JEAN-JACQUES
ROUSSEAU

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN: VEDAT GÜNYOL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

X. BASIM

HASAN ALİ YÜCEL

KLASİKLER DİZİSİ

XLIX

ROUSSEAU

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Genel Yayın: 1103

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

JEAN-JACQUES ROUSSEAU
TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ÖZGÜN ADI
DU CONTRAT SOCIAL

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
VEDAT GÜNYOL

Sertifika No: 11213

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
ALİ ALKAN İNAL

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

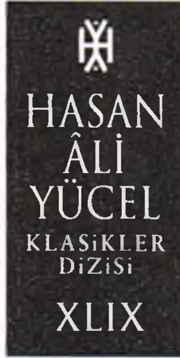
TOPLUM ANLAŞMASI ADIYLA I. BASIM: M.E.B. YAYINLARI, 1946
YENİLENMİŞ II. BASIM: ÇAN YAYINLARI, 1965
III.-X. BASIMLAR: ADAM YAYINLARI 1982-2001

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA
I. BASIM KASIM 2006, İSTANBUL
X. BASIM ŞUBAT 2013, İSTANBUL

ISBN 978-975-458-948-1 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
KİTAP MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
DAVUTPAŞA CADDESİ NO: 123 KAT: 1
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 482 99 10
Sertifika No: 16053

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

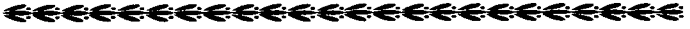
JEAN-JACQUES ROUSSEAU
TOPLUM SÖZLEŞMESİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
VEDAT GÜNYOL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Çevirenin Birkaç Sözü

Toplum Sözleşmesi 1756-1760 yıllarında yazılmış, 1762'de basılmıştır. Sainte-Beuve'e bakılırsa, Rousseau'nun en çok değer verdiği yapıtıdır bu. Rousseau bu kitabı için, "Epeyi önce, gücümü tartmaksızın yazmaya kalkıştığım, ama o gün bugün bir yana bıraktığım daha geniş bir yapıttan alınmıştır." diyor. Rousseau'nun yazmayı tasarladığı bu geniş yapıtın adı *Politik Kurumlar* olacaktı. *Toplum Sözleşmesi*, taslak halinde kalan bu yapıtın bir bölümüdür.

Toplum Sözleşmesi, haklı ve doğru bir toplumun temellerini atmaya çalışıyor. *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Doğuşu ve Temelleri Üstüne Konuşma* adlı yapıtında Rousseau, insanların doğal yaşama halindeki ilk özgürlüklerinin özlemini çekmektedir. Ona göre, doğa yasaları gereğince yaşayan insanlar özgür ve eşittirler, toplum düzenine geçince bu mutluluğu yitirmişlerdir. İnsanların başına gelen belaların başlıcası mal mülk tutkusundan doğmuştur. Ayrıca, bir avuç güçlü insanın başkalarını buyruk altına almasıyla da insanlar arasında kölelik-efendilik ilişkileri çıkmıştır ortaya. Kısaca, insanın yaradılışı ile toplum içindeki koşullar arasında derin bir karşıtlık doğmuştur. İşte, *Toplum Sözleşmesi* bu düşüncenin ardından yürür, *Eşitsizlik Üstüne Konuşma*'nın sona erdiği yerde *Toplum Sözleşmesi* başlar. (G. del Vecchio)

Eşitsizlik Üstüne Konuşma, artık bir daha geri dönmeyecek olan doğal yaşama haline, ilk özgürlüğe olan özlemin dile gelmesidir. *Toplum Sözleşmesi* ise, doğal yaşama haline dönülmeyeceği-

nin ve politik toplumun su götürmez bir gerçek oluşu karşısında, toplum içinde yaşayan insana doğal haklar sağlama isteğini dile getirir.

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde, toplumu bir gerçek olarak ele alır. Onun niyeti, "insanları oldukları gibi, yasaları da olabilecekleri gibi ele alıp, toplum düzeninde güvenilir ve haklı bir yönetim kuralı bulunup bulunamayacağını araştırmaktır."

Yapıt dört kitaba bölünmüştür. Birinci kitap, toplumun bir sözleşme yoluyla doğduğundan; ikinci kitap, "souverain", yani egemen varlıktan, egemenlik ve genel istemden; üçüncü kitap, yürütme gücü olarak çeşitli yönetim biçimlerinden; dördüncü kitap da sistemin işleyişinden ve toplumun dininden söz eder.

Kitap I : Rousseau, burada toplumun yasal yaşama koşullarını belirlemeye çalışıyor. Bu koşullar kendiliğinden benimsenen bir sözleşmedir. Toplum sözleşmesi şu sorunun çözüm yolunu vermelidir: "Üyelerinden her birinin canını, malını, bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan, hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun. İşte, toplum sözleşmesinin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur."

Toplum sözleşmesiyle her ortak, topluma mallarını ve yaşamını bırakır; "önce doğal özgürlüğünü, sonra da istediği ve elde edebileceği şeyler üzerindeki sınırsız hakkını". Ama buna karşılık, "toplumsal özgürlüğü ve elindeki şeylerin sahiplik hakkını" kazanır. Kişilerin "devlete adadıkları canları bile, bu yoldan sürekli olarak korunmuş olur."

Kitap II : Genel istemin yürürlüğe konmasından başka bir şey olmayan egemenlik ne bırakılabilir, ne de bölünebilir. "Yalnız genel istem, kamu gücünü, devletin kuruluşundaki amaca, yani herkesin iyiliğine uygun bir yoldan yönetebilir." "Genel istem yasalarla dile gelir. Toplum içinde bir birleşmenin koşulu olan yasalara uyan halk, yasaları koyan halkın kendisi olmalıdır." "Halk kendiliğinden sadece iyilik ister, ama yine kendiliğinden her zaman iyiliğin nerede olduğunu görmez." Öyleyse halka yol gösteren yüksek zekâlı biri gerektir. Bu yüksek zekâlı insan, yasacıdan başkası değildir. Yasacı, Rousseau'ya göre tanrısal bir varlıktır: "İnsanlara yasalar koymak için tanrılar gerek."

Kitap III **:** Topluluk ya da egemen varlık, yasaları hükümet aracılığıyla yürütür. Hükümet, "Yurttaşlarla egemen varlığın karşılıklı ilişkilerini sağlamak amacıyla aralarında kurulmuş, gerek yasaları yürütmek, gerek toplum özgürlüğünü sürdürmekle görevli, aracı bir bütündür." Üç çeşit yönetim biçimi vardır: Demokrasi, aristokrasi ve monarşi. Demokrasi küçük devletlere, aristokrasi orta derecede, monarşi ise varlıklı uluslara elverişlidir. Hükümet, her zaman egemen varlığın denetimi altındadır. Çünkü genel istemin uygulanmasından başka bir şey olmayan egemenlik, yalnız halka, yani egemen varlığa aittir.

Kitap IV **:** Sistemin işlemesini sağlamak için birtakım önlemler alınacaktır. En yüksek güvence olarak da yurttaşların toplumsal duygularla bezenmiş olmaları istenecektir. (E. Aubry)

Toplum Sözleşmesi, Dreyfus-Brissac'ın dediği gibi, az okunan, ama üzerinde durmadan söz edilen yapıtların başında gelir. Yayımlanmasından iki yıl sonra, yani 1764'de İngilizce'ye çevrilmiş olan bu yapıt, bugün aşağı yukarı bütün dillere çevrilmiş bulunuyor. *Toplum Sözleşmesi* bizde ilk olarak 1913'te Türkçe'ye çevrilmiştir. "Mütekaidin-i hariciyeden" bir zatın *Mukàvele-i İçtimaiye* adıyla yaptığı çevirinin dili bugün için çok eskimiştir. Çeviride yer yer tümceler, kimi zaman da paragraflar atlanmıştır. İkinci çeviri, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Fikir Hareketleri* adlı dergisinde *Sosyal Mukavele* adıyla yayımlandığı çeviridir. Dilinin bir bakıma eskiliğine karşın, başarılı bir çeviridir bu. Üçüncü ve son olarak Selmin Evrim ile M. Evrim'in *İçtimai Mukavele* adıyla yaptıkları çeviri gelir. Bu çeviri de, dil bakımından ikinciye üstün olmamakla birlikte, oldukça başarılıdır.

1946'da, yani bundan tam on dokuz yıl önce *Toplum Anlaşması* adıyla yaptığım çeviriyi yeni baştan ele alırken, gözden kaçmış çeviri ve "tertip" yanlışlarını düzeltmek ve bu arada oldukça eskiyen dilini de bir hayli değiştirmek gerekti. Ayrıca, kitabın adını *Toplum Sözleşmesi* olarak değiştirmek yapıtın ruhu bakımından daha uygun göründü bana.

1965
Vedat Günyol

Toplum Sözleşmesi ya da Politik Hukuk İlkeleri

Foederis aequas / Dicamus leges
(Vergilius, Aeneias, XI, v. 321)

Okuyucunun Dikkatine

Bu kitap, daha geniş bir yapıttan, epeyi önce, gücümü tartmaksızın yazmaya kalkıştığım, ama o gün bugün bir yana bıraktığım bir yapıttan alınmıştır. Daha önce yazdıklarımdan çıkarılabilecek türlü parçalar arasında bu parça, okuyucuya sunulmaya en elverişli gibi göründü bana. Yapıtın geri kalan bölümü çoktandır yok oldu.

Kitap I

Niyetim, insanları oldukları gibi, yasaları da olabilecekleri gibi ele alıp, toplum düzeninde güvenilir ve haklı bir yönetim kuralı bulunup bulunamayacağını araştırmaktır. Bu araştırmada, adalet ile fayda birbirinden ayrı düşmesin diye, hakkın onayladığını çıkarın gerektirdiğiyle uzlaştırmaya çalışacağım.

Önemini ispatlamaksızın giriyorum konuma. Bana, "Sen kral mısın, yoksa yasacı mısın ki, politika üstüne yazı yazıyorsun?" diye soracaklara vereceğim karşılık şudur: Ben ne kralım, ne de yasacı; onun için politika üstüne yazıyorum ya! Hükümdar ya da yasacı olsaydım, ne demek gerektiğini söyleyip vaktimi boşuna harcamaz, ya yapacağımı yapar ya da susardım.

Özgür bir devletin yurttaşı ve egemen varlığın bir üyesi olarak dünyaya geldiğim için, kamu işlerinde sözümün etkisi ne denli az da olsa, oy verme hakkım bu işleri öğrenmek görevini yüklenmeme elverir. Her ne zaman yönetim düzenleri üstünde düşünsem, araştırmalarımda kendi memleketimin yönetimini sevme konusunda yeni yeni nedenler bulup seviniyorum.

I

Birinci Kitabın Konusu

İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur. Falan kimse kendini başkalarının efendisi sanır ama, böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir. Bu değişme nasıl olmuş? Bilmiyorum. Bunu yasallaştıran nedir? İşte bu soruya karşılık verebilirim sanıyorum.

Sadece kaba gücü ve bu güçten çıkan sonucu düşünmüş olsaydım, şöyle derdim: Bir ulus boyun eğmeye zorlanır da boyun eğerse iyi eder; boyunduruğunu silkip atabilecek olur da atarsa daha iyi eder. Çünkü özgürlüğünü kendisinden hangi hakka dayanarak almışlarsa, yine o hakka dayanarak geri almasında, ya bu davranışı haklıdır ya da özgürlüğünün elinden alınması haksızdı. Ama toplum düzeni bütün öbür hakların temeli olan kutsal bir haktır: Bununla birlikte, hiç de doğadan gelme değildir, sözleşmelere dayanmaktadır. İş, bu sözleşmelerin neler olduğunu bilmektir. Bu soruna gelmeden önce, demin söylediklerimi ispatlamalıyım.

II

İlk Toplumlar

Bütün toplumların en eskisi ve tek doğal olanı aile topluluğudur. Burada çocuklar bakılmak, korunmak gereksiniminde oldukları sürece babaya bağlı kalırlar. Bu gereksinim ortadan kalkınca doğal bağ da çözülür. Babanın sözünden çıkmamak zorunluluğundan kurtulan çocuklar, çocuklara bakma yükünü sırtından atan baba, hep birden bağımsızlığa kavuşurlar. Yine de bir arada kalırlarsa, artık doğanın zoruyla değil, kendi istekleriyle kalıyorlar demektir. Ailenin kendisi de ancak bir sözleşme ile varlığını sürdürür.

Bu ortakça özgürlük insan yaradılışının bir sonucudur. İnsanın ilk uyacağı yasa, varlığını korumak; yapacağı ilk şey de, kendine borçlu olduğu özeni göstermektir. İnsan kendini

bilecek çağa gelir gelmez, nefsini korumaya yarayan araçlara değer biçmede tek söz sahibi olduğu için, sonunda kendi kendisinin efendisi olur.

Onun için, aileye politik toplumların ilk örneği diyebiliriz: Bu toplumlarda baş bir baba, halk da çocuklar gibidir; hepsi de eşit ve özgür doğdukları için, özgürlüklerinden ancak çıkarları uğrunda vazgeçerler. Aradaki bütün ayrılık şudur: Ailede babanın çocuklarına olan sevgisi onlara gösterdiği özeni karşılar; devletteyse, devlet başkanının kendi halkına beslemediği bu sevginin yerini hükmetmek zevki alır.

Grotius, her türlü insan gücünün yönetilenler yararına kurulmuş olduğunu kabul etmez: Buna örnek olarak köleliği gösterir. Onun en çok başvurduğu düşünce yolu, hukuku olaylarla desteklemektir hep.[1] Zorbalar için bundan daha mantıklı bir yol bulunabilir ama, daha elverişlisi bulunamaz.

Onun için, Grotius'a göre, insanlık mı yüz kadar adamın malıdır, yoksa bu yüz kadar adam mı insanlığın malıdır, pek belli değil: Kendisi kitabında baştan başa bu birinci düşünceden yana görünüyor. Hobbes'un da düşüncesi bundan başka bir şey değil. Buna göre, insanlar birtakım evcil hayvan sürülerine bölünmüştür, her birinin başında da onu parçalayıp yemek için koruyan bir baş vardır.

Nasıl çoban, sürüsüne göre üstün bir yaradılıştaysa, insan sürülerinin çobanları olan başları da uyruklarından daha üstün bir yaradılıştadır. Philon'un dediğine bakılırsa, İmparator Caligula kafasını bu yolda işletiyor ve böyle bir benzetmeye dayanarak kralların tanrı, halkın da hayvan olduğu sonucuna varıyormuş.

---

1 "Kamu hukuku üstüne bilgili araştırmalar, geçmiş kötülüklerin hikâyesinden başka bir şey değildir çoğu zaman; bunları gereğinden çok incelemeye kalkışmak boşu boşuna direnmek olur." (Amsterdam'da Rey Yayınevi'nin bastığı Marquis d'Argenson'un *Fransa'nın Komşularıyla Olan Çıkarları Üstüne İnceleme* adlı kitabı) Grotius'un yaptığı da bundan başka bir şey değil.

Caligula'nın düşünme düzeni Hobbes'un ve Grotius'unkiyle aynı kapıya çıkıyor. Aristoteles de hepsinden önce, insanların yaradılıştan eşit olmadıklarını, kimisinin köle, kimisinin de efendi olmak için dünyaya geldiklerini söylemişti.[2]

Aristoteles haklıydı ama, sonucu neden sanıyordu. Kölelik içinde doğan her insan kölelik için dünyaya gelir, bundan daha su götürmez bir şey olamaz. Köleler zincirler içinde her şeyi, hatta onlardan kurtulma isteğini bile yitirirler: Köleliklerini sever olurlar, tıpkı Odysseus'un o hayvanlara yaraşır yaşamlarını seven arkadaşları gibi.[3] Kölelik doğal bir duruma gelmişse, doğaya aykırı bir köleliğin sonucudur bu. İlk köleleri köle yapan kaba güçse, onları kölelikte tutan korkaklıkları olmuştur.

Ben ne Kral Âdem'den söz ettim, ne de Saturn'un çocukları gibi (ki bazıları bunları Nuh'un çocuklarına benzetmiştir) evreni aralarında paylaşan Nuh'un üç büyük oğlundan. Bu ölçülü davranışıma diyecek yoktur sanırım! Çünkü bu hükümdarlardın birinin soyundan, belki de doğrudan doğruya büyük oğul soyundan geldiğime göre, elimdeki soyluluk sanılarını ispatlayarak insanoğlunun yasal kralı diye ortaya çıkmayacağımı kim söyleyebilir? Ne olursa olsun, Âdem'in tıpkı Robinson gibi tek insanı kaldığı sürece, dünyanın hükümdarı olduğu su götürmez; bu imparatorlukta hoş olan da tahtında oturan monarkın ayaklanmalardan, savaştan ve dolap çevirenlerden korkusu olmamasıydı.

III

En Güçlünün Hakkı

En güçlü, gücünü hak, boyun eğmeyi de ödev biçimine sokmadıkça hep egemen kalacak kadar güçlü değildir. Güçlünün hakkı işte buradan gelir. Görünüşte alay edilen hak, gerçekte bir ilke olmuştur. Ama bize hiç açıklanmayacak mı-

---

2 *Politika*, k. I. B. 5.

3 Plutarkhos'un *Hayvanlarda Düşünme* adlı küçük yapıtına bakın.

dır bu sözcük? Güç maddesel bir şeydir. Bundan nasıl bir ahlak çıkabilir, bilmem. Güce boyun eğmek, bir istem işi değil, bir zorunluluk; olsa olsa bir sakıntı işidir. Ne bakımdan ödev olabilir bu?

Bir an için, bu sözde hak var diyelim. Bence bundan çıka çıka açıklanamaz birtakım saçma ve anlamsız laf çıkar yalnız. Çünkü hakkı doğuran güç ise, etkiyle birlikte etken de değişir. Bir öncekini alt eden bir güç, onun hakkını da elde eder. Ceza görmeden başkaldırabildiniz mi, bu başkaldırma bir hak olabilir. Madem güçlü her zaman haklıdır, öyleyse yapılacak şey, her zaman güçlü olmaya bakmaktır. Güçlünün yok olmasıyla ortadan kalkan bir hakka hak diyebilir miyiz? İnsan boyun eğecek olduktan sonra, ödev dolayısıyla niye boyun eğsin? İnsan boyun eğmeye zorlanıyorsa, boyun eğmek zorunda değil demektir. Görülüyor ki, hak sözü *güç*'e hiçbir şey eklemiyor; bu bakımdan hiçbir anlam da taşımıyor.

Güçlere boyun eğin! Eğer bu kaba güce boyun eğin demekse, bir davranış kuralı olarak iyi, ama gereksizdir: Çünkü hiçbir zaman buna aykırı davranılmaz. Her türlü güç Tanrı'dan gelir, kabul. Ama bütün hastalıklar da ondan gelir. Böyledir diye, hekim çağırmak yasak mı olmalı? Ormanın köşesinden karşıma ansızın bir haydut çıkıverse, ona kesemi yalnız zorlandığım için mi vermeliyim, yoksa –kesemi kurtaracak durumda olsam– vicdan gereği vermem gerekir mi yine de? Çünkü haydudun elindeki tabanca da bir güçtür nihayet.

Öyleyse kabul edelim ki, güç hak yaratmaz ve insan ancak haklı güce boyun eğmelidir. Böylece ilk soruma dönmüş oluyorum yine.

IV

Kölelik

Madem hiçbir insanın, benzeri üstünde doğal bir yetkisi yoktur ve madem kaba güç bir hak yaratmaz, öyleyse insanlar arasında her çeşit haklı yetkenin temeli olarak, kala kala yalnız sözleşmeler kalıyor.

Grotius diyor ki: "Bir insan özgürlüğünden vazgeçip bir efendinin kölesi olabiliyor da, neden bütün bir ulus kendi özgürlüğünü aktarıp bir kralın buyruğuna giremesin." Burada açıklanması gereken ikircil anlamlı sözler var. Ama biz, *aktarma* sözü üstünde duralım. Aktarmak, vermek ya da satmak demektir. İmdi, bir başkasının kölesi olan adam kendini vermiyor, çok çok geçimini sağlamak için satıyordur. Ama bir ulus niçin satar kendini? Bir kral uyruklarının geçimini sağlamak şöyle dursun, kendi geçimini onlardan çıkarır asıl. Rabelais'ye göre de, kral az buz şeyle yaşayamaz. Öyleyse uyruklar, malları birlikte alınmak koşuluyla kendilerini mi veriyorlar dersiniz? O zaman kendilerine ne kalıyor, anlamıyorum.

Denecek ki; zorba, uyruklarına toplum içinde dirlik sağlıyor. Diyelim ki, öyledir: Ama zorbanın şan şeref hırsının başlarına bela ettiği savaşlar, doymazlığı ve bakanlarının kırıcılığı, uyrukları kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan daha büyük üzüntülere sokarsa, bu dirlikten ne kazançları olur ki? Hele bu dirlik onların yoksullaşmasına yol açarsa, ne kazanmış olurlar bundan? İnsan zindanda da sessizlik içinde yaşar ama, bu kadarı orayı özlenir bir yer yapmaya yeter mi? Kyklop'ların mağaralarına kapatılmış olan Yunanlılar da hayvanlara parçalattırılmadan önce sıra beklerken, sessiz sessiz yaşıyorlardı orada.

Bir insan kendini karşılıksız bağlar demek, saçma, akıl almaz bir şeydir. Böyle bir davranış yolsuz olduğu kadar geçersizdir de. Çünkü böyle davranan bir kimsenin aklı başında değildir. Aynı şeyi bir ulus için söylemek, baştan başa deli bir ulus düşünmek olur. Delilikse, hiçbir hak kazandırmaz.

Herkes kendini başkasına bağlayabilirse de, çocuklarını bağlayamaz. Çünkü onlar insan ve özgür olarak doğarlar; özgürlükleri kendilerinindir; hiç kimsenin onu kullanmaya hakkı yoktur. İyiyi kötüden ayıracak çağa gelmeden önce, baba çocukları korumak, rahatlarını sağlamak için onların

adına birtakım koşullar koyabilir, ama onları kayıtsız şartsız, geri dönülmezcesine başkasına veremez. Çünkü böyle bir bağış, doğanın amaçlarına aykırı olduğu gibi, babalık haklarını da aşar. Öyleyse keyfe bağlı bir yönetimin yasal bir yönetim olabilmesi için, halkın onu kabul etmeye ya da etmemeye yetkisi olmalıdır. Ancak o zaman yönetim keyfe bağlı olmaktan çıkar.

Özgürlüğünden vazgeçmek, insan olma niteliğinde, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazgeçmek demektir. Her şeyden vazgeçen insanın hiçbir zararını karşılama olanağı yoktur. Böyle bir vazgeçme insanın yaradılışıyla uzlaşmaz. İnsanın isteminden her türlü özgürlüğü almak, davranışlarından her çeşit ahlak düşüncesini kaldırmak demektir. Son olarak, bir yandan mutlak bir yetke, öte yandan sınırsız bir boyun eğme koşulu koşmak, tutarsız ve boş bir sözleşme olur. Kendisinden her şeyi istemeye hakkımız olan bir kimseye karşı hiçbir borç yüklenmiş olmayacağımız açık değil midir? Tek başına bu koşul, karşılıklı olmayan bir sözleşmenin geçersizliğini gerektirmez mi? Varı yoğu benim olan kölem, ne gibi bir hak ileri sürebilir bana karşı? Onun hakları benim olduğuna göre, kendi haklarımın yine kendime karşı ileri sürülmesi, anlamsız bir söz değil midir?

Grotius ve başkaları bu sözde kölelik hakkının bir başka kaynağını da savaştan çıkarıyorlar. Onlara göre, yenenin yenileni öldürme hakkı olduğu için, yenilen yaşamını özgürlüğü pahasına satın alabilir. Bu anlaşma her iki yanın da işine geldiği ölçüde daha da yasal olur.

Ama yenilenleri öldürme hakkının, bu sözde hakkın, savaş halinin bir sonucu olmadığı apaçıktır. Çünkü insanlar o ilk bağımsızlıkları içinde yaşarken, aralarında barış ya da savaş hali kuracak kadar değişmez ilişkiler olmadığı için, birbirlerine doğal olarak düşman değildiler. Savaşa yol açan, insanlar arasındaki ilişkiler değil, olaylar arasındaki ilişkilerdir. Savaş hali basit kişisel ilişkilerden değil, yalnız mal mülk iliş-

kilerinden çıkacağına göre, özel savaş, yani insanla insan arasındaki savaş, sürekli bir mülkiyet tanımayan doğal yaşama halinde olmadığı gibi, her şeyin yasa gücüne bağlı olduğu toplum halinde de olmaz.

İnsanla insan arasındaki kavgalar, düellolar, çarpışmalar, bir durum yaratmayan işler ve davranışlardır. Fransa kralı IX. Louis yasalarının izin verdiği, sonra da Tanrı Barışı'nın bir zaman için yasak ettiği özel savaşlara gelince, bunlar aslında saçma bir düzen olan (var olduysa eğer) derebeylik yönetiminin kötülükleridir ve doğal hukuk ilkelerine, her türlü yönetim politikasına da aykırıdırlar.

Öyleyse savaş insanın insanla değil, devletin devletle olan bir ilişkisidir ve bu ilişkide tekler birbirlerine yalnız rasgele düşmandırlar, insan ve yurttaş[4] olarak değil, asker olarak; yurdun üyeleri olarak değil, koruyucuları olarak. Son olarak, devletin düşmanı insanlar değil, yine başka devletlerdir; çünkü özleri birbirinden ayrı olan şeyler arasında hiçbir gerçek ilişki kurulamaz.

Bu ilke öteden beri yerleşmiş genel kurallara, bütün uygar ulusların değişmez uygulamalarına da uygundur. Savaş açma bildirileri, devletlerden çok, uyruklarını uyarmak içindir. Bir yabancı, ister kral, ister herhangi bir kimse, ister bir ulus ol-

---

4 Savaş hukukunu dünyanın bütün uluslarından çok daha iyi anlayan ve ona uyan Romalılar, bu konudaki titizliklerini öylesine ileri götürmüşlerdi ki, hiçbir yurttaşın düşmana, şu ya da bu düşmana karşı belli bir biçimde savaşma sözü vermeden gönüllü olarak hizmet görmesine izin verilmiyordu. Küçük Cato'nun ilk askerliğini yaptığı bir lejyon yeniden kurulurken, büyük Cato lejyon komutanı Popilius'a yazdığı bir mektupta, "Oğlumun komutanız altında çalışmasını istiyorsanız ona yeniden ant içirmelisiniz, yoksa düşmana karşı silah kullanamaz, çünkü ilk askerlik andı geçerliğini yitirmiştir." diye yazıyordu. Aynı Cato, oğluna bu yeni andı içmeden savaşa girmemesini bildiriyordu. Biliyorum, bu dediklerime karşı, Clusium kuşatmasıyla daha başka özel olayları kanıt diye göstereceklerdir; ama ben yasalardan, törelerden söz ediyorum. Romalılar yasalarına en az aykırı davranmış bir ulustur; hiçbir ulus onlarınki kadar iyi ve yetkin yasalar koymuş değildir.

sun, hükümdara savaş açmaksızın çalar çırpar, uyrukları öldürür ya da hapsederse, düşman değil, haydut sayılır. Oysa savaş ortasında, doğru bir hükümdar bir düşman memlekette kamunun nesi varsa el koyar ama, insanların canlarına, mallarına, yani kendi haklarının temeli olan haklara saygı gösterir. Savaşın amacı düşman devletin yok edilmesi olduğu için, karşı tarafın, bu devleti koruyanları, ellerinde silah olduğu sürece öldürme hakkı vardır ama, silahları bırakıp da teslim olunca, artık düşman ya da düşmanın aracı olmaktan çıkar, sadece birer insan olurlar. O zaman onların yaşamı üstünde hiç kimsenin hakkı kalmaz. Kimi zaman bir devlet, üyelerinden hiçbiri öldürülmeden de yok edilebilir. Savaş, amacı için gerekli olmayan hiçbir hak tanımaz. Bu ilkeler ne Grotius'un ilkeleridir, ne de ozanların yetkesine dayanmaktadır; doğal olayların bir sonucudurlar ve akla dayanırlar.

Fetih hakkına gelince, güçlünün yasasından başka bir temeli yoktur onun. Savaş, yenen tarafa yenilen ulusları kesip biçme hakkı vermediğine göre, yenenin olmayan bu hak, yenilen ulusları boyunduruk altına alma hakkına da temel olamaz. Düşmanı öldürme hakkı tutsak edilemediği zaman vardır ancak. Demek, düşmanı tutsak etme hakkı, öldürme hakkından gelmiyor. Öyleyse üzerinde kimsenin hiçbir hakkı bulunmayan yaşamını özgürlüğü pahasına yenilen tarafa satın aldırtmak çok haksız bir değiş tokuştur. Ölüm kalım hakkını kölelik hakkına, kölelik hakkını da ölüm kalım hakkına dayatmakla, açıkça kısır bir döngüye düşülmüyor mu?

Şu korkunç hakkı, her şeyi kesip biçme hakkını kabul etsek bile, bence savaşta tutsak edilen kimse ya da bir ulus, efendisine karşı ancak zorlandığı sürece boyun eğmek zorundadır. Canına karşılık bir şeyi elinden almakla, yenen taraf yenileni bağışlamış olmaz: Onu boş yere öldüreceğine, yararlanarak öldürmüş olur. Onun için, yenilen üzerinde kaba güçten başka herhangi bir yetki elde etmek şöyle dursun, aralarında eskisi gibi savaş hali sürüp gitmektedir. Hatta ilişkileri

bile bu durumun bir sonucudur: Savaş hakkını kullanmak da hiçbir barış antlaşmasını gerektirmez. Aralarında bir anlaşma yapmışlardır, kabul. Ama bu anlaşma savaş halini ortadan kaldırmak şöyle dursun, onun sürekliliğini gerektirmektedir.

Böylece, duruma hangi yanından bakılırsa bakılsın, kölelik hakkı sadece haklı olmadığı için değil, anlamsız ve saçma olduğu için de geçersizdir. Kölelik ve hak çelişmeli sözlerdir, birinin bulunduğu yerde öteki bulunmaz. İster iki adam için, ister bir adamla bir ulus için söylenmiş olsun, aşağıdaki sözler her zaman anlamsız kalacaktır:

Seninle öyle bir sözleşme yapacağım ki, hep benim iyiliğime ve senin zararına olacak; keyfim istediği sürece ben uyacağım, yine keyfim istediği sürece sen uyacaksın ona.

V

Hep Bir İlk Sözleşmeye Dönme Zorunluluğu

Buraya kadar çürüttüğüm görüşlerin hepsini kabul etsem bile, zorbalığı körükleyenlerin bundan bir kazançları olmaz yine de. Bir kalabalığı boyunduruk altına almakla, bir toplumu yönetmek arasında her zaman bir ayrım olacaktır. Dağınık yaşayan insanların sayıları ne olursa olsun, birbiri ardınca bir kişinin buyruğu altına girdikleri zaman, bence artık ortada bir ulusla başkanı değil, bir efendi ile köleleri vardır. Bu belki bir topluluktur, ama hiçbir zaman toplum sayılamaz. Çünkü burada ne kamusal bir yarar vardır, ne de politik bir bütün. Bu adam dünyanın yarısını boyunduruğu altına alsa bile, yine de kişi olmaktan çıkamaz; öbürlerinin çıkarından ayrı olan çıkarı her zaman için özel bir çıkardır. Bu adam ölüverirse, hükümeti kendinden sonra dağılıp gider, tıpkı yanıp kül olan bir meşe ağacı gibi.

Grotius, bir ulus kendini bir krala verebilir diyor. Öyleyse ona göre, bir ulus kendini bir krala vermeden önce ulustur. Bu bağış toplumu ilgilendiren bir iştir, genel bir oylamayı ge-

rektirir. Öyleyse bir ulusun kendisine kral seçmesini sağlayan işlemi incelemeden önce, bir ulusun ulus olmasını sağlayan işlemi incelemek yerinde olur. Çünkü bu işlem, ister istemez öbüründen önce geldiği için, toplumun gerçek temelidir.

Gerçekte, daha önceden yapılmış bir sözleşme olmasaydı –seçim oybirliğiyle yapılmadıkça– azınlık için çoğunluğun seçtiğine katlanmak zorunluluğu nerede kalırdı? Başlarına bir efendiyi getirmek isteyen yüz kişinin, böyle birisini istemeyen on kişi adına oy vermeye ne hakkı olurdu? Oylarda çoğunluğa hak tanıyan yasa, sözleşme ile meydana gelmiştir ve hiç değilse bir defa için oybirliğini gerekli kılar.

VI

Toplum Sözleşmesi

İnsanları öyle bir noktaya varmış sayalım ki, doğal yaşama halindeyken korunmalarını güçleştiren engeller, diretme güçleriyle, tek tek her kişinin bu durumda kalabilmek için harcayacağı çabalara üstün gelsin. O zaman bu ilkel durum sürüp gidemez artık; insanlar yaşayışlarını değiştirmezlerse, yok olup giderler.

Ama insanlar yeni güçler yaratamadıklarına, eldeki güçleri birleştirip kullanmaktan başka bir şey yapamadıklarına göre, kendilerini korumak için yapacakları tek şey, birleşerek diretme gücünü alt edebilecek bir güç birliği kurmak, bu güçleri bir tek dürtücü güçle yönetmek ve elbirliğiyle harekete getirmektir.

Bu güç birliği birçok kimsenin bir araya gelmesiyle kurulabilir ancak; ama her insanın gücü ve özgürlüğü kendini korumada başlıca araç olduğuna göre, kendine zarar vermeden, nefsine karşı borçlu olduğu bakımı bir yana bırakmadan nasıl başkalarına bağlayabilir bunları? Konumla olan ilişkisi göz önünde tutulursa, bu güçlüğü şöyle anlatabiliriz:

"Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun." İşte, toplum sözleşmesinin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur.

Bu sözleşmenin koşulları işin özü ile öylesine belirlenmiştir ki, en küçük bir değişiklik onu etkisiz ve geçersiz bir duruma sokar; öyle ki, toplum sözleşmesi bozulup da herkes önceki haklarına dönünceye ve sözleşmeye dayanan özgürlüğünü yitirerek bu özgürlük uğrunda terk ettiği doğal özgürlüğünü yeniden elde edinceye kadar, belki hiçbir zaman açıkça dile getirilmemiş olan bu koşullar her yanda kendiliğinden kabul edilmiş, tanınmıştır.

Bu koşulların hepsi, kuşkusuz bire indirilebilir ki, o da şudur: Toplum üyelerinden her biri, bütün haklarıyla birlikte kendini baştan başa topluluğa bağlar; çünkü bir kez, her kişi kendini tümüyle topluma verdiğinden, durum herkes için birdir; durum herkes için bir olunca da bunu başkalarının zararına çevirmekte kimsenin bir çıkarı olamaz.

Ayrıca, bu bağlanma kayıtsız şartsız olduğu için (hiçbir şey ayırmadan) birlik olabildiğince eksiksiz ve tamdır, hiçbir üyenin isteyeceği bir şey de kalmamıştır artık; çünkü kişilere bazı haklar bırakılmış olsaydı, onlarla halk arasında anlaşmazlıkları yargılayacak ortak bir üst makam bulunmadığına ve her insan bazı bakımlardan kendi kendisinin yargıcı olduğuna göre, her bakımdan da öyle olmaya kalkışırlardı; o zaman da doğal yaşama hali sürüp gider ve toplum ister istemez zorbalığa kaçar ya da işe yaramaz olurdu.

Kısacası, kendini topluma bağlayan kişi, hiç kimseye bağlanmamış olur ve kendi üzerinde başkasına tanıdığı hakların aynını elde etmeyen hiçbir üye bulunmadığına göre de, herkes hem yitirdiğinin tam karşılığını, hem de elindekini korumak için daha çok güç kazanmış olur.

Özüne bağlı olmayan şeyler bir yana bırakılırsa, toplum sözleşmesi şöyle özetlenebilir: *Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz.*

Bu birlik sözleşmesi, o anda sözleşmeyi yapanların kişisel varlığı yerine, toplantıdaki oy sayısı kadar üyesi olan tüzel ve kolektif bir bütün oluşturur. Bu bütün, ortak *benliğini*, yaşamını ve istemini bu sözleşmeden alır. Bütün öbür kişilerin birleşmesiyle oluşan bu tüzel kişiye eskiden *site* denirdi[5]; şimdiyse *cumhuriyet* ya da *politik bütün* deniyor. Üyeleri ona, edilgin olduğu zaman *devlet* (état), etkin olduğu zaman *egemen varlık* (souverain), öbür devletler karşısında da *egemenlik* (puissance) diyorlar. Ortaklara gelince, onlar bir birlik olarak *halk*, egemen gücün birer üyesi olarak teker teker *yurttaş*, devletin yasalarına boyun eğen kişiler olarak da *uyruk* adını alırlar. Ne var ki, bu terimler çoğu zaman birbirine karışır ve biri öbürü yerine kullanılır; belirlice kullanırken bunları birbirinden ayırt edebilmeyi bilmek gerekir.

---

5 Bu sözcüğün gerçek anlamına yeni yazarlarda hiç rastlanmıyor. Çoğu, kenti site, kentliyi de yurttaş ile karıştırıyor. Kentin evlerden, sitenin de yurttaşlardan oluştuğunu bilmezler. Eskiden Kartacalılara pek pahalıya mal olmuştu bu yanlışlık. Bir hükümdarın uyruklarına *cives* (yurttaş) dediğine hiçbir kitapta rastlamadım. Hatta ne eskiden Makedonyalılara, ne de zamanımızda bütün öbür uluslardan daha çok özgürlüğe yakın olmasına karşın, İngilizlere denildiğine. Yalnız Fransızların hepsi kendilerine teklifsizce *yurttaş* demektedir. Sözlüklerinden de anlaşılacağı üzere bu sözcük üstünde hiçbir düşünceleri yoktur; olsaydı eğer, bunu kendilerine mal etmekle büyük bir suç işlemiş olurlardı. Bodin, bizim kentli ve ilçelilerimizden söz ederken, bunları birbirine karıştırıp büyük bir yanılgıya düşmüştür. Oysa M. d'Alembert bu konuda yanılmamış, *Cenevre* adlı yazısında, kentimizde bulunan dört (hatta yabancılarla birlikte beş) sınıfı (ki bunlardan yalnız ikisi cumhuriyeti oluşturmuştur) birbirinden ayırt etmiştir. Ondan başka benim bildiğim hiçbir Fransız yazarı, yurttaş sözcüğünün gerçek anlamını kavrayamamıştır.

VII
Egemen Varlık

Bu formül gösteriyor ki, birlik sözleşmesinde kamu ile tek tek kişiler arasında bir söz borcu yer almakta ve her kişi sanki kendi kendisiyle sözleşme yaparak iki bakımdan bağlanmış bulunmaktadır: Önce, egemen varlığın üyesi olarak kişilere karşı, sonra da devletin üyesi olarak egemen varlığa karşı. Ama burada, "kimse kendine verdiği sözden sorumlu değildir" diyen medeni hukuk kuralı uygulanamaz. Çünkü bir insanın kendine söz vermesi başka, üyesinden olduğu *bütün*'e söz vermesi başkadır.

Şunu göz önünde tutmak gerekir ki, her birinin iki ayrı açıdan düşünülmesi nedeniyle, bütün uyrukları egemen varlığa karşı borç altına sokabilen kamu kararı, karşıt nedenden, egemen varlığı kendi kendine karşı borç altına sokamaz; onun için egemen varlığın, bozamayacağı bir yasanın buyruğu altına girmesi politik bütünün özüne aykırı düşer. Egemen varlık, kendini yalnız bir tek bakımdan görebildiği için, kendi kendisiyle sözleşme yapan bir kişi durumundadır: Bu da gösterir ki, halkın bütünü için hiçbir zorunlu temel yasa yoktur ve olamaz, hatta toplum sözleşmesi bile. Bu demek değildir ki, bu sözleşmeye aykırı olmayan konularda bu bütün, başkasına karşı bir yük altına giremez; çünkü bir yabancıyla olan ilişkilerinde, herhangi bir varlık, herhangi bir kişi oluverir.

Ama politik bütün ya da egemen varlık, varlığını sözleşmenin kutsallığından aldığı için kendini hiçbir zaman ilk sözleşmeye aykırı bir şey yapmaya (hatta bir başkasına karşı bile) zorlayamaz; örneğin, kendinden bir parçayı başkasına geçiremez ya da bir başka egemen varlığın buyruğu altına giremez. Varlığını borçlu olduğu sözleşmeyi saymamak, kendini yok etmek demektir; kendisi hiç olan bir şey ne yaratabilir ki? Hiç.

Bu halk kalabalığı, böylece bir bütün halinde birleşti mi, artık üyelerden birine saldıran bütüne saldırmış, bütüne saldıran da üyelere saldırmış olur. Böylece, ödevleri ve çıkarları sözleşmeyi yapan tarafları karşılıklı olarak yardımlaşmaya zorlar ve aynı insanların bu iki ilişkiye bağlı bütün çıkarlarını bu ilişkiye göre birleştirmeye çalışmaları gerekir.

Öte yandan, kendini kurmuş olan kişilerden oluştuğu için, egemen varlığın bu kişilerin çıkarlarına aykırı çıkarı yoktur ve olamaz, onun için egemen gücün uyruklarına güvence göstermesi gerekmez; çünkü bütünün uyruklarına zarar vermeyi aklından geçirmesi düşünülemez; nitekim birazdan göreceğimiz gibi, özel olarak hiçbirine de zarar veremez. Egemen varlık, egemen olmak dolayısıyla, ne olması gerekse, her zaman odur.

Ama egemen varlığa karşı uyruklarının durumu böyle değildir; çıkarları bir olmakla birlikte, egemen varlık uyruklarının bağlılığını güven altına alacak yollar bulmazsa, hiçbir şey onların sözlerini yerine getirmelerini sağlayamaz.

Gerçekte, herkesin insan olarak sahip olabileceği özel istemi, yurttaş olarak sahip olduğu genel isteme aykırı ya da karşıt olamaz, özel çıkarı genel yarardan apayrı bir yönde seslenebilir ona; mutlak ve ister istemez bağımsız yaşamı, ortak davaya olan borcunu karşılıksız bir yardım gibi gösterebilir ona; bu yardımdan yoksunluk başkalarına zararlıdır ama, kendisine çok daha pahalıya mal olur. Devleti oluşturan tüzel kişiyi (gerçek bir insan olmadığı için) akıl yapısı bir varlık olarak kabul ettiğinden, uyrukluk görevlerini yerine getirmeksizin yurttaşlık haklarından yararlanır. Oysa bu öyle bir haksızlıktır ki, artarsa politik bütünün yıkılışına yol açar.

Toplum sözleşmesinin boş laf olarak kalmaması için bütün öbür bağlantıları pekiştiren şu bağlantıyı kendiliğinden içine alması gerekir: Kim genel istemi saymamaya kalkarsa, bütün topluluk onu saygıya zorlayacaktır. Bu da, "o kimse

yalnız özgür olmaya zorlanacaktır" demektir. Çünkü bu koşul, her yurttaşı yurda mal etmekle onu her çeşit kişisel bağlılıktan korur, toplum bağlılıklarını yalnız o haklı kılar. Bu koşul olmazsa, bütün bu bağlılıklar anlamsız, zorbaca olur ve büyük kötülüklere yol açar.

VIII

Toplum Hali

Doğal yaşama halinden toplum düzenine geçiş, insanda çok önemli bir değişiklik yapar: Davranışındaki içgüdünün yerine adaleti koyar, daha önce yoksun olduğu değer ölçüsünü verir ona. Ancak, ödevin sesi içtepilerin, hak da isteklerin yerini alınca, o güne kadar yalnız kendini düşünen insan başka ilkelere göre davranmak, eğilimlerini dinlemezden önce aklına başvurmak zorunda kalır. İnsan bu durumda doğadan sağladığı birçok üstünlüğü yitirirse de, öylesine büyük yararlar elde eder, yetileri öylesine işleyip gelişir, düşünceleri açılır, duyguları soylulaşır, baştan başa ruhu öylesine yükselir ki, yeni durumun yarattığı kötülükler onu çoğu kez toplum öncesi durumdan da aşağı derekeye düşürmeseydi, kendini bu durumdan bütün bütün çekip kurtaran anı durmadan kutlaması gerekirdi: O anı ki, kendini akılsız ve gelişmemiş bir hayvan durumundan çıkarıp akıllı bir varlık, bir insan haline sokmuştur.

Bu denkleşmeyi kıyaslaması kolay bir biçime sokalım: İnsanın toplum sözleşmesiyle yitirdiği şey, doğal özgürlüğü ile isteyip elde edebileceği şeyler üzerindeki sınırsız bir haktır. Kazandığı şeyse, toplumsal özgürlükle, elindeki şeylerin sahipliğidir. Bu denkleştirmede yanılmamak için, sınırını kişinin gücünde bulunan doğal özgürlüğü halkın oyuyla sınırlı toplum özgürlüğünden; kaba gücün ya da ilk oturma hakkının bir sonucu olan elde bulundurmayı, gerçek bir yetkiye dayanan sahiplikten ayırt etmek gerekir.

Yukarıda söylenenlere, yani insanın toplum halinde elde ettiklerine, insanı kendi kendisinin efendisi yapan "manevi" özgürlüğünü ekleyebiliriz: Çünkü salt isteklerin itisine uymak kölelik, kendimiz için koyduğumuz yasalara boyun eğmekse özgürlüktür. Ama bu konuda gereğinden çok konuştum; *özgürlük* sözünün felsefe anlamı da zaten konumun dışında kalmaktadır.

IX

Mal Mülk

Topluluğun her kişisi, topluluk kurulduğu zaman varı yoğu ve bütün güçleriyle birlikte kendini olduğu gibi topluluğa verir. Bu demek değildir ki, bu işlem sonunda, el değiştirmekle mal sahipliği özünü de değiştirir. Ama sitenin güçleri tek kişinin güçlerinden kıyaslanamayacak kadar büyük olduğundan kamunun mal sahipliği de gerçekte daha güçlü, daha kesindir; bununla birlikte hiç değilse, yabancılar için daha yasal sayılamaz. Çünkü devlet, toplum sözleşmesiyle bütün üyelerinin mallarına sahiptir. Devlet içinde bu sözleşme bütün hakların temelidir. Ama başka devletlere karşı ilk oturma hakkı vardır ki, bu hakkı da kişilerden alır.

İlk oturma hakkı, güçlünün hakkından daha gerçek olmakla birlikte, ancak mülk düzeninin kurulmasından sonra gerçekten bir hak olur. Her insanın, kendisine gerekli olan her şey üstünde doğal olarak hakkı vardır. Ama insanı bir şeyin sahibi yapan işlem, onu geriye kalan her şeyin sahipliği dışında bırakır; payını aldığı için, onun sınırları içinde kalmak zorundadır; topluluktan isteyeceği bir hakkı kalmaz. Onun için, ilk oturma hakkı, doğal durumda ne kadar dayanıksız olursa olsun, her uygar insanın saygı gösterdiği bir haktır. Bu hakta saygı gören, başkasının olan şey değil, bizim olmayan şeydir.

Genel olarak, bir toprak parçası üzerinde ilk oturma hakkı tanımak için aşağıdaki koşulların bulunması gerekir: Önce, bu toprakta o zamana kadar kimsenin oturmamış olması, sonra bir kimsenin yalnız geçimine yetecek kadar yer tutmuş olması; son olarak da bu toprağın boş bir törenle değil, (yasal kanıt bulunmadığı zaman başkasının saymak zorunda olduğu tek sahiplik belirtisi olan) çalışma ve ekip biçmeyle elde tutulmuş olması gerekir.

Gereksinmeye ve çalışmaya ilk oturma hakkı tanımakla, bu hakkı gereğinden fazla genişletmiş olmaz mıyız acaba? Bu hakka sınır çizilmeyebilir mi? Herkesin olan bu toprağa sahip çıkmak için, oraya ayak basmış olmak yeter mi? Bir topraktan bir an için başkalarını uzak tutacak güçte olmak, onları bir daha bu toprağa dönme hakkından yoksun bırakmaya yeter mi? Bir insan ya da bir halk koskoca bir ülkeyi zorbalık ve düzenle eline geçirsin, bütün insanları ondan yoksun bıraksın da bu yaptığı ceza görmesin, olur mu? Çünkü bu, bütün öbür insanları, doğanın kendilerine ortaklaşa verdiği yiyecek içecekten, oturacak yerlerden yoksun bırakıyor. Nunez Balbao'nun kıyıdayken Güney Denizi'ne ve bütün Güney Amerika'ya Kastilya Krallığı adına el koyması, ora halkının topraklarını ellerinden almaya ve dünyanın bütün hükümdarlarını hesaba katmamaya yeter miydi? Böylece, bu törenler boşu boşuna yineleniyordu ve Katolik krala da yapacak iş olarak şu kalıyordu: Çalışma odasında oturup bütün dünyayı birden eline geçirivermek, sonra da öbür hükümdarların daha önce ele geçirdikleri yerleri imparatorluğundan çıkarmak.

Kişilerin birbirine bitişik topraklarının birleştirilip nasıl devlet ülkesi olduğunu; egemenlik hakkının uyruklardan, oturdukları toprağa geçip nasıl bir mülk hakkı ve kişisel bir hak olduğunu düşünebiliriz. Bu durum, toprağı ellerinde bulunduranları daha büyük bir bağımlılık altına sokar, el-

lerindeki güçler de bağlılıklarını güven altına almakta kullanılır. Yalnız İranlıların, İskitlerin, Makedonyalıların kralı adını almakla, kendilerine memleketlerinin efendisi olmaktan çok, insanların başı gözüyle bakan eski monarklar bu yararı pek anlamış görünmüyorlar. Oysa bugünün hükümdarları daha akıllıca davranıp Fransa kralı, İngiltere kralı vb. adını alıyorlar: Böylece ülkeyi ellerinde tutmakla, halkı da tuttuklarına daha güvenli oluyorlar.

Bu bağlanmada tuhaf olan şu ki, topluluk kişilerin mallarını kabul etmekle onları bu mallardan yoksun bırakmıyor, tam tersine, bunları yasal biçimde ellerinde tutmalarını sağlıyor: Zorbalıkla ele geçirme diye bir şey kalmıyor, onun yerini gerçek bir hak alıyor, yararlanma sahiplik oluyor. Böylece, malları ellerinde bulunduranlara kamu mallarının inalı (mutemedi) gözü ile bakıldığı, haklarına bütün devletin üyelerince saygı gösterildiği ve bu haklar devletin bütün gücüyle yabancılara karşı savunulduğu için, bu kimseler halka, ama daha çok kendilerine yararlı bir mal aktarmasıyla verdiklerinin hepsini adeta geri almış olurlar. Burada, insana aykırı gibi gelen şey, hükümdarla mülk sahibinin aynı topraklar üzerindeki haklarını (aşağıda görüleceği gibi) birbirinden ayırt etmekle kolayca anlaşılır.

Bir de şu olabilir: İnsanlar, hiçbir şeyleri yokken birleşmeye başlayabilir, sonra herkese yetecek kadar toprak ele geçirip ondan ortakça yararlanabilirler; bu toprağı aralarında ya eşitçe ya da hükümdarın koyduğu oranlara göre bölüşebilirler. Bu edinme, ne çeşit olursa olsun, her kişinin kendi toprağı üstündeki hakkı, topluluğun bütün topraklar üstündeki hakkına bağlıdır; böyle olmasa, ne toplumsal bağlılıkta sağlamlık olurdu, ne de egemenliğin işlemlerinde gerçek bir güç.

Bu bölümü ve bu kitabı her türlü toplum düzenine temel olması gereken bir düşünce ile bitireceğim: Temel sözleşme,

doğal eşitliği ortadan kaldırmak şöyle dursun, tam tersine, doğanın insanlar arasına koyduğu maddesel eşitsizlik yerine manevi ve haklı bir eşitlik getirir. İnsanlar güç ve zekâ bakımından olmasalar da sözleşme ve hak hukuk yoluyla eşit olurlar.[6]

---

6 Kötü yönetimlerde bu eşitlik yalnız görünüşte kalır ve aldatıcıdır; yoksulu yoksulluğunda, varlıklıyı da zorbaca ve kurnazca hazıra konuşunda alıkoymaktan başka işe yaramaz. Gerçekte, yasa her zaman malı mülkü olana yararlı, olmayanlara zararlıdır: Bunun sonucu olarak, toplum hali insanlar için, hepsinin bir şeyleri olması ve hiçbirinin gereğinden çok şeyi olmaması halinde yararlı olur.

Kitap II

I

Egemenlik Başkasına Geçirilemez

Daha önce ortaya koyduğumuz ilkelerin ilk ve en önemli sonucu şudur: Yalnız genel istem (irade) devletin güçlerini devletin kuruluş amacına, yani herkesin iyiliğine uygun olarak yönetebilir. Çünkü özel çıkarlar arasındaki anlaşmazlık nasıl toplumların kurulmasını gerekli kılmışsa, aynı çıkarlar arasındaki anlaşma da bunu olanaklı kılmıştır. İşte, toplumsal bağı kuran şey, bu birbirinden ayrı çıkarlar arasındaki ortak şeydir. Bütün çıkarların anlaştığı bazı noktalar olmasaydı, hiçbir toplum var olmazdı. İşte, toplum bu ortak çıkar açısından yönetilmelidir.

Egemenlik, halk oyunun yürütülmesinden başka bir şey olmadığı için, bence hiçbir zaman başkasına geçirilemez; birleşimli (kolektif) bir varlık olan egemen varlığı da ancak yine kendisi temsil edebilir: İktidar başkasına geçebilir ama, istem geçemez.

Gerçekte, özel bir istemin bazı noktalarda genel isteme uyması olmayacak şey değildir, ama bu uyma, hiçbir zaman uzun ömürlü değildir. Çünkü özel istem özü gereği yeğlenmelerden; genel istemse eşitlikten yanadır. Bu uyuşma hep var olsa bile, bunu güvenlik altına almak daha da olmaya-

cak şeydir; böyle bir uyuşma bir önlemin değil, bir rastlantının ürünü olabilir ancak. Egemen varlık; "filan kimsenin istediğini ya da hiç değilse, isterim dediğini şimdi istiyorum" diyebilir de, "bu adamın yarın isteyeceğini de isterim" diyemez. Çünkü istemin gelecek için kendini bağlaması saçma olduğu gibi, istem sahibi bir kimsenin iyiliğine aykırı bir şeye boyun eğmek de hiçbir istemin elinde değildir. Onun için, halk açıkça boyun eğeceğine söz verirse, bu davranışıyla kendi kendini dağıtıp halk olmaktan çıkar. Ortaya bir efendi çıkar çıkmaz, egemen varlık diye bir şey kalmaz, politik bütün de artık yok olup gider.

Egemen varlık, başların buyruklarına karşı gelmekte özgür olur da karşı gelmezse, başların buyrukları genel istem yerine geçemez diyemeyiz. Böyle durumlarda herkesin susmasından, halkın bunu kabul ettiği anlamı çıkarılmalıdır. Bu nokta ileride uzun uzadıya anlatılacaktır.

II

Egemenliğin Bölünmezliği

Egemenlik hangi nedenlerden ötürü başkasına bağlanamazsa, yine aynı nedenlerden ötürü bölünemez, çünkü istem ya geneldir[7], ya değildir; ya halkın tümünün istemidir ya da sadece bir bölüğünün. Birinci durumda, açığa vurulan bu istem bir egemenlik işidir, yasayı oluşturur; ikincideyse sadece özel bir istem ya da bir yönetim işidir; çok çok bir kararnamedir.

Ama bizim politika yazarlarımız egemenliği ilkesinde parçalara ayıramadıkları için, konusunda ayırıyorlar. Onu güç ve istem, yasama gücü ve yürütme gücü, vergi, adalet ve

7 Bir istemin genel olması için, her zaman oybirlikli olması gerekmez, yalnız bütün oyların hesaba katılmış olması gerekir; herhangi bir oyun dışta bırakılması genelliği bozar.

savaş hakları gibi birtakım parçalara bölüyorlar; iç yönetim ve dış ilişkilere girişme yetkisi diye bölümlere ayırıyorlar. Kimi zaman bütün bu parçaları birbirine karıştırıyor, kimi zaman birbirinden ayırıyorlar. Egemen varlığı ayrı ayrı parçalardan eklenerek oluşan gerçeksiz bir varlık durumuna sokuyorlar. Bu, adeta insanı kiminde yalnız göz, kiminde kol, kiminde de yalnız ayak bulunan birçok bedenden oluşturmak gibi bir şey oluyor. Dediklerine göre, Japon hokkabazları seyircilerin gözleri önünde bir çocuğu doğrar, kolunu budunu havaya fırlatır, sonra da her şeyi yerli yerinde, yere indirirlermiş. Bizim politika yazarlarımızın yaptığı hokkabazlığın da bundan pek aşağı kalır yeri yok; toplumun bedenini panayır oyunlarına yaraşan o el çabukluğuyla parçaladıktan sonra, bu parçaları bilinmez nasıl, yeniden bir araya getiriyorlar.

Bu yanlışlık önce egemen güç üstünde doğru düşünceye sahip olmamaktan, sonra da belirtilerini parçaları sanmaktan ileri geliyor. Örneğin, savaş açmak, barış yapmak gibi işlere egemenlik işlemi gözüyle bakılmıştır. Oysa bunlar egemenlik işlemi değildir, çünkü bu işlemlerin hiçbiri yasanın kendisi değil, uygulanmasıdır sadece; ileride, yasa sözcüğüyle ilgili düşünceler anlatıldığı zaman açıkça görüleceği gibi, bunlar sadece yasanın uygulandığı özel bir durumu belirler.

Öbür ayırmalar da bu yoldan incelenirse görülür ki, egemenliği parçalara ayrılmış gördüğümüz zaman yanılgıya düşeriz. Egemenliğin parçaları sanılan haklar ona bağlıdır ve her zaman birtakım yüksek istemlerin varlığını gerektirir. Bu haklar o istemlerin uygulanmasını sağlar.

Bu yanlışlık, siyasal hukuk konusunda birtakım yazarların kendi ilkelerine dayanarak, krallarla halklar arasındaki karşılıklı haklar üstünde ileri sürdükleri düşünceleri ne denli anlaşılmaz duruma sokmuştur, anlatamam. Grotius'un ilk kitabının III. ve IV. bölümlerinde, gerek bu

bilgin adamın, gerek kitabı çeviren Barbeyrac'ın kendi görüşlerinin pek azını ya da fazlasını söylemiş olmak korkusuyla ve uzlaştırmaya çalıştıkları çıkarları incitmemek kaygısıyla bilgiçlikleri içinde nasıl bocaladıklarını, ne denli güçlüklere düştüklerini görebilir herkes. Yurduna kırılıp Fransa'ya sığınan ve kitabını armağan ettiği XIII. Louis'ye yaranmaya çalışan Grotius, ulusları bütün haklarından yoksun bırakmakta ve bütün ustalığını gösterip bu hakları krallara mal etmekte elinden geleni esirgemiyor. Çevirisini İngiltere kralı George'a sunan Barbeyrac'ın da isteği buydu. Ama yazık ki, "tahttan vazgeçme" diye adlandırdığı II. James'in kovulması, William'ı bir taht gasıbı durumuna sokmamak için ölçülü davranmaya, hık mık etmeye zorluyordu onu. Bu iki yazar doğru ilkeler kabul etmiş olsalardı, bütün güçlükler ortadan kalkar, kendileri de durmadan çelişmeye düşmezlerdi. Ne var ki, o zaman gerçeği bütün açıklığıyla söylemiş olmak insana bir şey kazandırmaz, halk da insana ne elçilik bağışlar, ne profesörlük verir, ne de maaş bağlar.

III

Genel İstem Yanılır Mı?

Yukarıda anlattıklarımdan şu çıkar: Genel istem her zaman doğrudur ve kamusal yararlara yöneliktir. Ama bundan halkın kararlarının her zaman aynı doğrulukta olduğu sonucu çıkmaz. İnsan her zaman kendi iyiliğini ister ama, bunun ne olduğunu her zaman kestiremez. Halk hiçbir zaman bozulmaz ama, çoğu kez aldatılabilir. İşte, ancak o zaman kötülüğe eğilimli görünür.

Herkesin istemi ile genel istem arasında çoğu zaman hayli ayrılık vardır. Genel istem yalnız ortak yararı göz önünde tutar, öbürü ise özel çıkarları gözetir ve özel istemlerin toplamından başka bir şey değildir: Ama bu aynı istemlerden

birbirini yok eden[8] artılarla eskileri çıkarınca, ayrılıkların toplamı olarak genel istem kalır elde.

Yeterince aydınlanmış olan halk karar almaya, oylamaya başladığı zaman, yurttaşlar arasında hiçbir birleşme olmazsa, küçük ayrılıkların büyük sayısından her zaman genel istem doğar ve oylama her zaman yerinde bir oylama olur. Ama genel birleşme zararına dolap ve düzenlerle birtakım küçük birleşmeler olursa, bunlardan her birinin istemi, üyelerine oranla genel, devlete oranla özel olur: O zaman artık insan sayısı kadar değil, birleşme sayısı kadar oy sahibi var denebilir. Ayrılıklar daha azalır ve daha az genel bir sonuç verir. Bir de şu var: Bu birleşmelerden biri bütün öbürlerine üstün gelecek kadar büyük olursa, artık ortada küçük ayrılıkların toplamı yok, bir tek ayrılık var demektir. O zaman genel istem diye bir şey yoktur artık, üstün gelen görüş de sadece özel bir görüştür.

Genel istemin kendini iyice dile getirebilmesi için, devlet gücünde ayrı ayrı birleşmeler olmamalı ve her yurttaş kendi görüşüne göre kanısını söylemelidir.[9] İşte, büyük Lykurgos'un koyduğu tek ve yüce sistem bu olmuştur. Parça parça birleşmeler varsa, yapılacak şey tıpkı Solon,

---

8 Marquis d'Argenson şöyle der: "Her çıkarın ayrı birtakım kuralları vardır. İki özel çıkar arasında uzlaşma, bir üçüncü kimsenin çıkarına karşı yapılır." Buna şunu ekleyebilirdi: Bütün çıkarlar, tek tek kişilerin çıkarlarına aykırı oldukları zaman uzlaşırlar. Birbirine karşıt çıkarlar olmasaydı, ortak çıkarın varlığı pek duyulmaz ve hiçbir zaman engellerle karşılaşmazdı. Her şey yolunda gider, politika da bir sanat olmaktan çıkardı.

9 Machiavelli şöyle der: "*Vera cosa é che alcuni divisioni nuocono alle republiche, ed alcune giovano: quelle nuocono che sono dalle sono dalle sette e da partigiani accompagnate: quello giovano che senza sette, senza partigiani, si mantengono. Non poten do adunque provedere un fondatore d'una republica che non siano nimicizie in quella, ha da proveder almeno che non vi siano sette.*" (*Floransa Tarihi*, kitap VII: "Bazı ayrılmalar cumhuriyete zararlı, bazıları da yararlıdır. Mezhepleri, partileri kışkırtanlar zararlı, hiçbirine el atmayanlar yararlıdır. Bir devletin kurucusu düşmanlıkları önleyemezse, hiç değilse onların birer mezhep haline gelmelerini önlemelidir.")

Numa ve Servius gibi, bunların sayılarını artırmak ve eşitsizliklerin önünü almaktır. Bu önlemler, genel istemin her zaman aydınlanması ve halkın aldanmaması için gerekli olan biricik iyi önlemlerdir.

IV

Egemen Gücün Sınırları

Devlet ya da site, yalnız üyelerinin birleşmesiyle kurulmuş bir tüzel kişi olduğuna ve en önemli işi vardığını korumak olduğuna göre, her parçayı bütüne en uygun biçimde işletip kullanmak için genel ve zorlu bir güç ister. Doğa insana nasıl örgenleri üstünde kesin bir yetki vermişse, politik bütüne de örgenleri üstünde öyle kesin bir yetki verir. İşte bu yetki, genel istemin yönetimi altında olunca, dediğim gibi, egemenlik adını alır.

Ama tüzel kişi dışında, bir de onu oluşturan, ama yaşamı ve özgürlüğü ister istemez ondan bağımsız olan özel kişileri düşünmemiz gerek. Burada yapılacak şey, yurttaşların haklarıyla egemen varlığın karşılıklı haklarını[10], birincilerin birer uyruk olarak yapacakları ödevlerle insan olarak yararlanacakları doğal hakları birbirinden iyice ayırt etmektir.

Şunu kabul edersiniz ki, her kişi toplum sözleşmesiyle gücünün, mallarının, özgürlüğünün yalnız toplulukça önemli olan parçasından vazgeçer. Şunu da kabul etmek gerekir ki, bu önem konusunda söz sahibi yalnız egemen varlıktır.

Egemen varlık isteyince, her yurttaş devlete yapabileceği hizmetleri hemen yapmak zorundadır. Ama egemen varlık da yurttaşları topluluğa yararlı olmayan hiçbir işe zorlayamaz, hatta böyle bir şeyi isteyemez de. Çünkü doğa yasası gibi, akıl yasası altında da hiçbir şey nedensiz meydana gelmez.

---

10 Dikkatli okuyuculardan beni burada çelişmelere düşmekle suçlamakta acele etmemelerini dilerim. Dilin yoksulluğu yüzünden, istemeye istemeye çelişmeye düştüm. Ama durun, bekleyin hele!

Bizi topluma bağlayan verilmiş sözler, salt karşılıklı oldukları için zorunludurlar. Bu sözlerin özü öyledir ki, onları yerine getirirken, aynı zamanda kendi hesabımıza çalışmadan başkaları hesabına çalışamayız. Niçin genel istem her zaman doğrudur ve niçin herkes hep birbirinin mutluluğunu ister? Çünkü *herkes* sözünü kendine mal etmeyecek ve herkes için oyunu kullanırken kendini düşünmeyecek bir tek insan yoktur da ondan. Bu da gösteriyor ki, hak eşitliği ve bu eşitlikten doğan adalet kavramı, her kişinin kendini üstün tutmasından, dolayısıyla insanın yaradılışından gelmektedir. Genel istem, gerçekten genel olabilmek için, özünde olduğu kadar konusunda da genel olmalı; herkese uygulanmak üzere herkesten çıkmalıdır. Bu, yine gösteriyor ki, genel istem kişisel ve belirli bir konuya yönelirse, elbette doğruluğunu yitirir. Çünkü o zaman kendimize yabancı olan şey üstünde fikir yürüttüğümüz için, bize yol gösterecek hak duygusuna bağlı hiçbir ilkemiz olmaz.

Gerçekte, genel bir anlaşmayla önceden düzenlenmemiş bir nokta üzerinde özel bir durum ya da bir hak sorunu ortaya çıkarsa, iş uyuşmazlığa dökülür: Bu öyle bir davadır ki, taraflardan biri işle ilgili bireyler, öbürü de halktır. Ama ben bu davada ne uyulabilecek bir yasa görüyorum, ne de karar vermek zorunda olan bir yargıç. Bu durumda genel istemin kesin bir kararından söz etmek gülünç olur; çünkü böyle bir karar, olsa olsa taraflardan birinin kararı olabilir ve bu yüzden, öbür taraf için bu, yabancı ve özel bir istemden, haksızlığa yatkın ve yanlışlığa elverişli bir istemden başka bir şey değildir. Özel bir istem genel istemi temsil edemediği gibi, genel istem de, konusu özel olduğu zaman özünü değiştirir ve genel istem olarak da ne bir insan üstünde karar verebilir, ne de bir olay üstünde. Örneğin, Atina halkı başkanlarını atadığı ya da işten uzaklaştırdığı, kimine şan şeref, kimine de ceza verdiği ve birçok özel kararnamelerle her çeşit yönetim işini gördüğü zaman, halkın tam anlamıyla genel bir istemi yok-

tu; egemen varlık olarak değil, yönetici olarak hareket ediyordu. Bu, alışılmış düşüncelere aykırı gibi görünebilir; ama kendi düşüncelerimi anlatma fırsatını vermeniz gerek bana.

Yukarıda söylediklerimden şu anlaşılmalıdır ki, istemi genel yapan oyların sayısından çok, onları birleştiren ortak yarardır. Çünkü bu sistemde herkes başkalarına kabul ettirdiği koşullara ister istemez kendisi de boyun eğer: Bu, çıkarla adaletin pek güzel bir uyuşmasıdır ve ortak görüşmelere hak duygusu katar. Özel işlerin görüşülmesinde ise, bu hak duygusu yoktur, çünkü onda yargıcın kuralıyla taraflarınkini birleştiren ve özdeş yapan ortak bir çıkar bulunmamaktadır.

İlkeye hangi yönden bakarsak bakalım, hep aynı sonuca varırız: Yani,toplum sözleşmesi yurttaşlar arasında öyle bir eşitlik kurar ki, herkes aynı koşullar altında verdiği sözle bağlanır ve herkesin aynı haklardan yararlanması gerekir. Böylece, sözleşmenin özü gereğince her türlü egemenlik işlemi, yani genel istemin her türlü işlemi yurttaşları eşit olarak bağlar ya da kayırır; öyle ki, egemen varlık yalnız ulusun bütününü tanır ve onu oluşturanlar arasında hiçbir ayrılık gözetmez. Öyleyse egemenlik işlemi nedir? Bu, üst olanın astla değil, bütünün kendi üyelerinden her biriyle yaptığı bir sözleşmedir. Yasaya uygun bir sözleşmedir bu, çünkü temeli toplum anlaşmasıdır; hak duygusuna dayanan bir sözleşmedir, çünkü ortak bir sözleşmedir; yararlı bir sözleşmedir, çünkü kamunun iyiliğinden başka bir amacı olamaz; sağlamdır, çünkü güvencesini devlet gücünden ve egemenlikten almaktadır. Yurttaşlar yalnız böyle sözleşmelere bağlı kaldıkları sürece, kendi istemlerinden başka kimsenin buyruğu altına girmiş olmazlar. Egemen varlıkla yurttaşların karşılıklı hakları nereye kadar varır diye sormak, yurttaşların kendilerine, bir kişinin herkese, herkesin de bir kişiye ne ölçüye kadar bağlanabileceğini sormak demektir.

Görülüyor ki, egemen varlık ne denli mutlak, ne denli kutsal, ne denli dokunulmaz olursa olsun, genel sözleşmele-

rin sınırlarını aşamaz ve her insan bu sözleşme gereğince, mallarından, özgürlüğünden kendine ne kaldıysa, ondan tümüyle ve istediği gibi yararlanabilir. Öyle ki, egemen varlık, yurttaşlardan birini öbürlerinden daha çok yük altına sokmaya yetkili değildir. Çünkü o zaman iş özel alana girer ve bu yüzden egemen varlığın yetkisi dışında kalır.

Bu ayrılıklar kabul edilir edilmez görülür ki, toplum sözleşmesinde bireyler bakımından birtakım haklardan vazgeçme diye bir şey yoktur; bu sözleşme ile durumları önceki durumlarına kıyasla gerçekten daha iyi olmuştur ve onlar herhangi bir vazgeçme yerine, yararlı bir değiş tokuş yapmışlardır: Kararsız ve iğreti bir durum yerine, daha iyi ve daha güvenli bir durum; doğal bağımsızlık yerine özgürlük; başkasına zarar verme gücü yerine, kendi güvenliklerini; başkalarının alt edebileceği güçleri yerine, toplumsal birliğin yenilmezleştirdiği bir hakkı seçmişlerdir. Devlete adadıkları yaşamları bile bu sayede sürekli olarak korunmaktadır ve devleti savunmak için yaşamlarını tehlikeye attıkları zaman, ondan aldıklarını yine ona vermekten başka bir şey mi yapıyorlar? Bu yaptıklarını doğal yaşama döneminde, yaşamlarını korumaya yarayan şeyi savunma uğrunda canlarını tehlikeye sokarak kaçınılmaz savaşlara giriştikleri doğal yaşama döneminde daha sık, hem daha da tehlikeli bir biçimde yapıyor değiller miydi? Elbette gereğinde herkes yurdu uğruna savaşmak zorundadır, ama artık kimse kendisi için dövüşecek değildir. Güvenliğimizi sağlayan şey uğrunda, o güveni yitirince kendimiz için göze alacağımız tehlikelerden yalnız bir parçasına düşmekte de kazancımız yok mu?

V

Ölüm Kalım Hakkı

Kendi yaşamlarını istedikleri gibi kullanmaya hakları olmayan kişiler, kendilerinin olmayan bu hakkı egemen varlığa nasıl geçirebilirler diye soruyorlar bize. Bu soruya karşılık

vermenin güç gibi görünmesi, bunun yanlış sorulmasındandır. Her insan yaşamını korumak için yine kendi yaşamını tehlikeye atma hakkına sahiptir. Yangından canını kurtarmak için kendini bir pencereden atan kimsenin canına kıydı diye suçlandığı duyulmuş şey midir hiç? Fırtına kopacağını bile bile kayığa binen, sonra da batıp ölen bir kimseye aynı suçun yüklendiği olmuş mudur?

Toplum sözleşmesinin amacı, sözleşmeyi yapanların korunmasıdır. Amacı isteyen araçları da ister; bu araçlarsa birtakım tehlikelerden, hatta birtakım kayıplardan ayrılmaz. Başkalarının zararına kendi yaşamını korumak isteyen, gerektiğinde yaşamını onlar için gözden çıkarmalıdır. Ayrıca, yurttaş yasanın "Atıl!" dediği tehlike üstüne yargı yürütemez artık ve hükümdar da, "Devlet için çıkar yol senin ölmendir." dediği zaman, yurttaş ölmek zorundadır. Çünkü o zamana kadar güvenlik içinde yaşadıysa, bu koşulun gölgesinde yaşamıştır ve artık yaşamı yalnız doğanın bir nimeti değil, devletin koşullu bir armağanıdır.

Canilere verilen ölüm cezası da aşağı yukarı aynı açıdan ele alınabilir: Adam öldürünce ölmeye katlanmamız, bir katilin kurbanı olmamak içindir. Bu anlaşma ile kendi yaşamımızı dilediğimiz gibi kullanmaktan çok, onu güvenlik altına almayı düşünürüz. Anlaşmayı yapanlardan hiçbirinin, onu yaparken, kendini astırmayı tasarladığını da düşünemeyiz.

Zaten kötülük yapan her insan, toplumun haklarını çiğnerken işlediği ağır suçlarla yurduna başkaldırmış ve hainlik etmiş olur; yasalarını çiğnemekle yurdun üyesi olmaktan çıkar, hatta ona savaş açmış sayılır. O zaman devletin korunmasıyla onunki birbiriyle bağdaşamaz; ikisinden birinin yok olması gerekir ve suçlu öldürülürse, artık bir yurttaş olarak değil, bir düşman olarak öldürülür. Yargılama ve karar onun toplum sözleşmesini çiğnediğini ve dolayısıyla devletin üyesi olmaktan çıktığını gösterir. Hiç değilse, devletin topraklarında yaşamış olmakla kendini devletin üyesi bildiği için, söz-

leşmeye aykırı davranmış bir insan diye sürgün edilerek, halk düşmanı diye de öldürülerek devletten koparılıp atılmalıdır. Çünkü böyle bir düşman bir tüzel kişi değil, bir insandır. Böyle bir durumdaysa savaş hukuku yenilenin öldürülmesini gerektirir.

Ama denilecektir ki, bir suçlunun hüküm giymesi özel bir iştir. Evet, öyledir: Zaten onun için değil mi ki, bu yargılama işi egemen varlığa bırakılmamıştır; egemen varlığın kendi başına kullanamayıp başkasına bırakabileceği bir haktır. Bütün düşüncelerim birbiriyle tutarlıdır ama, hepsini aynı zamanda anlatamam.

Bununla birlikte, cezaların sıklığı bir hükümette her zaman için bir güçsüzlük ve tembellik belirtisidir. Hiçbir kötü insan yoktur ki, bir şeye yarar hale getirilmesin. İbret için bile olsa, yaşaması tehlikeli olandan başkasını öldürmeye kimsenin hakkı yoktur.

Yasanın koyduğu ve yargıcın verdiği cezadan bir suçluyu bağışık tutma ya da bu cezayı bağışlama hakkına gelince, bu hak yalnız yargıyla yasanın üstünde olanın, yani egemen varlığındır. Ama bunda da egemen varlığın hakkı pek açık olmadığı gibi, bu hakkın kullanıldığı durumlar da binde birdir. İyi yönetilen bir devlette cezalar azdır. Bunun nedeni bağışlamaların çokluğu değil, suçluların azlığıdır: Çökmekte olan bir devlette suçların çokluğu cezasız kalmalarına yol açar. Roma cumhuriyeti zamanında ne senato, ne de consul'lar, cezaları hiçbir zaman bağışlamaya kalkışmadılar. Halk bile, kimi zaman verdiği yargıları geri almakla birlikte, bağışlama yoluna pek gitmiyordu. Bağışlamaların sıklaşması, çok geçmeden suçluların artık bağışlanmalarına bile gerek kalmayacağını gösterir ve bunun nereye varacağını da herkes bilir. Ama bu arada yüreğimin homurdandığını ve beni yazmaktan alıkoyduğunu duyuyor gibiyim: Bu sorunları, ömründe hiç yanılmamış ve bağışlanmaya da hiç gereksinim duymamış doğru bir kimseye bırakalım.

VI

Yasa

Toplum sözleşmesiyle bütüne varlık ve yaşam verdik: Şimdi de yapılacak şey, yasama yoluyla ona hareket ve sistem vermektir. Çünkü bu bütünün kurulmasını ve birleşmesini sağlayan ilk sözleşme, bütünün kendini koruması için ne yapması gerektiğini henüz belirtmez.

Bir şey niçin iyidir, niçin düzene uygundur? İnsan alışkanlıkları dışında doğaya uygun olduğu için. Her türlü adalet Tanrı'dan gelir; adaletin kaynağı yalnız odur. Ama biz adaleti bu kadar yüksekten almasını bilseydik, ne hükümete ihtiyacımız olurdu, ne de yasalara. Kuşkusuz, yalnız akıldan çıkan evrensel bir adalet vardır; ama aramızda kabul edilmesi için bu adaletin karşılıklı olması gerekir. Dünyaya insan açısından bakınca, görürüz ki, adalet yasaları doğal yürütme güçleri olmadığından, insanlar arasında etkisizdir. Doğru insan herkese karşı bu yasalara uyar, ama kimse kendisine karşı uymazsa, o zaman bu yasalar kötünün yararına, iyinin zararına işler. Onun için, hakları görevlerle uzlaştırmak ve adaleti kendi konusuna yöneltmek için sözleşmeler ve yasalar gerekir. Her şeyin ortak olduğu doğal yaşama halinde söz vermediğim kimseye hiçbir şey borçlu değilim; benim işime yaramayan şey başkasının olabilir ancak. Her şeyin yasayla saptandığı toplum halindeyse, durum böyle değildir.

Ama yasa dediğimiz nedir? Bu sözcüğü yalnız fizikötesi birtakım düşüncelere bağlamakla yetindikçe, anlaşamaz, tartışıp dururuz. Ayrıca, bir doğa yasasının ne olduğunu söylemiş olmakla bir devlet yasasını daha iyi belirlemiş olmayız.

Özel bir şeye yönelmiş gene istem olamayacağını daha önce söylemiştim. Bu özel şey, gerçekte devletin ya içindedir ya da dışında. Dışındaysa, o şeye yabancı olan bir sistem, ona oranla hiçbir zaman genel değildir; içindeyse, onun bir parçası demektir: O zaman da parça ile bütün arasında bir

ilişki kurulur ki, bu ilişki onları iki ayrı varlık durumuna getirir; bu varlıklardan biri bütünün parçası, öbürü de bu parça çıktıktan sonra kalan bütünüdür. Ama bir parçası eksik bir bütün, bütün sayılmaz. Bu durum sürüp gittikçe, ortada artık bir bütün yok, sadece birbirine eşit olmayan iki ayrı parça var, demektir. Bundan da şu sonuç çıkar ki, bunlardan birinin istemi öbürü için hiç de genel olamaz.

Ama bütün halk, halkın bütünü için bir düzen kurarsa, sadece kendini düşünüyor demektir. Burada bir ilişki kurulursa, bu, hiçbir ayrılık olmaksızın, aynı bütünün ayrı iki açıdan görülmesinden doğar. O zaman düzenlenen şey, onu düzenleyen kadar geneldir. İşte, benim yasa dediğim işlem budur.

Yasaların konusu geneldir dediğim zaman, şunu anlıyorum: Yasa yurttaşları bir bütün, davranışları da soyut olarak göz önüne alır; yoksa özel bir kişiyi ya da özel bir davranışı dikkate almaz. Böylece, yasa birtakım ayrıcalıklar kabul edebilir ama, adlarını belirterek kimseye ayrıcalık tanıyamaz. Yasa yurttaşları sınıflara ayırabilir, hatta bu sınıflara girme hakkı veren birtakım özellikler de gösterebilir ama, şu ya da bu kimseyi, isim söyleyerek, bu sınıflara sokamaz. Yasa bin krallık yönetimi kurabilir, kral ve hanedan düzeni koyabilir ama, ne bir kral seçebilir ve ne de kral ailesi atayabilir. Kısaca, kişisel bir konuyla ilgili her türlü görev yasama yetkisi dışında kalır.

Bu düşünceden düpedüz görülüyor ki, yasa yapmak kimin işidir diye sormanın yeri yoktur, çünkü yasalar genel istemin işlemleridir sadece; hükümdar yasalara bağlı mıdır diye sormak da yersizdir, çünkü hükümdar devletin bir üyesidir. Yasa hakka aykırı olur mu, olmaz mı diye düşünmemelidir, çünkü kimse kendine karşı haksız davranamaz. Yine, nasıl olur da insan hem özgür, hem yasaya bağlı olur, diye sormak gereksizdir, çünkü yasalar istemlerimizi saptayan birer belgedir sadece.

Yine görülüyor ki, yasa istemin genelliği ile konunun genelliğini bir araya getirir; onun için, kim olursa olsun, bir adamın kendi başına verdiği buyruklar, hiçbir zaman yasa olamaz. Hatta egemen varlığın bile, özel bir konuda verdiği buyruk yasa değil, sadece kararnamedir; bir egemenlik işi değil, bir yönetim işidir.

İşte, ne çeşit bir yönetim altında olursa olsun, yasayla yönetilen her devlet bence cumhuriyettir: Çünkü o zaman işleri yöneten yalnız halkın yararıdır ve halk da önemli bir varlıktır. Her yasal hükümet cumhuriyetçidir[11]; hükümetin ne olduğunu ileride anlatacağım.

Yasalar, toplum halinde birleşmenin koşullarından başka bir şey değildir aslında. Yasalara boyun eğen halk, onları koyan halkın kendisi olmalıdır. Toplum koşullarını düzenlemek birleşenlerin işidir. Ama bu koşulları nasıl düzenleyeceklerdir? Tam bir anlaşmayla mı, yoksa ayaküstü bir esinlenmeyle mi? Yapacaklarını kestirme ve önceden bildirme gücünü kim verecek ona? Vakti gelince onları nasıl dile getirecek? Kendisine neyin hayırlı olduğunu binde bir fark ettiği için çok kez ne istediğini bilmeyen gözü bağlı kalabalık böylesine büyük, yasa koyma gibi güç bir işi kendi başına nasıl başarabilir? Halkın kendisi hep iyilik ister, ama kendi başına iyiliğin nerede olduğunu göremez her zaman. Genel istem her zaman doğrudur ama, onu yöneten kafa her zaman aydın değildir. Her şeyi olduğu gibi, kimi zaman da ona nasıl görünmesi gerekiyorsa öyle sermeli gözünün önüne. Genel isteme aradığı yolu göstermeli, onu özel istemlerin aldatıcı etkisinden korumalı, başka zamanlarda ve yerlerdeki

---

11 Bu sözcükle yalnız aristokrasi ya da demokrasi değil, genel olarak yasa demek olan genel istemin yönettiği her çeşit hükümeti anlıyorum. Bir hükümetin yasal olması için, egemen varlıkla aynı olması değil, onun vekili olması gerekir. Ancak o zaman monarşi de cumhuriyet sayılır. Bunu bir sonraki kitapta açıklayacağız. [Çevirenin notu: Bizde "cumhur" halk demektir. Cumhuriyet de halkın kral olduğu devlettir.]

olayları birbiriyle kıyaslatmalı, önündeki yararların çekiciliği ile uzak ve gizli kötülüklerin tehlikesini karşılaştırmalı. Tek tek kişiler iyiliği görürler, ama teperler onu. Halksa iyiyi ister, ama görmez. Hepsinin de yol gösterenlere gereksinimi vardır. Birini, istemini aklına uydurmaya zorlamalı, öbürüne de ne istediğini bilmesini öğretmeli. İşte o zaman halkın aydınlanması sonucu olarak politik bütünde akılla istem birleşir ve böylece taraflar elbirliği eder, politik bütün de gücünün en yüksek noktasına varır. Yasacıya olan gereksinim işte buradan gelir.

VII

Yasacı

Uluslara uygun gelecek en iyi toplum kurallarını bulup çıkarmak için, insanların bütün tutkularından geçtiği halde hiçbirine kapılmayan, insan doğasını adamakıllı bildiği halde, onunla hiçbir ilişkisi olmayan üstün bir zekâ gerekir. Öyle bir zekâ ki, mutluluğu bizimkine bağlı olmamakla birlikte, mutluluğumuz için çalışmayı istesin ve zamanın akışı içinde, uzak bir onur payıyla yetinsin, bir yüzyılda çalışıp, bir başka yüzyılda keyfedebilsin.[12] İnsanlara yasalar vermek için tanrılar gerek.

Caligula'nın toplumsal olaylar bakımından ileri sürdüğü düşünceyi, Platon uygarca ya da kralca yaşayan insanı tanımlarken *Politika* adlı eserinde hak açısından ileri sürüyor. Büyük bir krala binde bir rastlandığı doğruysa, büyük bir yasacıya ne kadar az rastlanılacağını varın kıyaslayın! Kralın yapacağı şey, yasacının göstereceği örneğe göre davranmaktır sadece. Yasacı makineyi bulan mühendistir, kralsa onu kurup işleten bir işçiden başka bir şey değildir.

---

12 Bir ulus ancak yasaları çökmeye başladığı zaman ün kazanmaya başlar. Yunanistan'ın öbür bölgelerinde daha Spartalıların sözü bile edilmezken, Lykurgos'un yasaları kim bilir Spartalıları ne denli mutlu yaşatmıştı.

Montesquieu der ki: "Toplumların ilk günlerinde cumhuriyetin başları kurumları kurar, sonra da kurumlar başları yetiştirir."

Bir ulusa kurumlar vermeye kalkışan kimse, önce insan doğasını değiştirecek gücü, sonra aslında tam ve başlı başına bir bütün olan kişiyi, bir bakıma yaşamını ve varlığını borçlu olduğu daha büyük bütünün bir parçası durumuna sokabilecek yetiyi bulmalıdır kendinde. Yine o kimse, insan yapısını güçlendirmek için kendini değiştirecek; hepimizin doğadan aldığı maddesel ve bağımsız varlığımızı ahlaksal bir varlığa çevirecek, onu bütünün bir parçası durumuna sokacak güçte olmalıdır. Kısacası, insandan kendi güçlerini alıp, başkasının yardımı olmaksızın kullanılabileceği yeni güçler vermesi gerekir ona. İnsanın doğal güçleri ortadan kalkarsa, elde edilen güçler sürekli, kurum da bir o kadar sağlam ve eksiksiz olur. Öyle ki, her yurttaş tek başına bir hiçse, ancak öbür yurttaşlarla birlikte bir şey yapabiliyorsa ve bütünün elde ettiği güç bütün bireylerin doğal gücüne eşit ya da ondan üstünse, işte o zaman yasa koyma işi ulaşabileceği en yüksek olgunluğa varmış demektir.

Yasacı, devlet düzeni içinde her bakımdan olağanüstü bir insandır. Üstün zekâsıyla olduğu kadar, görevi dolayısıyla da öyle olması gerekir. Bu görev ne yönetim işidir, ne de egemenlik; cumhuriyeti kurmakla birlikte, yapısına girmez onun: Egemenlikle hiçbir ortak yanı olmayan bir görevdir bu. Çünkü insanlara komuta edenin yasalara etmemesi gerektiğine göre, yasalara komuta edenin de insanlara etmemesi gerekir. Yoksa tutkularının aracı olan yasaları, çoğu zaman haksızlıklarını sürdürmekten başka bir şeye yaramaz, birtakım kişisel görüşlerin kendi eserinin kutsallığını bozmasına da engel olamazdı hiçbir zaman.

Lykurgos yurdu için birtakım yasalar koyarken, önce krallıktan çekildi. Eski Yunan sitelerinde yasaları yabancılara yaptırırlardı öteden beri. Bugün İtalya'daki cumhuriyetler

çoğu kez bu yolu tuttular. Cenevre cumhuriyeti de öyle yaptı ve bunun yararını gördü.[13] Roma, en parlak günlerinde zorbalığın bütün kötülüklerinin hortladığını gördü ve yasama yetkisiyle egemen gücü aynı kimselerde topladığı için de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

Bununla birlikte, decemvir'ler bile yalnız kendi yetkilerine dayanarak hiçbir yasa yapma hakkını kullanmadılar. Halka şöyle diyorlardı: *Sizlere önerdiğimiz şeylerden hiçbiri, siz kabul etmedikçe, yasa olamaz. Romalılar, mutluluğunuzu sağlayacak yasaları yine siz kendiniz yapın.*

Demek, yasaları kaleme alan kimsenin hiçbir yasama hakkı yoktur ya da olmamalıdır. Hatta halk bile, istediği zaman başkasına geçirilmeyen bu haktan vazgeçemez. Çünkü ana sözleşme gereğince kişileri ancak genel istem bir şeye zorlayabilir. Özel bir istemin genel isteme uygun olduğu da, bu özel istem halkın oyuna sunulmakla anlaşılabilir. Daha önce söylemiştim bütün bunları ama, bir daha söylemekte yine de yarar vardır.

Böylece görülüyor ki, yaşama işinde birbiriyle uzlaşmaz sanılan iki şey var. İnsan gücünü aşan bir iş ve bu işi gerçekleştirmek için, hiçbir şey olmayan bir güç.

Üstünde durulması gereken bir başka güçlük daha var: Halka halkın diliyle değil, kendi dilleriyle seslenmek isteyen bilge kişiler demek istediklerini anlatamazlar ona. Oysa halk diliyle anlatılamayan bin bir çeşit düşünce vardır. Çok genel kavramlar gibi, çok uzak konuları da halk anlayamaz: Her birey, yalnız kendi çıkarma uygun yönetim biçiminden başkasını denemediği için, iyi yasaların yüklediği sürekli yoksunluklardan elde edeceği yararları kolay kolay göremez.

---

13 Calvin'e yalnız tanrıbilimci gözüyle bakanlar dehasının enginliğini pek kavrayamazlar. Yazılışında büyük payı olan o bilge buyrultular, *Institute* adlı yapıtı kadar onur sağlamaktadır ona. Zamanın dinimizde yapacağı değişiklik ne olursa olsun, içimizde yurt ve özgürlük ateşi sönmediği sürece, bu adamın anısı her zaman hayırla anılacaktır.

Genç bir ulusun sağlam politika ilkelerinin tadına varabilmesi ve devlet yararıyla ilgili ana kuralları uygulaması için, etkinin etken durumuna geçmesi; kurumun yaratacağı toplum ruhunun bu kurumun kuruluşunu yönetmesi; insanların da yasaların etkisi altında varacakları duruma daha önceden varmış olmaları gerekir. Böylece, yasacı güce de, akla da başvuramadığı için, zora başvuramadan halkı sürükleyebilen ve inandırmadan yola getirebilen bir başka güç kullanmak zorundadır.

İşte, doğa yasalarına olduğu gibi, devlet yasalarına da bağlı uluslar, gerek insanın oluşmasında, gerek sitenin kuruluşunda aynı gücü tanıyıp ona serbestçe boyun eğsinler ve genel mutluluk boyunduruğuna uysalca katlansınlar diye, ulus babalarını her çağda tanrısal yollara başvurmaya ve kendi bilgeliklerini tanrılara mal etmeye zorlayan şey budur.

Sıradan insanları aşan bu akıl, insan ölçülülüğünün yola getiremediği kimseleri tanrısal güçle zorlamak için, yasacının kararlarını ölümlülere söylettiği akıldır.[14] Ama ne tanrıları konuşturmak, ne de onların sözcüsü diye ortaya çıkıp insanları buna inandırmak her insanın yapabileceği bir iş değildir. Yasacının ruhça büyüklüğü gerçek bir mucizedir, görevini gösteren bir mucize. Her insan taş levhalar oyabilir, bir kehanet satın alabilir, herhangi tanrısal bir varlıkla gizli ilişkideymiş gibi görünebilir, kulağına bir şeyler fısıldar gibi yapan bir kuş yetiştirebilir ya da istediğini halka kabul ettirmek için daha başka birtakım kaba yollar bulabilir. Bunlardan başka şey bilmeyen bir adam birtakım sersem sepet insanları bir araya getirebilir belki, ama hiçbir zaman bir hükümet

---

14 Machiavelli der ki: "Gerçekte, hiçbir memlekette olağanüstü bir yasacı yoktur ki, tanrıya başvurmuş olmasın; yoksa, koyduğu yasaları kimse kabul etmezdi. Gerçekte, bilge kişinin bildiği birçok yararlı bilgi vardır. Ama bu bilgilerde başkalarını inandıracak ölçüde açık birtakım nedenler yoktur." *Discorsi sopra* Tite Livio, Bib. I, XI. [Çevirenin notu: Rousseau yalnız İtalyancasını vermiştir.]

kuramaz ve yaptığı acayip işler çok geçmeden kendisiyle birlikte yok olup gider. Sonuçsuz göz boyamalar geçici bir bağ kurabilir ancak: Bu bağı yalnız akıl ve bilgelik sürekli kılabilir. Hâlâ yaşayan Musa yasası, bin yıldan beri dünyanın yarısını yöneten Muhammet yasası, bunları yapanların büyük adamlar olduğunu bugün bile gösteriyor bize. Kendini beğenmiş felsefe ya da particilik ruhu bunlara mutlu birer düzmeci gözüyle bakadursun, gerçek politika, onların yapıtlarında o uzun ömürlü kurumlara önderlik eden büyük ve güçlü zekaya hayran kalmaktadır.

Bütün bunlara bakarak, Warburton gibi, insanlar arasında politikayla dinin aynı amacı olduğu sanısına kapılmamalı. Ulusların ilk kuruluş günlerinde bunlardan biri öbürüne sadece araçlık eder.

VIII

Halk

Nasıl, bir mimar büyük bir yapıya başlamadan önce, yapının ağırlığına dayanıp dayanamayacağını anlamak için toprağı inceler ve sondalarsa, bilge bir yasacı da, aslında iyi birtakım yasaları kaleme almadan önce, bunları halkın hoş karşılayıp karşılamayacağını araştırır. İşte bunun içindir ki, Platon Arkadyalılarla Cyrenialılara yasa yapmaya yanaşmadı. Çünkü Platon bu iki ulusun zengin olduğunu ve eşitliği hoş karşılamayacaklarını biliyordu. Yine bunun içindir ki, Girit'te iyi yasalar ve kötü insanlar vardı. Çünkü Minos, baştan aşağı kötülüğe gömülmüş bir halkı düzen altına almıştı.

İyi yasaları hoş karşılamayacak nice ulus bu dünyada parlamıştır; hoş karşılayacak olanlarınsa, bütün ömürleri boyunca parlamaya yetecek vakitleri pek olmamıştır. İnsanlar gibi ulusların da çoğu yalnız gençliklerinde yumuşak başlıdırlar; yaşlandıkça yola gelmez olurlar. Bir kez töreler yerleşip kör inançlar kökleşti mi, artık onları düzeltmeye kalkışmak hem

tehlikeli, hem boşunadır. Halk, ortadan kaldırmak için bile olsa, dertlerine kimsenin dokunmasını istemez, tıpkı hekimi görünce titremeye başlayan akılsız ve ödlek hastalar gibi.

Bazı hastalıklar nasıl insanların kafalarını altüst eder, geçmişi unutturursa onlara, devletlerin yaşamında da öyle zorlu dönemler olur ki, devrimler halkın üzerinde bazı bunalımların bireyler üzerinde yaptığını yapar: Geçmişe karşı duyulan nefret unutulur, iç savaşlarla yanıp yıkılan devlet, kendi külleri arasından yeniden doğar, ölümün pençesinden kurtulup yeniden taze güçlere kavuşur. Lykurgos zamanında Sparta, Tarquiniuslardan sonra da Roma böyle olmuştu. Günümüzde tiranların kovulmasından sonra Hollanda ile İsviçre de böyle oldu.

Ama bu olaylar binde bir olur; bunlar birtakım ayrık olaylardır ki, nedenini her zaman ilgili devletin özel yapısında aramalıdır. Hatta bu olayların iki kez aynı devletin başına geldiği de görülmüş değildir. Çünkü bir ulus barbar kaldığı sürece özgürlük elde edebilir ama, uygarlık yayı gücünü kaybetti mi, özgür olamaz artık. O zaman ayaklanmalar yıkabilir, devrimler dile yeniden ayağa kaldıramaz onu. Kölelik zincirleri kopar kopmaz, halk dağılır, var olmaktan çıkar: Artık ona gereken, bir kurtarıcı değil, bir efendidir. Ey özgür uluslar! Şu özdeyişi aklınızdan çıkarmayın: Özgürlük elde edilebilir ama, kaybedildi mi, bir daha ele geçmez artık.

Gençlik başka, çocukluk başkadır. İnsanlar gibi ulusların da gençlik ya da olgunluk çağı vardır diyebiliriz; onları yasalara bağlı kılmadan önce, bu çağın gelmesini beklemek gerekir: Ne var ki, bir ulusun olgunluk çağını fark etmek kolay olmaz her zaman; erken davranılırsa, iş başarısızlığa uğrar. Filan ulus bin yıl sonra bile sıkı düzen altına alınamaz da, falan ulus daha başlangıçtan alınabilir. Ruslar hiçbir zaman gerçekten uygarlaşamayacaklardır, çünkü çok erken başlamışlardır bu işe. Deli Petro'nun üstün zekâsı vardı, ama taklitçi bir zekâydı bu; her şeyi yoktan yaratan gerçek zekâ yok-

tu onda. Yaptığı şeylerden bazıları iyi ise de, çoğu yersizdi. Ulusunun barbar olduğunu görmüştü ama, uygarlığa gidecek kadar olgunlaşmamış olduğunu fark etmemişti; onu zorluklara, savaşa alıştırması, pişirmesi gerekirken, uygarlaştırmaya kalkışmıştı. Deli Petro onu her şeyden önce Ruslaştırmakla işe başlaması gerekirken, Almanlaştırmak, İngilizleştirmek istedi. Uyruklarına olmadıklarını olmuşlar kanısını vererek, onları olabilecekleri olmaktan alıkoydu. Bir Fransız eğitmeni de böyle yapar: Öğrencisini çocukluğunda bir harika, sonra da hiçbir şey olmamak üzere yetiştirir. Rus İmparatorluğu Avrupa'yı boyunduruk altına almak isteyecek ama, boyunduruk altına asıl kendisi girecektir. Uyrukları ya da komşuları olan Tatarlar, onun ve bizim efendilerimiz olacaktır. Bu devrim bana şaşmaz gibi görünüyor. Bütün Avrupa kralları bunu çabuklaştırmaya çalışıyorlar elbirliğiyle.

IX

Halk (Devam)

Doğa, iyi yapılı bir insanın boyuna bosuna sınırlar koymuştur; bu sınırlar aşıldı mı, ortaya ya devler ya da cüceler çıkar. Bunun gibi, bir devletin de en iyi yapı bakımından sahip olabileceği birtakım sınırları vardır; bu sınırlar ne devletin iyi yönetilemeyecek kadar büyük, ne de kendini koruyamayacak kadar küçük olmamasını gerektirir. Her politik bütünün güç bakımından aşamayacağı en yüksek bir nokta vardır ve çoğu kez büyüye büyüye bu noktadan uzaklaşır. Toplum bağı yayıldığı ölçüde gevşer. Genel olarak küçük bir devlet, büyüğe oranla daha güçlüdür.

Bu kuralın doğruluğunu ispatlayan bin bir kanıt var. Önce, büyük uzaklıklardan yönetme daha güçtür, tıpkı uzun bir kaldıraç ucunda bir nesnenin daha ağırlaşması gibi. Uzaklık arttıkça, yönetim yükü daha ağır olur; çünkü her kentin kendi yönetim işi vardır ki, bunun giderlerini halk öder; yine her

ilçenin kendi yönetimi vardır, bunun giderini de halk karşılar. Sonra sancaklar, valilikler, satraplıklar, genel valilikler gelir; yukarı basamaklara çıkıldıkça da giderler artar ve bunlar her zaman zavallı halkın sırtına biner. Son olarak da en yüksek yönetim basamağı gelir ki, ezicilikte hepsini gölgede bırakır. Bu, bir sürü yurttaşı durmamacasına ezer: Bunca değişik kurumlarla yurttaşlar daha iyi yönetilmek şöyle dursun, başlarına geçecek bir tek gücün yönetiminden bile daha kötü duruma düşerler. Üstelik, olağanüstü durumlar için başvuracakları kaynaklar kurumuş gibidir. Bunlara başvurmak gerektiği zamansa, devlet yıkıldı yıkılacak durumdadır.

İş bu kadarla bitmez: Bir yandan hükümet yasaları saydırma, kırıcı davranışları önleme, kötülükleri engelleme ve uzak yerlerdeki kışkırtmaları bastırmada daha gevşek, daha ağır davranırken, beri yandan halk da yüzlerini bile görmediği başkanlarına, dünya ile bir tuttuğu yurduna, çoğu kendine yabancı olan yurttaşlarına karşı daha az sevgi besler. Töreleri ayrı olan, birbirinin karşıtı iklimlerde yaşayan ve aynı yönetim biçimine katlanamayan o kadar çeşitli vilayetlere aynı yasalar uygun gelmez. Ayrı ayrı yasalarsa, çeşitli halklar arasında karışıklık ve kargaşalık yaratmaktan başka işe yaramaz. Çünkü bunlar aynı başların yönetiminde olmak ve sürekli ilişkilerde bulunmak dolayısıyla birbirlerinin memleketine gidip geldikleri, birbirlerinden kız alıp verdikleri için başka törelere bağlanırlar, bu yüzden de ana baba kalıtlarının kendilerinin olup olmadığını hiçbir zaman bilemezler. Yüksek yönetim merkezinin bir araya getirdiği, bu birbirini tanımayan kalabalık insanlar arasında yetiler gömülü, erdemler gizli, kötülükler de cezasız kalır. İşten göz açamayan başlar, hiçbir şeyi göremez olurlar; devleti küçük memurlar yönetir. Son olarak, devlet gücünü ayakta tutmak için alınması gereken ve uzaklardaki bunca görevlinin yan çizmek ya da başkasına yüklemek isteğini önlemler kamu hizmetlerini kendilerine çekip emerler; öyle ki, halkın mutlu-

luğuna harcanacak hiçbir şey kalmaz ortada; kalsa da gereğinde kendini savunabileceği kadar bir şey kalır ancak. İşte, yapısına göre gereğinden çok büyüyen bir politik bütün böyle çöker, kendi ağırlığı altında ezilip yok olur.

Öte yandan, devlet dayanıklı olmak, ister istemez uğrayacağı sarsıntılara göğüs germek, ayakta tutunabileyim diye harcayacağı çabalara dayanabilmek için, kendine bir temel sağlamak zorundadır. Çünkü bütün uluslarda merkezden uzaklaştırıcı bir güç vardır; bu güç, tıpkı Descartes'ın burgaçı gibi, onları birbirine karşı etki etmeye, komşuları zararına büyümeye zorlar. Böylece çok geçmeden güçsüzler yutulmak tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar ve hiçbiri bütün öbürleriyle birlikte, basıncı aşağı yukarı her yanda aynı olan bir çeşit denge kurmaksızın varlığını koruyamaz. İşte, bütün bunlardan görülüyor ki, gerek genişlemek, gerek daralmak için birtakım nedenler vardır. Bunlar arasında, devletin yaşamasına en elverişli oranı bulmak devlet adamı için az ustalık istemez. Genel olarak denebilir ki, genişleme nedenleri (dışarık ve görece oldukları için) iç ve salt daralma nedenlerine bağlı olmak gerekir. İlk aranılması gereken, sağlam ve güçlü bir ana yapıdır; ayrıca geniş toprakların sağlayacağı gelir kaynaklarından çok, iyi bir yönetimin yaratacağı güçlülüğe güvenmelidir insan.

Bununla birlikte, fetihler yapma zorunluluğu anayasalarında yer alan birtakım devletler görülmüştür. Bu devletler, varlıklarını korumak için durmadan genişlemek zorundaydılar, büyüklüklerinin sınırını ve düşüşlerinin kaçınılmaz anını gösteren bu mutlu zorunluluktan memnundurlar belki de.

X

Halk (Devam)

Politik bir bütün, iki türlü ölçüye vurulabilir: Ya toprağının genişliği ya da halkının nüfusuyla. Bu iki ölçü arasında devletin gerçek büyüklüğünü belirlemeye elverişli bir oran

vardır. Devleti insanlar kurar, insanları da toprak besler. Bu oran şudur öyleyse: Halkın geçinmesine yetecek kadar toprak, toprağın besleyeceği kadar da insan bulunacak. Belli nüfusa sahip halk için en yüksek sınır budur işte: Çünkü toprak gereğinden çok olursa, işleme yükü o ölçüde ağır olur; yarım yamalak ekilir, gereğinden çok da ürün verir; buysa çok geçmeden savunma savaşlarına yol açar: Toprak yeter ölçüde değilse, o zaman devlet eksiğini tamamlamakta komşularının keyfine bağlı kalır ki, bu da çok geçmeden saldırı savaşlarına götürür. Durumu gereği, ticaretle savaştan birini seçmek zorunda olan her ulus, güçsüz bir ulustur aslında; çünkü komşularının keyfine ve olaylara bağılıdır. Ömrü kararsız ve kısadır her zaman. Ya başka ulusları boyunduruğu altına alıp durumunu değiştirir ya da kendisi boyunduruk altına girer. Özgür kalabilmek için ya çok küçük olacak ya da çok büyük, başka yolu yoktur bunun.

Birbirine yeten toprak genişliğiyle insan sayısı arasında değişmez bir oran gösterilemez. Çünkü toprağın özelliklerinde, verimlilik derecesinde, ürünlerinin türünde, iklimlerinin etkisinde ve bu toprakta oturanların mizaçlarında birtakım ayrılıklar vardır. Bu insanların bir bölüğü verimli bir ülkede az tükettikleri halde, öbürleri verimsiz topraklarda çok tüketirler. Ayrıca, kadınların az ya da çok doğurganlıklarını, memleketin az ya da çok nüfusa elverişliliğini, yasacının birtakım kurumlarla yapmayı umduğu etkiyi de hesaba katmak gerekir. Öyle ki, yasacı gördüklerine göre değil, sezdiklerine göre yargısını vermeli; nüfusun bugünkü durumunu değil, ileride ister istemez alacağı durumu göz önünde tutmalıdır. Kısacası, öyle sayısız durumlar vardır ki, bunlar da ülkenin özel koşulları için pek gerekli görünmeyen birtakım toprakları elde etmeyi zorunlu kılar ya da buna izin verir. Buna göre, dağlık memleketlerde insanlar alabildiğine yayılırlar. Çünkü böyle yerlerde ormanlar, otlaklar gibi doğal ürünler daha az çaba ister; oradaki kadınların ovadakilerden

daha çok doğurdukları deneyimlerle bilinmektedir. Yine oralarda büyük bir yamacın ekime elverişli olan küçük bir yatay parçası vardır yalnız. Buna karşılık, deniz kıyısında, hatta kayalıklarda, hemen hemen verimsiz kumsallarda sıkışıp oturabilir insanlar. Çünkü buralarda deniz avı toprak ürünlerinin yerini büyük ölçüde tutabilir, yine buralarda insanların korsanlara karşı koymak için daha toplu bir durumda bulunmaları gerekir. Memleketi sömürgelerle fazla nüfustan kurtarmak daha kolaydır.

Bir ulusa yasalarla düzen vermek için gereken bu koşullara bir başkasını da eklemek gerekir. Bu koşul hiçbirinin yerini tutmaz ama, onsuz öbürlerinin hepsi yararsız kalır. Bolluk ve barış içinde yaşama koşuludur bu: Çünkü bir devletin kuruluş anları, tıpkı bir taburun kuruluş anları gibi, yapısının dayanmaya en az ve yıkılmaya en çok elverişli olduğu anlardır. Herkesin genel tehlikeyi unutup kendi derdine düştüğü kaynaşma anlarından çok, kesin kargaşalık anlarında daha fazla dayanıp karşı konabilir. Bunalım zamanlarında bir savaş, bir kıtlık, bir ayaklanma olmaya görsün, devlet şaşmamacasına çöker.

Bu fırtınalı zamanlarda birçok hükümet kurulmamıştır demiyorum. Kurulmuş olabilir ama, o zaman da devleti yıkan bu hükümetlerdir. Devlet gücünü zorla ele geçirenler, halkın büyük ürküntüsünden yararlanıp onun soğukkanlılıkla hiçbir zaman kabul edemeyeceği yasalar koymak için hep böyle karışıklıklar çıkartır ya da bu türlü zamanları seçerler. Seçilen bu zaman, bir yasacının yapıtıyla bir tiranınkini birbirinden ayırt etmeye yarayan en şaşmaz yollardan biridir.

Hangi ulus yasa koymaya elverişlidir öyleyse? Aşağı yukarı soy birliği, bir çıkar birliği ya da bir sözleşmeyle birbirine bağlı olmakla birlikte henüz yasaların gerçek boyunduruğu altına girmemiş olan; kökleşmiş törenleri, kör inançları olmayan; apansızın saldırıya uğramaktan korkmayan; komşularının kavgalarına katılmaksızın tek başına her birine karşı

koyabilen ya da birinin yardımıyla öbürünü püskürtebilen; üyeleri birbirini tanıyan, kimseye bir insanın taşıyabileceğinden ağır yük yüklemeyen; başka uluslardan karşılıklı olarak uzak kalabilen[15]; zengin ya da yoksul olmayan, kendi yağıyla kavrulan; kısacası, eski bir ulusun dayanıklılığıyla yeni bir ulusun uysallığını birleştiren bir ulus. Yasama işini güçleştiren, kurulması gerekenden çok, yıkılması gereken şeydir ve bu konuda başarıya binde bir erişmenin nedeni, doğadaki sadelik ile toplum gereksinimlerini bir arada bulma olanaksızlığıdır. Bütün bu koşulların bir araya gelmesi güçtür doğrusu. Onun için değil mi ki, iyi düzenli devletlere pek rastlanmıyor?

Avrupa'da hâlâ yasamaya yetenekli bir memleket var: Korsika adası. Bu yiğit halkın özgürlüğüne kavuşmada ve onu savunmada gösterdiği yiğitlik ve dayanma gücü, bilge kişilerin onlara bu özgürlüğün nasıl korunacağını öğretmesine değer. Günün birinde bu küçük ada, Avrupa'yı şaşırtacak gibi geliyor bana, İçimde böyle bir önsezi var.

XI

Çeşitli Yasama Sistemleri

Her yasama sisteminin amacı olması gereken genel yararın ne olduğunu araştırırsak, bunun belli başlı iki şeye, *özgürlük*'le *eşitlik*'e vardığını görürüz: Özgürlüğe varır, çünkü her özel bağlılık devlet bedeninden eksilmiş bir o kadar güç demektir; eşitliğe varır, çünkü eşitlik olmadan özgürlük olmaz.

---

15 İki komşu ulustan biri öbürüne bağlı olmadan yaşayamazsa, birinci için çok ağır, ikinci için de çok tehlikeli bir durum yaratır bu. Böyle bir durumda, her aklı başında ulus, öbürünü bu bağlılıktan bir an önce kurtarmaya çalışır. Meksika İmparatorluğu'nun toprakları içinde sıkışıp kalmış olan Thlascala Cumhuriyeti, Meksikalılardan tuz satın almaktansa, hiç tuz kullanmamaya karar vermiş; hatta bedava bile almamıştı. Çünkü o bilge Thlascalalılar, bu cömertliğin altındaki tuzağı gördüler. Özgür yaşadılar ve bu büyük imparatorluğun içinde kapalı kalan bu küçük devlet, sonunda Meksika'nın başını yedi.

Toplum özgürlüğünün ne olduğunu daha önce söylemiştim. Eşitliğe gelince, bu sözcükten güç ve zenginlik derecelerinin herkes için kesinlikle aynı olması değil, bu gücün hiçbir zorbalığa kaçmaması ve ancak mevki ve yasalar gerektirdikçe kullanılması, varlık bakımından da hiçbir yurttaşın ne başkasını satın alacak kadar zengin, ne de kendini satmak[16] zorunda kalacak kadar yoksul olmaması gerektiği anlaşılmalıdır: Bu da büyüklerin mal mülk ve saygınlık, küçüklerin de cimrilik ve açgözlülük bakımından ölçülü olmalarını gerektirir.

Bu eşitlik, gerçekte yeri olmayan bir ham hayaldir diyorlar. Peki ama, ister istemez kötüye kullanılacaktır diye eşitliği hiç değilse düzene de sokmamalı mı? Olayların gücü hep eşitliği ortadan kaldırmaya yöneldiği içindir ki, yasaların gücü her zaman eşitliği sürdürmeye çalışmalıdır.

Ama bütün iyi kurumların bu genel amaçları, her memlekette, gerek yöresel durumdan, gerek halkın öz benliğinden doğan ilişkilere göre değiştirilmeli ve bu ilişkilere dayanarak her ulusa, aslında değilse bile, gözetilen halk için en iyisi olan özel bir kuruluş sistemi verilmelidir. Örneğin, toprak çorak ve verimsiz mi, ya da memleket nüfusuna göre çok mu dar? Endüstriden ve küçük zanaatlardan yana dönünüz; bunlardan elde edeceğiniz ürünleri sizde olmayanlarla değiştiriniz. Tersine, zengin ovalarda, bağlık bahçelik yerlerde mi oturuyorsunuz? Verimli bir toprakta oturmuyor musunuz? Bütün çabanızı tarım işlerine harcayın. Tarım insanları çoğaltır. Sonra, zanaatları bir yana atın; çünkü bunlar zaten az olan halkı birkaç noktaya toplayarak memleke-

---

15 Devleti sağlamlaştırmak mı istiyorsunuz, iki ucu elden geldiğince birbirine yaklaştırın. Ne çok varlıklıların bulunmasına göz yumun, ne de çok yoksulların. Birbirinden ister istemez ayrılamayan bu iki durum, ortak yarara aynı ölçüde zararlıdır. Birinden zorbalığı kışkırtanlar, öbüründen de zorbalar çıkar. Halk özgürlüğünün alım satımı hep bunlar arasında olur; biri satın alır, biri de satar onu.

ti büsbütün çöle çevirir.[17] Geniş ve elverişli kıyılarda mı oturuyorsunuz? Denizi gemilerle kaplayın, ticareti ve gemiciliği ilerletmeye bakın: Kısa ama, parlak bir ömür sürersiniz. Kıyılarınız hemen hemen yanaşılmaz kayalıklarla mı dolu? O zaman barbar kalın ve balıkla geçinin: Daha rahat, belki de daha iyi, ama şaşmamacasına mutlu yaşarsınız. Kısacası, herkesin ortak malı olan ilkeler yanında, her ulusun kendine bir düzen sağlayan ve yasalarını kendine özgü bir duruma sokan birtakım nedenleri vardır. Nitekim, eskiden Yahudilerce, daha sonra da Araplarca en belli başlı amaç din, Atinalılarca edebiyat ve bilgi, Kartacalılar ve Surlularca ticaret, Rodoslularca gemicilik, Spartalılarca savaş, Romalılarca da erdemdi. *Esprit des Lois* yazarı[18], yasacının, yasaları bu amaçlardan her birine ne türlü bir ustalıkla yönelttiğini sayısız örneklerle göstermiştir.

Bir devletin ana yapısı ne zaman gerçekten sağlam ve sürekli olur? Törelere gerektiği gibi uyulduğu zaman. Törelere uyulunca da, doğal ilişkilerle yasalar hep aynı noktalarda uzlaşma durumundadırlar; yasalar da sanki bu ilişkileri sadece sağlamlaştırmaya, onlarla bir arada yürüyüp, onları düzeltmeye yararlar. Ama yasacı amacında yanılır da, durumun özelliğinden doğan ilkeden başka bir ilkeyi benimserse; bu ilkelerden biri köleliği, öbürü özgürlüğü tutarsa, biri para pul çokluğuna, öbürü insan sayısına önem verirse, biri barışa, öbürü fetihlere yönelirse, o zaman yasaların yavaş yavaş gevşediği ve ana yapının bozulduğu görülür; devlet de yok olup gidinceye ya da değişinceye ve yenilmez doğa yeniden gücünü gösterinceye kadar kargaşalıktan yakasını kurtaramaz.

---

17 Marquis d'Argenson der ki: "Dış ticaretin bazı kolları, genel olarak bir krallık için ancak görünürde bir yarar sağlar; bazı kimseleri, hatta bazı kentleri zenginleştirir, ama bütün ulusun bundan hiçbir kazancı olmaz. Halkın durumuysa daha iyeleşemez."

18 Montesquieu.

XII

Yasaların Bölümü

Bütünü düzene sokmak ya da devlet işlerine elden gelen en iyi biçimi vermek için göz önünde tutulması gereken birçok ilişki vardır. Önce, bütünün kendi üzerindeki etkisi, yani bütünün bütünle ya da egemen varlığın devletle olan ilişkileri vardır. Bu ilişkiler de, ileride göreceğimiz gibi, orta hadlerin ilişkisinden doğar.

Bu ilişkileri düzenleyen yasalara politik yasalar dendiği gibi, anayasalar da denir. Akla uygunsalar, bunlara anayasa demek yersiz olmaz. Çünkü her devlette yalnız bir tek iyi düzen varsa, bu düzeni bulan halk, sıkı sıkıya bağlanmalıdır ona. Ama kurulu düzen kötüyse, o zaman düzenin iyi olmasını engelleyen yasaları neden anayasa saymalı? Zaten her türlü durumda yasalarını, hatta en iyilerini bile değiştirmek halkın elindedir; çünkü kendi kendisine kötülük etmek isterse, onu bu işi yapmaktan alıkoymaya kimin hakkı olabilir?

İkinci ilişki, üyelerin gerek birbirleriyle, gerek bütünle olan ilişkileridir. Bu ilişki, birinciler bakımından olabildiğince az, ikinciler bakımındansa olabildiğince geniş olmalıdır. Öyle ki, her yurttaş bütün öbür yurttaşlara karşı tam bir bağımsızlık, siteye karşı da aşırı bir bağımlılık içinde olsun: Buysa hep aynı yollarla yapılır; çünkü yalnız devlet gücü üyelerine özgürlük sağlayabilir. İşte, toplum yasaları bu ikinci ilişkiden doğar.

İnsanla yasa arasında üçüncü bir ilişki daha düşünülebilir: O da cezaya karşı gelme ilişkisidir ki, ceza yasalarına yol açmıştır. Bu yasalar, aslında bir çeşit özel yasama olmaktan çok, bütün öbür yasalar için bir yaptırım gücüdür.

Bu üç çeşit yasaya, hepsinin en önemlisi bir dördüncü yasa daha eklenir. Bu yasa mermere, tunca değil, insanların yüreklerine kazılır; devletin gerçek anayasası olur, her gün yeni güçler kazanır, eskiyen ya da ortadan kalkan yasalara yeni-

den can verir, ya da onların yerini alır, halkı yasalarının ruhuna bağlı tutar, buyruk gücünün yerine yavaş yavaş alışkanlığın gücünü koyar. Burada sözünü ettiğim şey, ahlak, töreler ve özellikle kamuoyudur. Politikacıların bilmediği, ama bütün öbür ilişkilerin başarısını sağlayan şeydir bu. Büyük yasacı özel birtakım yönetmeliklerle yetiniyormuş gibi görünür. Oysa gizliden gizliye bunlarla uğraşır asıl. Çünkü bu özel yönetmelikler kubbenin kemeri ise, yavaş yavaş kurulan töreler de bu kubbenin destek taşlarıdır. Bu çeşitli yasalar arasında benim konumla ilgili olanı, yönetim biçimini belirleyen yasalardır.

Kitap III

Çeşitli hükümet biçimlerinden söz etmeden önce, bugüne kadar iyice açıklanmamış olan yönetim sözcüğünün tam anlamını belirtelim.

I

Genel Olarak Hükümet

Okuyucuya haber vereyim: Bu bölümü aceleye getirmeden okumak gerekir. Dikkatsizler için açık olmak gibi bir ustalığım yok benim. Özgürce yapılan her iş iki etkenden doğar: Biri ruhsal etken, yani işi belirleyen, tanımlayan istem; öbürü maddesel etken, yani işi gerçekleştiren güç. Bir nesneye doğru gittiğim zaman, önce ona gitmek istemekliğim gerekir, sonra da ayaklarımın beni ona götürmesi. Bir kötürüm koşmak istese, çevik bir adam da istemese, ikisi de oldukları yerde kalırlar. Politik bütünde de aynı etkenler vardır: Güç ile istem onda da birbirinden ayrılır. İsteme *yasama gücü*, güce de *yürütme gücü* denir. Bunların ikisi birleşmedikçe politik bütünde hiçbir şey yapılamaz, yapılmamalıdır da.

Gördük ki, yasama gücü halkın elindedir, ondan başkasında da olamaz. Öte yandan, yukarıda konulan ilkelerden kolayca anlaşılır ki, yürütme gücü, yasacı ya da egemen var-

lık niteliği ile çoğunluğun elinde olamaz. Çünkü bu güç yalnız özel davranışlara dayanır ve yasanın yetkisine girmediği gibi, dolayısıyla egemen varlığın yetkisine de girmez, çünkü onun işlemleri yasadan başka bir şey değildir.

Öyleyse kamu gücüne özgü öyle bir etken gerekir ki, onu birleştirebilsin, genel istemin çeşitli yönlerine göre kullansın ve devletle egemen varlık arasında ilişki kurabilsin. Öyle bir etken ki, ruhla beden birleşmesinin insanda yaptığını kamusal varlıkta yapsın. İşte, devlet içinde hükümetin varlığının temeli budur. Hükümet, yersiz olarak, egemen varlıkla karıştırılır. Oysa hükümet, egemen varlığın sadece bir aracıdır.

Öyleyse hükümet nedir? Yurttaşlarla egemen varlığın karşılıklı ilişkilerini sağlamak amacıyla kurulmuş, gerek yasaları yürütmek, gerekse politik ve toplumsal özgürlükleri sürdürmekle görevli, aracı bir bütündür.

Bu bütünün üyelerine görevliler ya da *krallar*, yani *yöneticiler*; bütünün topuna birdense *hükümdar*[19] denir. Böylece, bir halkı başların buyruğu altına sokan işlemin hiç de bir sözleşme olamayacağını ileri sürenler çok haklıdırlar. Bu, olsa olsa bir iş, bir görev vermedir ki, bunda egemen varlığın birer görevlisi olan yöneticiler, yine onun adına devlet gücünü kullanırlar. Egemen varlık bu yetkiyi sınırlayabilir, değişiklik yapabilir onda ve dilediği zaman da geriye alabilir. Böyle bir hakkın başkasına geçirilmesi, toplumsal bütünün özüne aykırı olduğu için, birleşmenin de amacına aykırıdır.

Buna göre, *hükümet* ya da yüksek yönetim diye yürütme gününün yasal yoldan kullanılmasına; hükümdar ya da görevli diye de, bu yönetim işini üstüne alan kimseye ya da bütüne diyorum.

Hükümette birtakım aracı güçler vardır: Bunlar arasındaki ilişkiler, bütünün bütüne, egemen varlığın da devlete

---

19 Nitekim, Venedik'te doge bulunmadığı zaman bile kurultaya *serenissime principe* (en duru, en temiz hükümdar) adı verilirdi.

olan oranını oluştururlar. Bu son oran eksiksiz bir orantının son terimleri arasındaki oranlarla gösterilebilir. İşte, bu orantının orta terimi hükümettir. Hükümet, egemen varlıktan aldığı buyrukları halka geçirir. Devletin tam bir dengeye varması, hükümetin toplam gücü ile yurttaşların, (yani hem egemen varlık, hem de uyruk olan yurttaşların) toptan güçleri arasında –her şey hesaba katılmak koşuluyla– eşitlik olmasına bağlıdır.

Ayrıca, orantıyı bozmadan bu üç terimden hiçbirini değiştiremeyiz. Egemen varlık yönetmeye, yönetici yasamaya, yurttaşlar da yasayı hiçe saymaya kalkıştılar mı, düzen yerini karışıklığa bırakır. Güçle istem artık birlikte yürümez olur, devlet de ya zorbalığa kaçar ya da anarşiye. Son olarak diyebiliriz ki, her orantıda yalnız bir tek orta terim bulunduğu için, bir devlette ancak bir tek iyi hükümet bulunabilir: Ama bir ulusun ilişkilerini bin bir çeşit olay değiştirebildiğine göre, değişik hükümetler yalnız değişik uluslara değil, ayrı ayrı zamanlarda bir tek ulusa da iyi gelebilir.

İki uçtaki terimler arasında bulunabilecek orantıları anlatabilmek için, kolay tanımlanır bir orantı olmak bakımından, halkın nüfusunu örnek alacağım.

Diyelim, devlet on bin yurttaştan oluşmuş olsun. Egemen varlık, ancak kolektif bakımdan bir bütün olarak düşünülebilir. Ama her bir insan, yurttaş olarak bir birey sayılır. Onun için, egemen varlığın yurttaşla ilişkisi, on binin bire ilişkisi gibidir, yani devletin üyelerinden her birinin payına –baştan başa devlete bağlı kalmakla birlikte– egemen gücün on binde biri düşer. İsterse halk yüz bin kişi olsun, uyrukların durumu yine de değişmez; her biri yine yasaların bütün gücünü taşır. Oysa uyrukların yüz binde bire düşen seçim oyu, yasaların kaleme alınmasını on kat daha az etkiler. Uyruk hep bir tek kaldığı için, egemen varlığın ilişkisi yurttaş sayısı ölçüsünde artar ve sonunda devlet ne kadar büyürse, özgürlük o kadar azalır.

İlişki artar derken, eşitlikten uzaklaşır demek istiyorum. Böylece ilişki matematik anlamda ne kadar büyükse, bayağı anlamda o kadar küçüktür. Birinci anlamdaki ilişki nicelik bakımından düşünüldüğü için üs ile, ikinci anlamda ise, özdeşlik bakımından düşünüldüğü için benzeşme ile ölçülür.

Demek, özel istemlerle genel istem arasındaki ilişki (yani törelerin yasalara olan ilişkisi) ne kadar azalırsa, bastırıcı gücün de o kadar artması gerekir. Öyleyse bir hükümetin iyi olabilmesi için, halkın aşırı ölçüde güçlü olması gerekir.

Öte yandan devletin büyümesi, devlet gücünü ellerinde tutanlara daha çok kötülük eğilimi verdiği için, onlara güçlerini kötüye kullanma araçları sağlar. Bu yüzden hükümet, halkı dizginlemek için elinde ne kadar güç bulundurmak zorundaysa, egemen varlık da hükümeti dizginlemek için eli altında o kadar güç bulundurmak zorundadır. Burada sözünü ettiğim mutlak güç değil, devletin çeşitli parçalarının görece gücüdür.

Bu ikili ilişkiden şu sonuç çıkar: Egemen varlık, hükümdar ve halk arasındaki bu sürekli ilişki keyfe bağlı bir şey değil, politik bütünün özünden doğan kaçınılmaz bir sonuçtur. Yine bu ilişkilerden çıkan bir başka sonuç da şudur: İlişkinin son terimlerinden biri, yani uyruk olarak halk, değişmediği ve bir ile gösterildiği için, ikili ilişki arttıkça ya da azaldıkça, basit ilişki ya artar ya da eksilir, dolayısıyla orta terim de değişir. Bu da gösteriyor ki, tek ve mutlak bir hükümet biçimi yoktur; belki büyüklük bakımından birbirinden ayrı ne kadar devlet varsa, öz bakımından da o kadar ayrı hükümet vardır.

Bu sistemi gülünçleştirmek amacıyla bana: "Bu orta terimi bulmak ve hükümeti kurmak için sence halk nüfusunun kare kökünü almak gerekir." diyecek olanlara vereceğim karşılık şudur: "Ben bu sayıyı yalnız örnek olarak aldım burada. Sözünü ettiğim ilişkiler yalnız insan sayısıyla değil, genel olarak bir sürü nedenden doğan işlerin, davranışların sa-

yısıyla da ölçülür. Kısacası, bir ara matematik terimler kullanışım, demek istediğimi az sözle anlatmak içindi; yoksa geometrideki belirliliğin ahlaksal niceliklerde yeri olmadığını bilmez değilim."

Hükümet, kendini içine alan politik bütünün küçük ölçüde bir örneğidir. Hükümet, elinde birtakım yetkileri olan tüzel bir kişidir, egemen varlık gibi etkin, devlet gibi edilgindir ve başka benzer ilişkilere ayrılabilir. Bu ayırmadan ortaya başka bir ilişki, bundan da yönetim görevlerinin sırasına göre başka bir ilişki çıkar; sonunda bölünmez bir orta terime, yani tek bir başa ya da yüksek yöneticiye varılır ki, o da bu ilerleyiş ortasında kesir dizisiyle tamsayı dizisi arasında birim gibi gösterilir.

Bu terim artışı önünde bocalamadan, hükümete yalnız devlet içinde yeni bir bütün, halktan ve egemen varlıktan ayrı, ikisinin ortasında bir aracı gözüyle bakalım şimdilik.

Bu iki bütün arasında şu önemli ayrılık vardır: Devlet kendiliğinden, hükümetse ancak egemen varlıkla birlikte vardır. Onun için hükümdarın üstün istemi, genel istemden ya da yasadan başka bir şey değildir ve olmamalıdır; gücü de kendinde toplanan kamu gücüdür sadece: Kendi başına mutlak ve bağımsız bir işlemde bulundu mu, bütünün bağları gevşemeye başlar. Son olarak, hükümdar egemen varlığın isteminden daha etkin bir isteme sahip olursa, bu özel isteme uymak için kendi eli altında bulunan kamu gücünü kullanırsa ve bundan da biri hakka, biri de olaylara dayanan iki egemen varlık doğarsa, o zaman toplumsal birlik ortadan kalkar ve politik bütün dağılıp gider.

Bununla birlikte, hükümetin kendisini devletten ayırt edecek bir varlığa ve gerçek bir yaşama sahip olabilmesi, bütün üyelerinin birlikte davranabilmeleri ve kuruluşundaki amaca yararlı olabilmeleri için, hükümetin kendine özgü bir *benliğe*, üyeleri arasında ortak bir duyguya, varlığını korumaya çalışan bir güce, bir isteme sahip olabilmesi gerekir. Bu

özel varlık, toplantıları, danışma kurullarını gerektirir; bunlar yalnız hükümdara vergi olup, güçlüğü ölçüsünde görevli kişilere onur kazandırır. Güçlükler, asıl bütünün içinde, bu ikinci derecedeki bütüne verilecek düzenin biçimindedir; bu öyle bir düzen olacak ki, bu ikinci derecedeki bütün, kendi yapısını kesinleştirirken genel yapıyı bozmayacak; kendini korumaya yarayan özel gücü ile devletinkini koruyan gücü her zaman birbirinden ayıracak, kısacası her zaman halkı hükümete değil, hükümeti halka feda etmeye hazır olacaktır. Bir de şu var: Hükümetin yapma bedeni bir başka yapma bedenin eseridir; yaşamı da bir bakıma, iğreti ve bağımlıdır. Ama bu durum, onun az çok güçlük ve çabuklukla davranmasına ve sözgelimi, sağlık bakımından az çok gürbüz ve sağlam olmasına engel değildir. Kısacası, kuruluşunun amacından düpedüz uzaklaşmamakla birlikte, kuruluş biçimine göre ayrılabilir ondan.

İşte, devleti değişikliğe uğratan rastlantılı nedenlere göre, hükümetle devlet arasında bulunması gereken çeşitli ilişkiler bu ayrılıklardan doğar. Çünkü aslında en iyi bir hükümet, bağlı olduğu politik bütünün kusurlarına göre ilişkileri bozulunca, en kötü bir hükümet oluverir.

II

Çeşitli Hükümet Biçimlerinin Ana İlkesi

Bu ayrılıkların genel nedenini ortaya koymak için, yukarıda devletle egemen varlığı birbirinden nasıl ayırdımsa, şimdi de hükümdarla hükümeti birbirinden öyle ayırmam gerekiyor.

Yöneticilerin tümü daha çok ya da daha az üyeden kurulmuş olabilir. Daha önce şöyle demiştik: Halkın nüfusu ne kadar çoksa, egemen varlığın uyruklarına olan ilişkisi o kadar artar. Apaçık bir örnekseme yaparak, hükümetin yöneticilere olan ilişkisi için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

İmdi, hükümetin elindeki bütün güç, her zaman devletin gücü olduğu için, hiçbir zaman değişmez. Bundan da şu sonuç çıkar: Hükümet, bu gücü kendi üyeleri üzerinde ne kadar az kullanırsa, halkın tümü üzerinde kullanılacak gücü de o ölçüde azalır.

Öyleyse yöneticiler ne kadar çok olursa, hükümet o kadar güçsüz olur. Bu kural çok önemli olduğundan, iyice aydınlatmaya çalışalım onu.

Yöneticinin kesin olarak birbirinden ayrı üç istemi vardır: Önce, yalnız kendi çıkarını gözeten kişinin istemi; sonra yöneticilerin ortak istemi ki, yalnız hükümdarlardan yanadır; bütünün istemi diyebileceğimiz bu sistem hükümete göre genel, devlete göre özeldir. Özeldir, çünkü hükümet devletin bir parçasıdır. Üçüncü olarak da, halkın ya da egemen varlığın istemi ki, gerek bir bütün sayılan devlete, gerek bütünün bir parçası gözüyle bakılan hükümete göre geneldir.

Kusursuz yasalarda özel ya da bireysel istemin hiç yeri olmamalı; hükümetin bütününe özgü istemse, her zaman üstün gelmeli ve istemlerin tek temeli olmalıdır.

Oysa doğal düzene göre bu ayrı istemler bir noktada birleştikleri ölçüde daha etkin olurlar. Buna göre, genel bir istem her zaman en güçsüzdür, bütünün istemi ikinci derecede gelir, özel istemse hepsinin en güçlüsüdür. Öyle ki, hükümette her üye önce birey, sonra yönetici, en sonra da yurttaştır. Bu, toplum düzeninin gerektirdiği derecelendirmenin doğrudan doğruya tersidir.

Bu gerçek ortaya konduktan sonra diyebiliriz ki, hükümetin baştan başa bir tek kişinin elinde bulunması halinde, özel istemle bütünün istemi birleşmiş ve sonunda bütünün istemi güç bakımından en yüksek noktasına erişmiş olur. İmdi, devlet gücünü kullanmak istem derecesine bağlı olduğuna ve hükümetin mutlak gücü de hiç değişmediğine göre, hükümetlerin en etkini bir kişinin elinde bulunanıdır.

Bunun tam tersini yapıp hükümeti yasama gücüyle birleştirelim, egemen varlığı hükümdar, bütün yurttaşları da yönetici yapalım. O zaman genel istemden ayırt edilmeyen bütünün istemi, ondan daha etkin olamaz ve özel istemin alabildiğine güçlü kalmasına yol açar. Böylece mutlak gücü ya da etkinliği *en aşağı noktaya* düşer.

Bunlar su götürmez ilişkilerdir. Onları doğrulamaya yarayan başka görüşler de var. Örneğin, her yöneticinin kendi bütünü içindeki etkinliği, her yurttaşın kendi bütünü içindeki etkinliğinden daha çoktur, onun için de özel istem yönetim işlerinde egemenlik işlemlerinde olduğundan çok daha etkilidir. Çünkü her yöneticinin hemen her zaman bir yönetim görevi vardır; oysa her yurttaş kendi başına hiçbir egemenlik görevi yapamaz. Ayrıca, devlet ne kadar genişlerse, gerçek gücü de o kadar artar. Ne var ki, bu artış devletin genişliği ile düz orantılı da değildir. Ama devlet aynı kalırsa, o zaman yöneticilerin sayısı istediği kadar artsın, sırf bu yüzden hükümetin gerçek gücü artmaz. Çünkü bu güç devletin gücüdür ve ölçüsü de hiç değişmez. Böylece devletin mutlak ya da gerçek gücü artmaksızın, görece gücü ya da etkinliği azalır.

Şurası da su götürmez ki, yönetim işlerini görenlerin sayısı ne kadar artarsa, işler o kadar ağır yürür. Aşırı derecede ölçülü olmaya bakılır da, talihe yeterince önem verilmez. Fırsat kaçırılır ve tartışa tartışa çok zaman tartışmadan da hayır gelmez olur.

Yöneticilerin çoğalması ile hükümetin gevşeyeceğini yukarda gösterdim. Ayrıca, şunu da gösterdim: Halkın nüfusu ne kadar artarsa, baskı gücü de o kadar artmak zorundadır. Bundan şu sonuç çıkar ki, yöneticilerin hükümete oranı, uyrukların egemen varlığa olan oranının tersi olmak gerekir; yani devlet ne kadar büyürse, hükümet de o kadar daralmalıdır. Öyle ki, halkın nüfusu arttığı ölçüde, baştakilerin sayısı azalmalıdır.

Hem ben burada hükümetin doğruluğundan değil, görece gücünden söz ediyorum sadece. Çünkü yönetici sayısı ne kadar çok olursa, bütünün istemi genel isteme o kadar yaklaşır. Oysa bir tek yöneticinin yönetiminde bütünün bu istemi, yukarıda da söylediğim gibi, özel bir istemden başka bir şey değildir. Böylece bir yandan kazanılan öbür yandan yitirilir. Yasacının asıl ustalığı, karşılıklı ilişkide olan hükümet gücü ile hükümet isteminin devlete en yararlı olduğu ölçüde birleşecekleri noktayı bulabilmektedir.

III

Hükümetlerin Bölümü

Bir önceki bölümde, üyelerin sayısına göre hükümetlerin çeşitli türlere ya da biçimlere ayrıldığını gördük; geriye bu ayrımın nasıl yapıldığını görmek kalıyor.

Önce, egemen varlık yönetim görevini bütün halka ya da halkın büyük bir bölüğüne bırakabilir: Öyle ki, yönetici yurttaşların sayısı öbür yurttaşların sayısını aşar. Bu çeşit yönetime *demokrasi* denir.

Ya da egemen varlık, yönetim işini bir azınlığın eline bırakır. Öyle ki, yurttaş sayısı yönetici sayısından çok olur. Bu türlü yönetime de *aristokrasi* adı verilir.

Son olarak, egemen varlık yönetimi tek bir yöneticinin eline bırakır. Bütün öbür görevliler yetkilerini ondan alırlar. Bu üçüncü biçim en yaygın yönetim biçimidir. Bunun adına da *monarşi* ya da krallık yönetimi denir.

Bütün bu biçimler ya da hiç değilse ilk iki biçim, aza ya da çoğa elverişlidir, hatta buna oldukça büyük yatkınlıkları vardır. Çünkü demokrasi bütün halkı içine alabildiği gibi, halkın yarısını alacak kadar da daralabilir. Aristokrasi ise, halkın yarısından başlayıp en az bölünmelere yatkındır. Sparta'da anayasa gereğince hep iki kral bulunurdu. Roma İmparatorluğu'nda bir arada sekiz imparator bulunduğu ol-

muştur, ama bu yüzden imparatorluk için parçalanmış denemezdi. Böylece her yönetim biçiminin başka yönetim biçimi ile karıştığı bir nokta vardır. Görülüyor ki, üç ayrı adla anılan yönetim, gerçekte devletin yurttaş sayısı kadar biçimler almaya elverişlidir.

Dahası var: Aynı yönetim bazı bakımlardan birtakım parçalara ayrılabildiğine ve bunların bir bölüğü bir çeşit, bir bölüğü de başka çeşit yürütülebildiğine göre, bir araya getirilen bu üç biçimden birçok karma biçim elde edilebilir. Bunların her birini bütün basit biçimlerle çarpıp çoğaltabiliriz.

Yönetim biçimlerinden her birinin bazı durumlarda en iyi, bazı durumlarda ise en kötü olabileceği göz önüne alınmadan, en iyi yönetim biçimi üstünde öteden beri tartışmalar yapılagelmiştir.

Ayrı ayrı devletlerde yüksek görevliler sayısının yurttaş sayısıyla ters orantıda olması gerekiyorsa, bundan şu sonuç çıkar: Demokrasi yönetimi genel olarak küçük devletlere; aristokrasi yönetimi orta devletlere; monarşi yönetimi de büyük devletlere elverişli gelmektedir. Bu kural doğrudan doğruya ilkeden çıkmaktadır. Ama kural dışında kalabilecek bir sürü durumu nasıl sayıp dökelim?

IV

Demokrasi

Yasayı yapan, onun nasıl yürütülmesi ve yorumlanması gerektiğini daha iyi bilir. Onun için, yürütme gücünü yasama gücüyle birleştiren anayasadan daha iyisi olamaz gibi görünür: Ama aslında hükümeti birçok bakımlardan yetersiz duruma düşüren budur. Çünkü birbirlerinden ayrılmaları gereken şeyler ayrılmamıştır ve kralla egemen halk aynı kişi olunca, adeta hükümetsiz bir hükümet kurmuş olurlar.

Yasaları yapanın onları yürütmesi iyi olmadığı gibi, halkın tümünün birden dikkatini kamu işlerinden çevirip özel

işler üzerinde toplaması da iyi değildir. Özel çıkarların kamu işlerini etkilemesinden daha tehlikeli bir şey olamaz. Hükümetin yasaları kötüye kullanmasından gelecek kötülük, kişisel görüşlerin kaçınılmaz sonucu olarak yasacının ahlakça bozulması yanında hiç kalır. O zaman da devlet özünde bozulduğu için hiçbir yenilik yapılamaz olur. Hükümeti hiçbir zaman kötüye kullanmayan bir halk, bağımsızlığını da kötüye kullanmaz: Kendini her zaman iyi yöneten bir halkın yönetilmeye gereksinimi yoktur.

Sözcüğü tam anlamında alırsak, diyebiliriz ki, gerçek demokrasi hiçbir zaman var olmamıştır ve olmayacaktır. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi doğal düzene aykırıdır. Kamu işleriyle uğraşmak için halkın ara vermeden toplanması düşünülemez ve bu iş için yönetim biçimi değişmeden komisyonlar kurulamayacağı da kolayca anlaşılır.

Gerçekte, bir ilke olarak şunu ortaya atabilirim sanıyorum: Hükümetin görevlerini birçok kurul aralarında paylaşınca, sayıca üyeleri az olan kurullar kendiliğinden er geç en yetkili duruma geçerler. Bunun nedeni belki de bu kurullarda işlerin daha çabuk sonuca bağlanmasıdır.

Hem böyle bir hükümet için nice güç koşulların bir araya gelmesi gerekmez ki. Önce, devlet küçük olacak ki, halk rahatça toplanabilsin, her yurttaş öbür yurttaşların hepsini kolayca tanıyabilsin. Sonra, işlerin üst üste yığılıp çetin tartışmalara yol açmasını önleyecek kadar törelerde sadelik olacak. Ayrıca, sınıflarda ve zenginliklerde çokça eşitlik olacak. Yoksa haklarda ve yetkilerde uzun zaman eşitlik sürdürülemez. Bir de lüks az olacak ya da hiç olmayacak. Çünkü lüks ya zenginlikten doğar, ya zenginliği zorunlu kılar; zenginin de ahlakını bozar, yoksulun da; birinciyi mal mülk, ikinciyi de açgözlülük yüzünden. Lüks, yurdu gevşekliğe ve yokluğa sürükler; devletin elinden bütün yurttaşlarını alır; onları birbirine, hepsini de kamuoyuna köle eder.

İşte bunun için, ünlü bir yazar[20] cumhuriyetin ilkesi olarak erdemi göstermiştir. Çünkü erdem olmazsa, bütün bu koşullar sürüp gidemez. Ne var ki, bu üstün zekâlı adam, gerekli ayrımları yapmadığı için, çok zaman düşüncelerinde doğruluktan, kimi zaman da açıklıktan uzak kalmış ve aynı ilkenin (egemen güç her yerde aynı olduğu için) iyi kurulmuş her devlette, hükümet biçimine göre az ya da çok yer alması gerektiğini anlamamıştır.

Şunu da ekleyelim ki, hiçbir yönetim demokrasi ya da halk yönetimi kadar iç savaş ve karışıklıklara elverişli değildir. Çünkü demokrasi kadar durmadan biçim değiştirmeye alabildiğine kayan, varlığını korumak için de daha çok uyanıklık ve yiğitlik isteyen hiçbir yönetim yoktur. Böylesi bir kuruluş içinde yurttaş güçlenmeli, diretme kazanmalı, erdemli bir *palatin*'in[21] Polonya diyet kurultayında söylediği şu sözleri de ömrü boyunca her gün içinden tekrarlamalı: *Malo periculosam libertatem quam quietum servitium.*[22]

Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil.

V

Aristokrasi

Burada birbirinden çok ayrı iki tüzel kişi karşısındayız: Hükümet ve egemen varlık. Buna göre, biri yurttaşlar, öbürü de yalnız yönetim üyeleri açısından genel olan iki istem karşısındayız demektir. Böylece hükümet kendi iç örgütünü istediği gibi düzenleyebilirse de, halka yalnız egemen varlık adına seslenebilir, yani halkın kendisi adına. Bunu hiç unutmamalı.

---

20 Montesquieu.
21 Polonya kralının babası Posania palatin'i, Lorraine dukası.
22 Tehlikeli özgürlüğü kölece rahatlığa değişmem.

İlk toplumlar kendilerini aristokrasi yolundan yönettiler. Aile başkanları herkesi ilgilendiren işleri kendi aralarında karara bağlarlardı. Gençler görgünün sözüne ses çıkarmaz, boyun eğerlerdi sadece. *Papazlar*, *eskiler*, *senato*, *geronte*'lar gibi adlar buradan geliyor. Kuzey Amerika yabanılları bugün bile kendilerini böyle yönetiyor, hem de çok iyi yönetiyorlar.

Ama toplum kurumlarının yarattığı eşitsizlik, doğal eşitsizliğe üstün gelince, zenginlik ya da güçlülük[23] yaştan üstün tutuldu ve aristokrasi de seçime bağlandı. Sonunda, babanın varı yoğuyla birlikte oğla geçen güç, aileleri soylulaştırıp, yönetimi de babadan oğla geçer duruma getirdi ve yirmi yaşında senato üyeleri çıktı ortaya.

Demek, üç çeşit aristokrasi var: Doğal, seçime bağlı ve soydan geçme aristokrasi. Birincisi basit halklara uygun gelir. Üçüncüsü, yönetimlerin en kötüsüdür. İkincisi ise en iyisidir; gerçek anlamda aristokrasi budur çünkü.

Seçime bağlı aristokrasinin, iki gücün birbirinden ayrı olması dışında, üyelerinin seçkin olması gibi bir üstünlüğü vardır. Çünkü halk hükümetinde bütün yurttaşlar devlet yöneticisi olarak doğar, ama aristokrasi hükümeti ise, sadece bir avuç insanı yönetici yapar; onlar ancak seçim yoluyla yönetici olurlar[24]; bu yolda doğruluk, bilgi, görgü, halkın tercih ve saygısını çeken bütün öbür nedenler, halkın akıllıca yönetilebileceğine birer güvencedir.

---

23 Optimates sözcüğünün en iyiler değil, en güçlüler anlamında kullanıldığı açıktır.

24 Görevlilerin nasıl seçileceklerini yasalarla düzene bağlamak çok önemlidir. Çünkü bu seçim kralın isteğine bırakıldı mı, Venedik ve Bern cumhuriyetlerinde olduğu gibi, soydan geçme aristokrasiye düşme tehlikesinin önü alınamaz. Zaten bu yüzden değil mi ki, Venedik çoktan çökmüş, Bern Cumhuriyeti ise, senatosunun büyük bilgeliği ile ayakta durmaktadır: Bu da yüz ağartan, ama çok tehlikeli, kuraldışı bir örnektir.

Ayrıca, toplantılar daha kolay yapılır. İşler daha iyi tartışılır, daha düzenle, daha çabuklukla görülür. Yabancı ülkelerde devletin saygınlığını değerli senatörler, tanınmamış ya da hor görülen halk yığınından çok daha iyi korurlar.

Kısacası, bilge kişilerin halk yığınını yönetmesi en iyi ve en doğal bir düzen gereğidir; kendi çıkarları için değil, halkın yararı adına yönettiklerine kimsenin kuşkusu olmadığı sürece. Boş yere yönetim araçlarını artırmamalı, yüz seçkin insanın başarabileceği işi yüz bin kişiye yaptırmamalıdır. Ama şu da unutulmamalı ki, burada bütünün çıkarı genel isteme, kamu yararına pek de uymayan bir yön vermeye başlar; kaçınılmaz bir başka eğilim de, yürütme gücünün bir parçasını yasalardan çekip almaktır.

Tek tek insanlar bakımından, genel istemin ardından yasaların hemen uygulanabilmesi için, iyi bir demokraside olduğu gibi, ne o kadar küçük bir devlet ister, ne de o kadar basit ve doğru bir halk. Yöneticilerin halkı yönetmek için yurdun orasına burasına dağılıp kendi bölgelerinde egemenlik taslamamaları, bağımsızlığa kalkışıp sonunda birer efendi kesilmemeleri için ulusun da pek o kadar büyük olmaması gerekir.

Ama aristokrasi, halk hükümetine kıyasla daha az erdem isterse de, zenginlerde ölçü, yoksullarda da azla yetinmek gibi kendine özgü başka erdemler ister. Çünkü aristokraside tam bir eşitliğin yeri olmasa gerek: Sparta'da bile tam eşitlik gözetilmiş değildir.

Sözün kısası, bu çeşit hükümet varlık bakımından bazı eşitsizlikleri gerekli buluyorsa, bu da kamu hizmetlerinin yönetimini, genel olarak bütün zamanlarını en iyi yoldan bu işlere verebilecek kimselere bırakmak içindir yalnız. Yoksa Aristoteles'in dediği gibi, hep varlıklıların üstün tutulması değildir. Tam tersine, bunun karşıtı bir seçimle halka bazen şunu göstermek gerekir ki, insanların değeri konusunda zenginlikten çok daha önemli birtakım yeğleme nedenleri vardır.

VI

Monarşi

Hükümdara, yasaların gücü ile birlik kurmuş ve devlette yürütme gücünü elinde tutan tüzel ve kolektif bir kişi gözüyle baktık buraya kadar. Şimdi de bu gücü doğal bir kişinin, gerçek bir insanın elinde toplanmış olarak düşüneceğiz. İşte, yasa gereğince bu gücü tek başına kullanmaya hakkı olan kimseye monark ya da kral adı verilmektedir.

Kolektif bir varlığın bireyi temsil ettiği bütün öbür yönetimlerin tersine, monarşide birey kolektif varlığı temsil eder. Öyle ki, hükümdara varlık veren ruhsal birlik, maddesel bir birliktir aynı zamanda; yasanın öbüründe büyük bir çabayla bir araya getirdiği yetiler bu birlikte kendiliğinden bir arada bulunmaktadır.

Böylece halkın istemiyle hükümdarınki, devletin genel gücüyle hükümetin özel gücü hep aynı etkene bağlıdır, makinenin bütün çarkları aynı eldedir ve her şey aynı amaca yönelmiştir. Birbirini yok edecek karşıt davranışlar yoktur hiç ve en ufak bir çabayla daha büyük bir sonuç alınabilecek bir başka devlet düzeni de düşünülemez. Kıyıda rahat rahat oturup bir gemiyi zahmetsizce çekiveren Arkhimedes, bence çalışma odasından geniş ülkelerini yöneten, kendisi kıpırdamaz görünüp her şeyi hareket ettiren usta bir monarka benzer.

Ama hiçbir hükümet bundan daha güçlü olmadığı gibi, özel istemin daha baskın çıktığı ve öbür istemleri daha kolaylıkla avucunun içine alabildiği bir başka hükümet de yoktur. Her şey aynı amaca yönelmekle birlikte, bu amaç hiç de halkın mutluluğunu gözetmez. Yönetim gücü de devletin zararına işler durur.

Krallar mutlak olmak isterler. Onlara: "Böyle olmanın en iyi yolu kendini halka sevdirmektir." diye uzaktan uzağa bağırıp dururlar. Bu genel kural çok güzel, hatta bazı bakımlardan çok doğrudur da. Ne yazık ki, saraylarda alaya alına-

caktır hep. Halkın sevgisinden gelen güç, en büyük güçtür kuşkusuz, ama iğreti ve koşula bağlıdır. Hükümdarlar hiçbir zaman bununla yetinmeyeceklerdir. En iyi krallar, canları isterse kötü olmayı deneyebilirler, ama bu onların başta kalmalarına engel olmaz. Bir politika öğütçüsü istediği kadar onlara: "Halkın gücü kendi gücünüz demektir. Onun için, en büyük çıkarınız halkın dört başı mamur, kalabalık ve zorlu olmasındadır." diyedursun. Onlar, bunun doğru olmadığını çok iyi bilirler. Kişisel çıkarları her şeyden önce halkın güçsüz, yoksul olmasını, hiçbir zaman kendilerine karşı gelememesini ister. Doğrusunu isterseniz, uyruklar sözünden dışarı çıkmadıkça, hükümdarın çıkarı halkın güçlü olmasındadır. Çünkü bu güç, hükümdarın kendi gücü olduğu için, komşuları çekinirler ondan. Ama bu çıkar ikinci derecede ve bağımlı olduğu, boyun eğme ile güç de birbiriyle uzlaşmadığı için, elbette ki, hükümdarlar kendilerine en doğrudan yarar sağlayan ilkeyi üstün tutarlar. İşte, Eşmuil'in İbranilerin gözleri önüne koyduğu, Machiavelli'nin de açıkça gösterdiği buydu. Machiavelli krallara ders verir gibi görünerek, uluslara büyük öğütler vermiştir. *İl Principe* adlı yapıtı cumhuriyetçilerin kitabıdır.[25]

Monarşinin genel durumu ile yalnız büyük devletlere uygun düştüğünü gördük; monarşinin kendini inceleyince, yine aynı şeyi buluyoruz. Devletin yönetim kadrosu çoğaldıkça, hükümdarın uyruklarıyla olan ilişkisi o kadar azalır, azaldıkça da eşitliğe yaklaşır, böylece demokrasideki tam eşitliğe varır. Hükümet küçüldükçe bu ilişki artar. Hükümet bir tek

25 Machiavelli dürüst bir insan, iyi bir yurttaştı; ama Medicilere bağlı olduğu için, memlekete yapılan baskı içinde, özgürlük aşkını gizli tutmak zorundaydı. Caesar Borgia'yı, o iğrenç adamı kahraman olarak seçmesi, gizli amacını yeterince açığa vurmaktadır. *İl Principe*'nin öğretisiyle *Titius-Livius Üzerine Konuşma* ve *Floransa Tarihi*'ninkiler arasındaki çelişme, bu derin politika kuramcısının şimdiye kadar ne üstünkörü ve bozuk ahlaklı okuyucuların eline düştüğünü gösterir. Roma sarayı kitabı yasak etmişti. Buna aklım erer. Çünkü yapıtın açıkça anlattığı bu saraydı.

kişinin eline geçince de *en yüksek noktasına* varır. O zaman hükümdarla halk arasına çok büyük bir açıklık girmiş olur, devlet de bağlantıdan yoksun kalır. Bağlantı kurmak için birtakım ara sınıfların bulunması gerekir; bu sınıfları doldurmak için de hükümdarlara, büyüklere, soylulara gereksinim duyulur. Ama bütün bunlar küçük bir devlete uygun gelmez. Çünkü her türlü sınıf ayırımı onu yıkıma götürür.

Büyük bir devletin yönetimi güçse, bir kişi eliyle yönetilmesi daha da güçtür. Kral kendi yerine başkasını geçirdiği zaman ne gibi sonuçlar doğduğunu da herkes bilir.

Monarşi yönetimini cumhuriyet yönetiminden her zaman aşağı durumda tutan en önemli ve kaçınılmaz eksiklik şudur: Cumhuriyet yönetiminde halk oyu hemen her zaman yalnız aydın ve yetenekli kişileri yüksek görevlere getirir; bunlar görevlerini onurla yaparlar. Oysa monarşilerde yüksek görevlere erişenler, çoğu kez birtakım insan taslakları, düzenbaz, entrikacı, aşağılık kimselerdir. Saraylarda yüksek görevlere ulaşmaya yarayan aşağılık yetenekler, bu görevlere gelir gelmez bu adamların budalalıklarını halkın gözü önüne sermekten başka işe yaramaz. Halk, adamlarını seçmekte hükümdardan daha az yanılır. Cumhuriyet yönetiminin başında bir budalanın bulunması kadar, kralın bakanları arasında gerçek değerde bir kimsenin bulunması da binde bir rastlanır bir şeydir. İşte, bu bir sürü yönetici taslağı yüzünden hemen hemen çökmekte olan monarşide, güzel bir rastlantıyla doğuştan yönetici bir adam* işbaşına gelirse, bu adamın bulduğu yollar ve olanaklar karşısında herkesin parmağı ağzında kalır ve bu durum memleket tarihinde yeni bir dönem açar.

Monarşiyle yönetilen bir devletin iyi çekilip çevrilebilmesi için, bu devletin büyüklüğü ya da genişliği, onu yöneten kimsenin yetenekleriyle ölçülmelidir. Fethetmek yönetmek-

---

* Duc de Choiseul - (Çevirenin notu)

ten çok daha kolaydır. Oldukça uzun bir kaldıraçla insan dünyayı tek parmağı ile yerinden oynatabilir ama, onu taşımak için Herakles'in omuzları gerekir. Bir devlet azıcık büyükse, hükümdar ona oranla hemen her zaman çok küçük kalır. Tam tersine, bir devlet başa göre çok küçük oldu mu (ki buna binde bir rastlanır) yine kötü yönetilir. Çünkü baş hep büyük amaçlar peşinde koşarak halkın yararını unutur; aşırı yeteneklerini kötüye kullanarak halkı mutsuzluğa sürükler, tıpkı yeteneksizlikleri yüzünden halkı mutsuz eden kafasız şefler gibi. Bir krallık her saltanat süresinde, hükümdarın yetilerine göre ya genişler, ya daralır diyebiliriz. Oysa bir senatörün yetileri daha az değiştiği için, devletin de sınırları daha kararlı olur ve yönetim daha da kötü işlemez.

Bir tek adamın yönettiği hükümetin en ağır basan sakıncası, devlet gücünün durmadan el değiştirmesidir; oysa bu, öbür iki yönetim biçiminde arasız bir bağlantı kurar. Bir kral öldü mü, yerine bir başkasının geçmesi gerekir; seçimler tehlikeli aralıklara yol açar, aralıklarsa fırtınalı geçer. Yurttaşlar, bu yönetimde pek bulunmayan çıkarsızlık ve dürüstlükten yoksunsalar, işin içine entrikalar, baştan çıkarmalar karışır.

Devlet kendini birisine satmışsa, o kimsenin sırası gelince devleti satmaması ve güçlülerin kendisinden çektikleri paraları güçsüzlerden çıkarmaması pek olacak şey değildir. Böyle bir yönetimde her şey er geç parayla satılmaya başlar ve kralların yönetimi altında dirlik düzenlik, saltanat aralarındaki kargaşalıklardan beter olur.

Bu belaları önlemek için neler yapılmadı ki! Bazı kral ailelerinde hükümdarlık babadan oğula geçer duruma sokuldu. Kralların ölümünde her çeşit kavgayı önlemek için tahta geçiş sırası kabul edildi, yani seçimin sakıncaları yerine naipliğin sakıncası konuldu; görünürdeki bir durgunluk, akıllı bir yönetimden üstün tutuldu ve iyi kralları seçme konusunda çekişmektense, çocukları, doğaya aykırı yaratıkları, aptalları başa geçirmek tehlikesi göze alındı. Bu gibi kimseleri

başa getirmeyi göze aldıkları zaman talihin kendilerine karşı döneceğini düşünmediler. Genç Dionysos'un kötü bir davranışını yüzüne vuran ve "Benim böyle bir şey yaptığımı gördün mü?" diyen babasına, "Sizin babanız kral değildi ki." diye verdiği karşılık hayli akıllıca bir karşılıktır.[26]

Başkalarını egemenliği altında tutmak için yetiştirilen bir kimseyi doğruluk duygusundan ve akıldan uzak tutmak bakımından her şey el ele vermiştir. Genç hükümdarlara saltanat sanatını öğretmek, denildiğine göre, hayli ter döktürmüş insana: Bu eğitimden de pek yararlandıkları olmuyor galiba. Onlara boyun eğme sanatını öğretmekle işe başlansa daha iyi olur bence. Tarihin onurla andığı en büyük krallar hiç de boyun eğdirmek için yetiştirilmiş değiller. Bu öyle bir sanattır ki, insan öğrendiği ölçüde ona daha az sahip olur; boyun eğdirmekten çok, boyun eğmekle daha iyi elde eder onu. *Nam utilissimus idem ac brevissimus bonarum malarumque rerum detectus cogitare quid aut nolueris sub alio prencipe, aut volueris.*[27]

Bu tutarsızlığın bir sonucu da krallık yönetiminin kararsızlığıdır; hüküm süren kimselerin karakterine göre, kimi zaman şöyle, kimi zaman böyle davrandığı içindir ki, uzun süre ne değişmez bir amacı olabilir, ne de tutarlı bir davranışı. Bu değişkenlik de, devleti hep bir yoldan bir başka yola, bir tasarıdan bir başkasına iter. Bu duruma, hükümdarın hep aynı kaldığı öbür yönetim biçimlerinde rastlanmaz. İşte onun içindir ki, bir sarayda ne kadar çok oyun, düzen varsa, bir senatoda o kadar bilgelik vardır. Cumhuriyetler amaçlarına daha değişmez, daha tutarlı görüşlerle ilerler. Oysa bütün bakanlarca, hatta bütün krallarca tutulan yol, her şeyde kendilerinden öncekilerin tersine davranmak oldu-

---

26 Plutarkhos: *Dicts notables des rois et des grands capitaines*, s.22. *(Büyük Kral ve büyük askerlerin önemli sözleri.)*

27 Tacitus, *Tarih* 1, 16.

ğuna göre, kralın bakanları arasında yapılan her değişiklik, devletin kendisinde de bir devrim oluşturur.

Bu tutarsızlık ayrıca, krallıktan yana olan politika kuramcılarında sık sık rastlanan bilgiciliği de açıklamaktadır. Bu bilgicilik, yalnız toplum yönetimini aile yönetimine, hükümdarı da aile babasına benzetmekle kalmıyor (bu yanlışı daha önce çürütmüştük), aynı zamanda hükümdara gereksinimi olan bütün erdemleri bol keseden veriyor ve onu nasıl olması gerekiyorsa öyle düşünüyor: Bu yüzden de krallık yönetimi bütün öbür yönetim biçimlerine üstün oluveriyor. Çünkü o yönetimlerin en iyisi olması için de, genel isteme daha uygun bir birlik istemine gereksinimi vardır.

Ama Platon'un dediği gibi[28], kral yaradılıştan o kadar az bulunur bir kişiyse, doğayla talih ona taç giydirmek için kim bilir kaç kez el ele vereceklerdir. Krallara özgü eğitim, bu eğitimi görenleri ister istemez bozuyorsa, başa geçmek amacıyla yetiştirilen bir sürü adamdan ne beklenebilir? Demek, krallık yönetimini iyi bir kralın yönetimi ile karıştırmakla insan kendini aldatmış olur. Bu yönetimin özünde ne olduğunu anlamak için, onu yetisiz ve kötü hükümdarların eli altındayken incelemeli. Çünkü onlar ya tahta yetisiz ve kötü olarak çıkarlar ya da taht onları bu duruma getirir.

Bu güçlükler bizim yazarların gözlerinden kaçmamıştır; ama bundan tasalandıkları da yok. Onlara bakılırsa, bunun devası kem küm etmeden boyun eğmektir. Tanrı öfkelenince kötü krallar yollar; onlara Tanrı'nın bir cezası diye katlanmak gerek. Bu sözler, pek yükseltici, örnek olucu sözlerdir kuşkusuz ama, bir politika kitabından çok, vaaz kürsüsüne daha yaraşmaz mı acaba? Mucizeler yaratacağını söyleyen, ama bütün ustalığı hastalara dişlerini sıkıp dayanmalarını salık vermek olan bir hekim için ne düşünmeli? Başımızda kötü bir hükümet varsa, ona katlanmak gerektiğini biliriz: Asıl sorun, iyi bir hükümet bulmaktadır.

---

28 *Politika*'da (İn civili.)

VII

Karma Hükümetler

Doğrusu aranırsa, basit yönetim diye bir şey yoktur denebilir. Tek bir başın kendi buyruğu altında birtakım görevlileri; bir halk hükümetinin de bir başı olması gerekir. Onun için, yürütme gücünün paylaşılmasında, büyük sayıdan küçüğe doğru bir derecelenme vardır her zaman. Şu da var ki, kimi zaman büyük sayı küçüğe, kimi zaman da küçük sayı büyüğe bağlı kalır.

Kimi zaman (ister İngiltere hükümetinde olduğu gibi, art arda gelen parçalar karışıklıklı olarak birbirine bağlı olsun; ister Lehistan'da olduğu gibi, parçalardan her birinin gücü bağımsız ama, kusurlu olsun) paylaşma eşit olur. Bu son biçim kötüdür, çünkü hükümette birlik olmaz ve devlet bağlantıdan yoksun kalır.

Basit hükümet mi iyidir, karma hükümet mi? Bu soru politika yazarlarının boyuna tartıştıkları bir sorudur; buna da her çeşit yönetim biçimi ile ilgili soruya yukarıda verdiğim karşılığın aynını vermek gerekir.

Basit hükümet, salt basit olduğu için, en iyi hükümettir. Ama yürütme gücü yeterince yasama gücüne bağlanmazsa; yani hükümdarın egemen varlığa bağlantısı, halkın hükümdara olan bağlantısından fazla olursa, o zaman ölçüsüzlüğe bulunacak çare, hükümeti bölmektir. Çünkü o zaman bütün bu parçaların uyruklar üzerinde yine etkileri vardır, ama bölünmeleri hepsini birden egemen varlık karşısında zayıflatır.

Aynı sakınca, hükümetin bütünlüğünü bozmadan, yürütme ve yasama güçlerini dengelemeye ve her birinin haklarını korumaya yarayan orta yetenekte yöneticiler getirmekle de önlenebilir. O zaman da yönetim karma değil, ılımlı olur.

Bunun tersi sakınca da benzer yollarla önlenebilir. Hükümet çok dağınıksa, onu toparlamak için birtakım kurullar oluşturulabilir. Bu yol bütün demokrasilerde uygulanmakta-

dır. Birinci durumda gücünü azaltmak, ikinci durumda ise güçlendirmek için yönetimi parçalarlar. Çünkü gücün de, güçsüzlüğün de *en yüksek aşaması* basit hükümetlerde bulunur. Karma hükümetlerde ise orta derecede bir güç vardır.

VIII

Her Yönetim Biçimi Her Memlekete Gitmez

Özgürlük her iklimde yetişen bir meyve değildir, onun için her ulus ulaşamaz ona. İnsan, Montesquieu'nün koyduğu bu kural üstünde ne kadar düşünürse, doğruluğunu o kadar anlar; ne kadar çürütmeye kalkarsa, yeni yeni kanıtlarla doğrulanmasına o kadar fırsat verir.

Dünyanın bütün yönetimlerinde devlet tüketir, üretmez. Öyleyse tüketilen nesneler nereden geliyor ona? Üyelerinin gereksinim fazlasından. Kamuya gerekli gereksinimleri teklerin gereksinim fazlasını karşılar. Bundan şu sonuç çıkar: Toplum hali, insanların emeği kendi gereksinimlerinden fazlasını sağladığı sürece ayakta durabilir.

Ama bu fazlalık dünyanın bütün memleketlerinde bir değildir. Birçoklarında önemli, kimisinde orta derecededir. Bazılarında sıfır, hatta bazılarında da sıfırın altındadır. Ürününün tüketime olan durumu, iklimin verimliliğine, toprağın gerektirdiği emek biçimine, ürünlerin çeşidine, halkın gücüne ve gerekli yiyecek içeceğinin azlığına çokluğuna, son olarak da asıl durumu meydana getiren, birbirine benzer başka durumlara bağlıdır.

Öte yandan, bütün hükümetlerin özü bir değildir. Kimisi az tüketici, kimisi çok tüketicidir. Aralarındaki ayrılıklar başka temele dayanır: Genel giderler, kaynakları ne kadar aşarsa, yurttaşların yükü o kadar ağır olur. Bu yükün ağırlığını ölçerken, vergilerin tutarından çok, çıktıkları ellere dönmek için geçmek zorunda oldukları yolu ölçmek gerekir. Bu dolaşım çabuk ve düzenli olursa, verginin az ya da çok ol-

ması önemli değildir; halk her zaman varlıklı, devlet hazinesi her zaman yolunda demektir. Tam tersine, halk ne kadar az vergi öderse ödesin, vergi eline dönmüyorsa, durmadan vergi ödediği için elinde avucunda bir şey kalmaz olur; devlet de hiçbir zaman varlıklı olamaz ve halk hep yoksul kalır.

Bundan şu sonuç çıkar: Halkla hükümet arasında uzaklık ne kadar artarsa, vergiler de o ölçüde ağırlaşır. Bundan ötürü halk, demokrasilerde en hafif vergi yükü altındadır; aristokraside daha ağır, monarşideyse en ağır yükü taşır. Demek, monarşi yalnız çok varlıklı uluslara, aristokrasi varlık ve büyüklükçe orta halli devletlere, demokrasi de küçük ve yoksul devletlere elverişlidir.

Gerçekte, insan bu konuda ne kadar çok düşünürse, özgür devletlerle monarşik devletler arasında o kadar çok ayrılık bulur. Özgür devletlerde her şey ortak yarara harcanır. Monarşi ile yönetilen devletlerdeyse, kamu gücü ile kişilerin gücü birbirini karşılıklı olarak etkiler; birinin güçsüzlüğü, öbürünün gücünü artırır. Zorbalık yönetimi ise, uyrukları mutlu etmek amacıyla yönetecek yerde, yönetmek amacıyla yoksul duruma sokar onları.

İşte, her iklimde birtakım nedenler vardır ki, bunlara dayanarak bu iklimin gerektirdiği yönetim biçimlerini belirleyebilir; hatta ne çeşit halkı olması gerektiğini bile söyleyebiliriz.

Ürünlerin emeği karşılamadığı verimsiz ve çorak topraklar ekinsiz ve boş kalmamalı ya da vahşilerle doldurulmalıdır; insan emeğinin ancak zorunlu şeyleri karşılayabildiği yerlerde yalnız barbar uluslar oturmalı. Çünkü bu gibi yerlerde bir toplum düzeni (*politie*) kurulamaz. Emeğe göre ürün fazlası orta derecede olan yerler özgür uluslara elverişlidir. Az emeğe karşılık çok ürün veren, bol verimli toprakları olan yerlerse monarşiyle yönetilmeli ve yurttaşların gereksinim fazlasını hükümdarın lüksüne harcamalı. Çünkü bu fazlalığı kişilere dağıtıp çarçur edecek yerde, hü-

kümete vermek daha yerinde olur. Bunun dışında kalan birtakım ayrık durumlar olduğunu biliyorum elbet. Ama ayrıklıklar her şeyi doğal düzene götüren devrimlerle kuralı doğrular.

Genel yasaları, bu yasaların etkisini değiştirebilen özel nedenlerden ayırt edelim. Bütün güneyi cumhuriyetler, kuzeyi de zorba devletler kaplamış olsalar bile, şurası yine de su götürmez ki, iklimin etkisiyle zorbalık yönetimi sıcak memleketlere, barbarlık soğuk memleketlere, iyi bir toplum düzeni de ılımlı bölgelere elverişlidir. Şunu da görüyorum ki, ilkeyi kabul etmekle birlikte, bunun uygulanması tartışılabilir: Denilecektir ki, çok verimli soğuk memleketler bulunduğu gibi, çok verimsiz sıcak ülkeler de vardır. Yalnız bu güçlük, sorunu bütün yönleriyle incelemeyenler içindir. Yukarıda söylediğim gibi, emek, güç, tüketme vb. güçlüklerini de hesaba katmak gerekir.

Diyelim ki, aynı genişlikte iki topraktan biri beş, öbürü on ürün versin. Birincide oturanlar dört, ikincide oturanlar da dokuz oranında tüketirlerse, birincinin üretim fazlası beşte bir, ikincininki de onda bir olur. Bu iki fazlalık arasındaki oranla ürünler arasındaki oran birbirinin tersi olduğu için, beş veren toprak, on verenin iki kat fazlarını verir demektir.

Ama önemli olan iki kat ürün değildir. Genel olarak, verimlilik bakımından kimsenin soğuk memleketlerle sıcak memleketleri bir tutmaya kalkışacağını da sanmam. Bununla birlikte, böyle bir eşitliği varsayalım; hatta isterseniz, İngiltere ve Sicilya'yı, Lehistan'la Mısır'ı denk tutalım. Daha güneyde Amerika ile Hindistan gelir, daha kuzeyde de hiçbir şey. Oysa ürünlerdeki bu eşitliğe karşılık, tarım bakımından ne büyük ayrılıklar vardır. Sicilya'da toprağı şöyle bir kazmak elverirken, İngiltere'de ne büyük emek harcamak gerektir. Öyleyse aynı ürün fazlası daha az olacak, ister istemez.

Bundan başka, aynı sayıda insanların sıcak memleketlerde daha az yiyip içmediklerini de göz önünde tutalım. Sıcak

yerlerde iklim, az yiyip içmeyi sağlık adına gerekli kılar. Oralarda kendi memleketlerindeymiş gibi yaşamak isteyen Avrupalılar, dizanteri ve kızamıktan sapır sapır dökülürler. Chardon diyor ki: "Biz Avrupalılar Asyalılara kıyasla yırtıcı hayvanlara, kurtlara benzeriz. Bazı kimseler İranlıların azla yetinir olmalarını topraklarının az işlenmesine verirler. Oysa tam tersine, İran'ın yiyecek içecek bakımından pek bolluk içinde olmayışının nedeni, halkın gereksiniminin az olmasıdır bence. Az yiyip içmeleri memleketteki kıtlığın bir sonucu olsaydı, yalnız yoksulların az yemeleri gerekirdi. Oysa genel olarak, orada herkes az yiyip içer. Yine öyle olsaydı, her vilayette toprakların verimliliğine göre, az ya da çok yemeleri gerekirdi. Oysa İran'ın her yerinde hep aynı azla yetinirlik var. İranlılar yaşama biçimleriyle pek övünürler ve kendi yaşayışlarının Hıristiyanların yaşayışından ne denli üstün olduğunu anlamak için yüzlerinin rengine bakmanın yeteceğini söylerler. Gerçekten, İranlıların tenleri pürüzsüz, ciltleri güzel, ince ve parlaktır. Oysa Avrupalılar gibi yaşayan ve buyrukları altında bulunan Ermenilerin derileri sert, yüzleri sivilceli, gövdeleri iri ve hantaldır."

Ekvatora yaklaştıkça, insanların daha az şeyle yaşadıkları görülür. Ora insanları, hemen hemen et yemezler. Pirinç, mısır, kuskus, darı ve manyok unundan yapılan çörekler günlük besinleridir onların. Hindistan'da milyonlarca insan var ki, günlük geçimleri beş parayı bulmaz. Avrupa'da bile kuzey ulusları arasında yiyip içme isteği bakımından büyük ayrılıklar göze çarpar. Bir İspanyol, bir Almanın akşam yemeğiyle sekiz gün yaşayabilir. İnsanları oburcasına yiyen memleketlerde lüks, yiyecek ve içeceğe yönelir. Bu lüks kendini İngiltere'de et yemekleri ile dolu sofralarda gösterir. İtalya'da insanı şeker ve çiçeğe boğarlar.

Giysilerdeki lükste de buna benzer ayrılıklar vardır. Mevsim değişmeleri çabuk ve zorlu olan iklimlerde giysiler daha iyi ve daha sadedir. Giysinin süs yerine geçtiği iklim-

lerde ise, yarardan çok gösteriş aranır. Giysi oralarda bir lükstür. Napoli'de Pausilippeum'da her gün birtakım adamların gezindiklerini görürsünüz. Bunların ayaklarında çorap adına hiçbir şey yokken, sırtlarında yaldızlı işlemeli sakolar vardır. Yapılar için de durum aynıdır: Havanın etkisinden korkulmayan yerlerde yalnız gösterişe önem verilir. Paris'te, Londra'da evlerin sıcak ve rahat olmasına bakılır. Madrid'de, gösterişli salonlar vardır. Orada kapanır cinsten pencere yoktur ve herkes sıçan deliğine benzer yerlerde yatar.

Besinler sıcak memleketlerde daha özlüdür. Hepsinin tadı tuzu daha bir yerindedir. Bu da üçüncü bir ayrılıktır ki, ikinciyi etkilemekten geri kalmaz. İtalya'da niçin çok sebze yenir? Sebzeler oralarda iyi, besleyici ve çok lezzetlidir de ondan. Fransa'da ise yalnız suyla yetiştirildikleri içindir ki, sebzeler besleyici değildir. Bu yüzden de sofralarda pek önem verilmez onlara. Bununla birlikte, ne daha az yer tutarlar, ne de ekilmek için daha az çabayı gerektirirler.

Denene denene görülmüştür ki, Kuzey Amerika'nın buğdayları Fransa'nınkilerden daha aşağı nitelikte olmakla birlikte, daha çok un vermektedir. Fransa'nın buğdayları ise kuzey ülkelerininkinden daha fazla un sağlamaktadır. Bundan çıkan sonuca göre diyebiliriz ki, genel olarak ekvatordan kutba doğru buna benzer bir derecelenme vardır. Öyleyse eşit ürünlerden daha az besin elde etmek apaçık bir zarar değil de nedir?

Bütün bu çeşitli görüşlere, bunların sonucu olan ve bunları destekleyen bir başkasını ekleyebilirim. Buna göre, sıcak memleketler soğuk memleketlerden daha az halka gereksinme duyar ve daha çok insan besleyebilir. Böylece iki kat fazlalık olur ki, bu da zorba yönetimlerin ekmeğine yağ sürer. Aynı nüfusa sahip halkın oturduğu yer ne denli büyük olursa, ayaklanmalar o kadar güç olur orada. Çünkü halk çabucak ve gizlice bir araya gelip bir çıkar yol bulmaya çalışa-

maz; hükümet için tasarıları sezip önlemek, haberleşmeleri kesmek de her zaman işten bile değildir. Ama kalabalık bir ulusun bireyleri birbirlerine ne kadar yakın olurlarsa, hükümet de egemen varlığın hakkını o kadar güç çiğneyebilir. Hükümdar, kendi danışma kurulunda ne kadar güvenle karar verirse, ayaklanmaları yöneten başlar da kendi odalarında o kadar güvenle düşünüp oylarlar. Hükümdarın askerleri karargâhlarında ne kadar çabuk toplanırlarsa, halk da meydanlarda o kadar çabuk toplanır. Demek, zorba bir yönetimin üstünlüğünü sağlayan şey, uzaklardan etkide bulunmaktır. Kendine sağladığı dayanak noktaları sayesinde hükümetin gücü uzaklardan etkili olur, tıpkı kaldıracın gücü gibi.[29] Halkın gücü ise, tam tersine, ancak toplaşmış bulunduğu zaman etkili olabilir: Yere dağınık olarak serpilen barutun etkisi gibi, ulusun gücü de yayıldıkça uçup gider, yok olur: Halkın nüfusu az olan memleketler de yine zorba yönetime en elverişli memleketlerdir: Yırtıcı hayvanlar ancak çöllerde hüküm sürerler.

IX

İyi Yönetimin Belirtileri

Mutlak olarak en iyi yönetim hangisidir diye soruldu mu, ortaya belirsiz olduğu kadar, çözümlenemez bir sorun atılmış demektir ya da daha doğrusu, halkların mutlak ya da bağıntılı durumlarında ne kadar olağan bileşimler varsa, o kadar iyi çözümler de vardır.

---

29 Bu, yukarıda büyük devletlerin sakıncaları üstüne söylediklerime aykırı değildir. (Kitap II, b. IX). Çünkü orada ele alınan şey hükümetin üyeleri üzerindeki yetkisiydi, buradaysa, yurttaşları üzerindeki gücüdür. Dağınık halde bulunan üyeleri, ulus üzerinde uzaktan etki yapmada dayanak noktaları işini görür. Ama bu üyelere hükümetin doğrudan doğruya etkide bulunabilmesi için hiçbir dayanak noktası yoktur. Böylece kaldıracın uzunluğu, birinci durumda hükümetin güçsüzlüğünü, ikinci durumdaysa gücünü yaratır.

Ama belli bir ulusun iyi ya da kötü yönetildiğinin belirtileri nelerdir diye sorulsaydı, iş değişirdi ve o zaman olaylara dayanan bu sorun çözümlenebilirdi.

Ne var ki, çözümlenmiyor hiç; çünkü herkes kendine göre çözümlemek istiyor onu. Uyruklar kamusal dirliği överler, yurttaşlar da özgürlüğü. Kimisi malların, kimisi kişilerin güvenliğini üstün tutar. Kimine göre en iyi yönetim en sert, kimine göre de en yumuşak olanıdır. Kimi suçların cezalandırılmasını, kimi işlenmeden önlenmesini ister. Kimi komşu devletleri yıldırmanın iyi olduğunu ileri sürer, kimi "Onları yok saymak daha iyidir." der. Kimi paranın elden ele geçmesine sevinir, kimi "Halkın yiyecek ekmeği olsun." der. Bu ve buna benzer noktalar üstünde uyuşulsa bile, sorunun çözümüne yaklaşmış sayılır mıyız? Ahlaksal nitelikler kesin bir ölçüye vurulamadığı için, belirtiler bakımından anlaşma olsa bile, değer biçme işinde nasıl uyuşulabilir?

Ben kendi hesabıma, bu kadar basit bir belirtiyi insanların tanımazlıktan gelmelerine ve onu kabul etmeyecek kadar kötü niyet göstermelerine şaşıp kalmaktayım. Politik bir ortaklık kurmanın amacı nedir? Üyelerinin korunmuş, gelişip mutluluğa erişmiş olduklarının en güvenilir belirtisi nedir peki? Sayıları, nüfusları. Öyleyse üstünde bu kadar tartışılmış olan bu belirtiyi uzaklarda aramayın. Her şey eşit olmak koşuluyla, dışarıdan katılmalar, yurttaşlığa alınmalar ve sömürgeler olmadan, yönetimi altında yurttaş sayısının arttığı hükümet şüphesiz ki, en iyi hükümettir. Yönetimi altında halkın sayıca azalıp yok olmaya yüz tuttuğu hükümetse, en kötü hükümettir. Siz ey hesap uzmanları, şimdi iş size düşüyor: Sayın, ölçün, kıyaslayın![30]

---

30 İnsan soyunun mutluluğu bakımından üstünlük tanınması gereken yüzyılları bu ilkeye göre düşünmeli. Edebiyat ve güzel sanatların ilerleme gösterdikleri bazı yüzyıllara aşırı hayranlık duyulmuş ve bunun kötü sonucu hesaba katılmamıştır: *İdque apud imperitus humanitas vocabatur, cum*

X

Hükümetin Kötüye Kullanılması ve Bozulmaya Yüz Tutması

Özel istem durmaksızın genel istemi etkilediği için, hükümet de egemenliği etkilemekte sürekli bir çaba gösterir. Bu çaba ne denli artarsa, ana yapı o kadar değişikliğe uğrar ve burada hükümdarın istemine karşı gelip, bir denge kurabilecek bir bütün istemi bulunmadığı için, hükümdar sonunda egemen varlığa ister istemez baskı yapacak ve toplum sözleşmesini bozacaktır. İşte, bu öylesine kaçınılmaz ve öze bağlı bir kusurdur ki, politik bütünü doğuşundan başlayarak durmaksızın ortadan kaldırmaya çalışır, tıpkı yaşlılık ve ölümün insan bedenini yok etmesi gibi.

---

servitutis esset. (Deliler, kölelerin başlıca bölümüne insanlık derler: Tacitus, *Agricola*, 31) Kitaplardaki özdeyişlerde yazarları konuşturan aşağılık çıkarları hiç görmeyecek miyiz dersiniz? Hayır, yazarlar ne derlerse desinler, bütün parlaklığına ve ününe karşın, bir memleket halkının nüfusu azalırsa, orada her şeyin yolunda gittiğini söylemek pek yerinde bir şey olmaz. Bir ozanın yüz bin liralık geliri olması, yaşadığı çağın en iyi çağ sayılmasını gerektirmez. Başkanların görünürlerdeki iç dirliğinden, kaygısızlığından çok, bütün ulusların, özellikle kalabalık devletlerin rahatlığına bakmak gerekir. Dolu, birkaç kantonu kasıp kavurur ama, binde bir kıtlığa yol açar. Ayaklanmalar, iç savaşlar baştakileri çok ürkütür ama, uluslar için asıl yıkım bu değildir. Bunlar ara verebilirler. Ama beri yandan, onları sen mi ezeceksin, ben mi diye bir yarıştır sürüp gitmektedir. Ulusların gerçek mutlulukları da, mutsuzlukları da içinde bulundukları değişmez koşullardan gelir; her şey boyunduruk altında ezilip kaldıkça, her şey yok olup gitmiş demektir; O zaman baştakiler canlarının istediği gibi ortadan kaldırırlar onları, *ubi slitudinem faciunt, pacem appellant* (ıssızlık yarattıkları yerde barış var diyorlar) (Tacitus, *Agricola*, 31). Büyüklerin kışkırtmalarıyla Fransa Krallığı'nın sarsılması ve Paris piskopos yardımcısının parlamentoya cebinde hançerle gelmesi, Fransız ulusunun onur ve özgürlük içinde mutlu yaşayıp çoğalmasına engel olmamıştı. Kan gövdeyi götürmekle birlikte, memleket yine de insanla doluydu. Machiavelli şöyle der: "Asıp kesmeler, sürgünler, iç savaşlar içinde bile cumhuriyetimiz daha da güçlenmişti. Yurttaşların eylemi, töreleri ve bağımsızlığı, bütün o zayıflatıcı geçimsizliklere karşın devleti daha bir güçlendiriyordu. Birazcık karışıklık ruha etkinlik verir. İnsanoğlunu gerçekten mutlu eden şey, dirlikten çok, özgürlüktür."

Bir hükümetin bozulması için, genel olarak iki yol vardır: Biri hükümetin daralması, öbürü de devletin dağılması.

Bir hükümetin sıkışıp daralması, büyük sayıdan küçüğe, yani demokrasiden aristokrasiye, aristokrasiden krallığa geçmesiyle olur. Hükümetin doğal eğilimi budur.[31] Hükümet küçük sayıdan büyüğe doğru, gerisingeriye giderse, gevşemekte olduğunu söyleyebiliriz: Ne var ki, bu tersine ilerleyiş olacak şey değildir.

---

31 Venedik cumhuriyetinin kendi kanalları içinde ağır ağır gelişmesi bu geçişe bir örnek olarak gösterilebilir. Bin iki yüz yıldan beri Venediklilerin daha hâlâ ikinci aşamada olmaları şaşırtıcı bir şeydir. Bu aşama 1198'de *Serrar di consiglio* ile başlar. Venediklilerin kınadıkları dukalara gelince, *Squittinio della limbertà veneta* ne derse desin, hiçbir zaman Venediklilerin hükümdarı olmadıkları ispatlanmıştır. Buna karşı, Roma cumhuriyetini gösterecek ve bu cumhuriyet, tam tersine krallıktan aristokrasiye, aristokrasiden de demokrasiye geçmiştir diyecek kimseler olacaktır. Bense hiç de böyle düşünmüyorum. Romulus'un kurduğu ilk hükümet karma bir hükümetti ve çarçabuk zorbalığa dönüvermişti. Özel birtakım nedenlerden devlet ortadan kalkar; tıpkı insan diyebileceğimiz çağa gelmeden önce, ölüp giden bir bebek gibi, cumhuriyetin asıl doğuş dönemi Tarquiniusların kovulmasıyla başlar. Ama başlangıçtan değişmez bir biçim almış değildi. Soylular ortadan kaldırılmadığı için, işin ancak yarısı yapılmıştı. Çünkü bu yoldan, yönetim biçimlerinin en kötüsü olan soydan geçme aristokrasi, demokrasi ile anlaşmazlık halinde olduğu için, her zaman kararsız olan yönetim biçimi, Machiavelli'nin de çok iyi gösterdiği gibi, ancak tribun'ların kurulmasıyla değişmezliğe kavuştu. Ancak o zaman gerçek bir hükümet ve gerçek bir demokrasi kurulmuş oldu. Gerçekte, halk o zaman yalnız egemen değil, aynı zamanda hem yönetici, hem yargıç durumundaydı. Senato, hükümeti davranışında ölçülü ve toplu tutmaya çalışan, bağımlı bir kuruldu sadece. Consul'lar bile, birer soylu kişi ve en yüksek devlet görevlisi, ayrıca savaşta da tam yetkili birer komutan olmalarına karşın, Roma'da sadece halkın başkanlarıydılar. O zamandan sonra hükümet doğal eğilimine uymuş ve iyiden iyiye demokrasiye yönelmiştir. Patricia adeta kendini ortadan kaldırıyordu, aristokrasi de varlığını, artık Venedik ve Cenevre'de olduğu gibi patricia'da değil, pleb'lerle patricia'lardan kulu senatoda, hatta ellerine etkin bir güç geçiren tribun'larla sürdürüyordu: Çünkü sözcükler olayları değiştiremez; Bir ulusun başında ulus adına onu yöneten başlar varsa, bunların adı ne olursa olsun, hükümet bir aristokrasi yönetimidir. Aristokrasinin kötüye kullanılmasından iç savaşlarla triumvira doğdu. Sula, Caesar, Augustus gerçek birer monark idiler; sonunda da Tiberius'un zorba yönetiminde devlet dağıldı. Demek, Roma tarihi benim ilkemi yalanlamıyor, doğruluyor.

Gerçekte, hükümet gücü tükenip de elindekini yitirecek duruma düşmedikçe biçimini değiştirmez. Genişleyerek daha da gevşeyecek olursa, o zaman gücü sıfıra düşer ve yaşama olanağı daha da azalır. Onun için, gevşedikçe zembereğini kurmak ve sıkıştırmak gerekir: Yoksa zembereğin ayakta tuttuğu devlet yıkılıp gider.

Devletin dağılması iki türlü olabilir:

Dağılma, önce hükümetin devleti yasalara göre yönetmemeye başlaması ve devlet gücünü zorla ele geçirmesi ile olur. O zaman önemli bir değişiklik meydana gelir: Hükümet değil, devletin kendisi sıkışıp daralır: Yani büyük devlet eriyip gider ve onun içinde, yalnız hükümet üyelerinin kurduğu bir başka devlet ortaya çıkar demek istiyorum. Bu da halkın geri kalanı için efendiden, bir zorbadan başka bir şey değildir artık. Öyle ki, hükümet egemenliği zorla ele geçirir geçirmez toplum sözleşmesi bozulur ve hukukça doğal özgürlüklerine yeniden kavuşan yurttaşlar boyun eğmeye zorlanırlarsa da, boyun eğmek zorunda değildirler.

Hükümet üyeleri hep birlikte kullanmak zorunda oldukları devlet gücünü ayrı ayrı ellerine geçirdikleri zaman da aynı durum olur. Bu da yasaya adamakıllı bir karşı gelmedir ve büyük karışıklıklara yol açar. O zaman ne kadar yönetici varsa, o kadar da hükümdar var demektir ve parçalanmakta hükümetten aşağı kalmayan devlet de, ya yok olup gider ya da biçim değiştirir.

Devlet ortadan kalktığı zaman, biçimi ne olursa olsun, hükümetin kötüye kullanılmasına genel olarak anarşi denir. Bir ayrım yaparsak görürüz ki, demokrasi bozulunca *ochlocratie*, aristokrasi de *oligarchie* olur. Buna, krallığın da yozlaşarak tiranlığa dönüştüğünü ekleyeceğim: Ama tiranlık ikircil anlamlı bir sözcüktür, açıklanmak ister.

Tiran, halk dilinde, hakka ve yasalara aldırış etmeksizin zorbaca yöneten bir krala denir. Açık ve kesin anlamındaysa, tiran haksız olarak krallık gücünü eline geçiren bir kişi-

dir. Yunanlılar bu sözcüğü bu son anlamda alırlardı: İyi kötü ayrımı yapmadan, güçleri hakka dayanmayan bütün hükümdarlara tiran derlerdi.[32] Demek oluyor ki, *tyran* ve *usurpateur* (gasıp) aynı anlama gelen iki sözcüktür.

Aynı şeylere aynı adı vermek gerekirse, krallık gücünü zorla ele geçirene tiran, egemen gücü zorbalık ve düzenle kendine mal edene de *despot* diyeceğim. Tiran, yasalara göre yönetme hakkını yasalara aykırı olarak kendine mal eden kimsedir. Despot ise, kendini yasaların üstüne çıkaran kişidir. Demek ki, tiran despot olabilir; despot ise her zaman tirandır.

XI

Politik Bütünün Yok Oluşu

İşte, en iyi kurulmuş hükümetlerin doğal ve kaçınılmaz sonucu budur. Sparta ve Roma yok olduktan sonra, hangi devlet sonsuzcasına sürüp gitmeyi umabilir? Sürekli bir yönetim biçimi kurmak istiyorsak, onu sonsuz yapmayı düşünmeyelim. Başarı elde etmek için, ne olmayacak işlere kalkışalım, ne de insan elinden çıkma ürünlere insan işlerinin elverişli olmadığı dayanıklılığı vermek kuruntusuna kapılalım.

Politik bütün, tıpkı insan bedeni gibi, daha doğar doğmaz ölmeye başlar ve göçüşünün nedenlerini kendinde taşır. Ama ikisi de az ya da çok sağlam bir yapıya sahip olabilirler; bu yapı da onları az ya da çok zaman sürdürülebilir. İn-

---

32 *Omnes enim et habentur et dicuntur tyranni, qui potestate utuntur perpetua in ea civitate quae liberate usa est.* (Cornelius Nepos, *Militiades'in Hayatı*, No.8) (Tiran adı verilen ve tiran sayılanların hepsi, özgürlüğü tatmış olan bir devlette ömür boyunca devlet gücünü ellerinde tutanlardır.) Aristoteles tiranı kralla bir tutmazdı (Morn. Nicom. Kitap VIII. Bölüm X). Ona göre, birincisi salt kendi çıkarı için, ikincisiyse yalnız uyruklarının yararı için yönetir. Ama özellikle Xenophones'in *Hiero*'sunda görüldüğü gibi, bütün Yunan yazarları, genel olarak tiran sözcüğünü başka anlamda kullanmışlardır. Bütün bunlar bir yana, eğer Aristoteles'in yaptığı ayrım kabul edilecek olursa, denebilir ki, dünya kuruldu kurulalı, bir tek kral bile yaşamış değildir henüz.

sanın yapısı doğanın eseridir; devletinkiyse insanın ürünü. Ömürlerini uzatmak insanların elinde değildir ama, devlete en iyi düzeni sağlayarak ömrünü olduğunca uzatmak ellerindedir. En iyi kurulan bir devlet bile yok olup gidecektir elbette, ama öbür devletlerden çok sonra. Meğerki beklenmedik bir olay vaktinden önce yok olmasına yol açmış olsun.

Politik yaşamın ilkesi egemen güçtedir. Yasama gücü devletin yüreği, uygulama gücü de beynidir; bütün öbür parçalara canlılık sağlar. Beyin felce uğrasa bile insan yine yaşayabilir. İnsan aptal kalır ama, yine de yaşar. Ama yürek görevini göremez olunca, canlı varlık da ölür.

Devlet yasalarla değil, yasama gücüyle yaşar. Dünün yasası bugünü bağlamaz: Ama bu konuda ses çıkarılmazsa, kendiliğinden bağlandığı anlamı çıkarılır; egemen varlık da, ortadan kaldırmak elindeyken kaldırmadığı yasaları durmadan gerçekliyor sayılır; bir defa için "istiyorum" dediği şeyi, sonradan "istemiyorum" demedikçe, her zaman için istiyor demektir.

Öyleyse eski yasalara niçin bunca saygı gösteriliyor? Eski oldukları için. Bu yasaları uzun zaman sürdürebilen şeyin, eski istemlerin yetkinliği olduğuna inanmamız gerekiyor. Çünkü egemen varlık bunları her zaman yararlı saymamış olsaydı, çoktan ortadan kaldırırdı. İşte bundan ötürü, her iyi kurulmuş devlette yasalar güçlerini yitirecek yerde, durmadan yeni güçler kazanır. Eskinin hep iyi olduğu yolundaki peşin yargı, bu yasaları her gün biraz daha saygın yapar. Oysa yasalar eskimekle güçlerini yitirirler: Bu da artık yasama gücünün yok olduğunu, devletin de yaşamadığını gösterir.

XII

Egemen Güç Nasıl Sürüp Gider?

Egemen varlığın elinde yasama gücünden başka bir yetki olmadığı için, ancak yasalarla iş görür. Yasalarsa, genel istemin gerçek işlemleri olduklarından, egemen varlık ancak halk bir araya geldiği zaman iş görebilir. Halkın kurultay ha-

linde toplanması düşten başka bir şey değil denecek. Bugün bir düştür, doğru; ama iki bin yıl önce düş değildi. İnsanların özü mü değişti dersiniz?

İnsanın iç sorunlarında olağanın sınırları sandığımız kadar dar değildir: Onu darlaştıran güçsüzlüğümüz, ahlaksızlıklarımız, kör inançlarımızdır. Alçak ruhlu insanlar büyük adamlara inanmazlar: Aşağılık köleler *özgürlük* sözüne gülerler.

Neler yapılmış olduğuna bakıp, neler yapılabileceğini düşünelim. Eski Yunan cumhuriyetlerinden söz edecek değilim. Ama bana kalırsa, Roma Cumhuriyeti büyük bir devlet, Roma kenti de büyük bir kentti. Son nüfus sayımı, Roma'da eli silah tutan dört yüz bin yurttaş olduğunu; imparatorluğun son nüfus sayımı da –uyruklar, yabancılar, kadınlar, çocuklar ve köleler bir yana– dört milyonu aşkın yurttaş bulunduğunu göstermişti.

İnsan, bu başkent ve dolaylarının kalabalık halkını sık sık toplamanın güç olduğunu düşünebilir. Bununla birlikte, Roma halkının toplanmadığı, hem de birkaç kez toplanmadığı haftalar pek azdı. Halk, bu toplantılarda yalnız egemenlik haklarını kullanmakla kalmaz, yönetim haklarının bir bölüğünü de kullanır; bazı işleri görüşür, bazı davalara bakardı ve bu halk, genel meydanda bir yurttaş, bir o kadar da yönetici gibi davranırdı çoğu kez.

Ulusların ilk günlerine bakacak olursak, görürüz ki, eski hükümetlerin çoğunda, hatta Makedonyalılar ile Franklarınki gibi monarşik hükümetlerde, buna benzer toplantılar yapılırdı. Ne olursa olsun, şu su götürmez durum bütün güçlüklere bir karşılıktır: Var olandan var olabileceği çıkarmak bana uygun gibi görünüyor.

XIII

Egemen Güç Nasıl Sürüp Gider? (Devam)

Kurultay halinde toplanan halkın birtakım yasaları kabul ederek bir defada devletin anayasasını saptaması elvermez; kesiksiz bir yönetim kurması ya da kesin olarak yöneticile-

rin seçimini sağlaması da yetmez: Beklenmedik olayların gerektirebileceği olağanüstü toplantılardan başka, belli ve süreli toplantılar da olmalı; hiçbir şey bunları ne kaldırabilmeli, ne de geciktirebilmeli. Öyle ki, halk belli günlerde açıkça çağırılmaya gerek kalmadan, yasa gereğince toplanmalı.

Ama yalnız toplanma tarihleri bakımından hukuka uygun olan bu toplantılar dışında, bu işle görevli olanlar yasaca gösterilen yollardan çağrılmayan halk toplantılarını yolsuz saymalı ve orada yapılan şeylere geçersiz gözüyle bakmalı: Çünkü toplanma buyruğu bile yasadan gelmelidir.

Yasaya aykırı toplantıların sıklık derecesine gelince, kesin kurallar konamayacak kadar sayısız nedenlere bağlıdır bu. Yalnız genel olarak denilebilir ki, hükümet ne denli güçlü olursa, egemen varlık da kendini o denli göstermelidir.

Bana şöyle denebilir: Bunlar bir tek kent için doğru olabilir ama, ya devletin birçok kenti varsa, o zaman ne yapmalı? Egemen gücü parçalara mı ayırmalı? Yoksa onu bir kentte toplayıp, öbürlerini onun buyruğu altına mı koymalı?

Karşılık olarak ben de derim ki: Bunların hiçbirini yapmamalı; ilkin şu var ki, egemen güç basit ve tektir, onu parçalamak demek, onu yok etmekle birdir. Sonra bir ulus gibi, bir kent de yasal olarak başka bir kentin buyruğu altına konamaz. Çünkü politik bütünün özü, boyun eğme ile özgürlüğün uzlaşmasını gerektirir. Uyruk ve egemen varlık sözcükleri arasında aynı bağlılaşma vardır; bu bağlılaşma kavramı ise yurttaş sözcüğünde birleşir.

Bir de şunu söyleyebilirim: Bir tek kenti bir tek sitede toplamak her zaman için kötüdür ve böyle bir birleşme yapmak isteyince de, bunun doğuracağı sakıncaları önleyebileceğimizi ummayalım. Yalnız küçük devletler olsun diyenlere karşı, büyük devletlerin güçlerini ortaya koymamalı hiç. Ama küçük devletlerin büyüklere karşı koyabilmeleri için gerekli gücü nasıl sağlamalı? Büyük krala karşı koyan eski Yunan siteleri ve yakın zamanlarda Avusturya kral soyuna karşı duran Hollanda ve İsviçre kentlerinde olduğu gibi.

Bununla birlikte, devlet tam ve gerekli sınırlara indirilmezse, bir çare daha kalır: O da bir başkent bulundurmamak, hükümeti her kentte nöbetleşe oturtmak ve memleketin halk toplantılarını sırayla orada yapmaktır.

Memleket topraklarına eşit sayıda insan yerleştirin, her yere aynı hakları verin, bolluk ve hayat sağlayın: Böylece devlet hem olabildiğince güçlü olur, hem daha iyi yönetilir. Unutmayın ki, kentlerin surları köy evlerinin yıkıntılarıyla yapılır. Başkentte yükselen her sarayı gördükçe, bütün bir ülkenin yıkıntıya çevrildiğini görüyormuşum gibi gelir bana.

XIV

Egemen Güç Nasıl Sürüp Gider? (Devam)

Halk egemen bir bütün olarak yasaya uygun biçimde toplanır toplanmaz, hükümetin her çeşit yargı hakkı ortadan kalkar, yürütme gücü artık işlemez ve herhangi bir yurttaşın varlığı en büyük yöneticininki kadar kutsal ve dokunulmaz olur. Çünkü temsil edilenin bulunduğu yerde temsil diye bir şey kalmaz. Roma'da comitia'lardan yükselen patırtıların çoğu bu kuralı bilmemekten ya da umursamamaktan ileri gelmiştir. O zaman consul'lar sadece halkın temsilcileriydi, tribun'larsa düpedüz birer hatiptiler.[33] Senatoya gelince, hiçbir şey değildi o.

Bu toplantılar arasındaki zamanlarda hükümdar oldum bittim korkulara düşer. Çünkü o zamanlarda kendisinden üstün bir gücün varlığını kabul eder ya da etmek zorunda kalır. Baştakiler, politik bütünün koruyucusu ve dizgini olan bu halk toplantılarından öteden beri ürküntü duymuşlardır.

---

33 Bu sözcüğün burada anlamı, aşağı yukarı İngiltere parlamentosundaki anlamının aynıdır. Her çeşit yargı hakkı askıda kalmış olsa bile, bu görevlerin benzerliği consul'lar ile tribun'lar arasına anlaşmazlık sokabilirdi.

Onun için, yurttaşları bu toplantılardan bıktırmak amacıyla her çeşit çabadan çekinmedikleri gibi, karşı koymalar, güçlükler ve vaatlerden de kaçınmazlar. Yurttaşlar cimri, korkak, gevşek oldukları, özgürlükten çok, rahatlarına düştükleri zaman, hükümetin artan çabaları karşısında uzun süre sessiz kalamazlar. Böylece direnç gitgide arttığından, egemen güç sonunda yok olur ve sitelerin çoğu da zamanından önce çöküp gider.

Ama bazen egemen güç ile keyfe bağlı hükümet arasına aracı bir güç girer ki, şimdi de ondan söz etmek gerekiyor.

XV

Milletvekilleri ya da Temsilciler

Kamu görevi yurttaşların en başta gelen işi olmaktan çıktığı ve yurttaşlar kendileri çalışacak yerde, paralarıyla hizmet görme yolunu seçtikleri zaman, devlet yok olmaya yüz tutar. Savaşa mı katılmak gerekiyor? Yurttaşlar paralarıyla asker tutar, kendileri evlerinde otururlar; toplantıya mı katılmak gerekiyor, o zaman da milletvekillerini seçer, yine evlerinde otururlar. Tembellikleri ve paraları, onlara sağlasa sağlasa yurdu köleliğe sürükleyecek askerlerle, onu satacak temsilciler sağlar.

Yurttaşların kendi görecekleri işleri parayla görülür hizmetler durumuna sokan nedenler, ticaret ve zanaatın güçlüğü, aşırı kazanç hırsı, gevşeklik ve rahata düşkünlüktür. Kazancını kolayca artırabilmek için, onun bir parçasını gözden çıkarır insan. Paranızı bağışlayın, çok geçmez köle olursunuz. Şu *finances* sözcüğü kölelere özgü bir sözcüktür; site de bilinmeyen bir sözcük. Gerçekten özgür bir devlette yurttaşlar her şeyi parayla değil, kol gücüyle yaparlar. Ödevlerinden kurtulmak için değil, tam tersine, onu kendileri yapmak için para verirler. Beylik düşüncelerden çok uzağım. Bence angaryalar, vergilerden daha az aykırıdır özgürlüğe.

Devlet ne kadar iyi kurulmuş olursa, yurttaşların kafasında kamu işleri özel işlere kıyasla o kadar üstün bir yer tutar. Hatta özel işler daha da azalır, çünkü ortak mutluluktan her bireyin payına kendi mutluluğundan daha büyüğü düşer ve dolayısıyla özel çabalardan bekleyeceği fazla mutluluk kalmaz. İyi yönetilen bir sitede herkes halk toplantılarına koşar; kötü bir yönetimdeyse oraya gitmek için kimse yerinden kımıldamak istemez. Çünkü bu toplantılarda yapılanlarla kimse ilgilenmez; orada genel istemin ağır basmayacağını herkes önceden sezer. Çünkü ev işleri her şeyi kendine çeker. İyi yasalar daha iyilerinin yapılmasına yol açar, kötüler de daha kötülerinin.

Bir kimse devlet işleri için *neme gerek* dedi mi, devleti yok olmuş bilmeli.

Yurt sevgisinin gevşemesi, özel çıkar oyunları, devlet sınırlarının aşırı genişliği, fetihler, yönetim işlerinin kötüye kullanılması gibi nedenler, millet meclislerinde milletvekilleri ya da temsilciler bulundurma yolunu esinlemiştir. Bazı memleketlerin *tiers état* dedikleri bunlardır. Böylece iki sınıfın çıkarı birinci ve ikinci derecede önemli tutulmuş, genel yarar ise üçüncü dereceye düşmüştür.

Egemenlik hangi nedenlerden ötürü başkasına aktarılamazsa, yine aynı nedenlerden temsil de edilemez. Egemenlik başlıca genel isteme dayanır, genel istemse temsil olunamaz; ya genel istemdir, ya değildir. İkisinin ortası olamaz. Buna göre, milletvekilleri milletin temsilcileri değildirler ve olamazlar. Olsa olsa geçici işlerinin görevlileri olabilirler; hiçbir kesin karara da varamazlar. Halkın onamadığı hiçbir yasa geçerli değildir, yasa sayılmaz. İngiliz halkı kendini özgür sanıyorsa da aldanıyor, hem de pek çok; o ancak parlamento üyelerini seçerken özgürdür: Bu üyeler seçilir seçilmez, İngiliz halkı köle olur, bir hiç derekesine iner. Kısa süren özgürlük anlarında, özgürlüğünü o kadar kötüye kullanır ki, onu yitirmeyi hak eder.

Temsilci seçme düşüncesi yenidir. Bu düşünce bize, derebeylik yönetiminden, insan soyunu alçaltan ve insan adını lekeleyen o çok haksız ve saçma yönetimden geçmiştir. Eski cumhuriyetlerde, hatta monarşilerde bile, halkın hiçbir zaman temsilcisi yoktu; halk bu sözcüğü bilmezdi bile. Pek tuhaftır ki, çok kutsal saydıkları Roma'da tribun'larm halk görevlerini zorla ele geçirebilmeleri kimsenin aklından bile geçmemiştir ve o kadar büyük bir halk yığını arasında, kendi başlarına halk adına ellerine bir tek oy bile geçirmeye yeltenmemişlerdir. Bir bölük yurttaşın oylarını damlar üstünden verdiği Gracchiler zamanında olup bitenlere bakarak, halkın bazen ne büyük güçlüklere yol açtığını bir düşünün.

Hak ve özgürlüğün her şey demek olduğu yerlerde terslikleri, sakıncaların sözü bile edilmez. Bu bilge halk her şeye tam değerini verirdi: Tribun'ların yapmayı göze alamadıklarını lictor'larına yaptırırdı. Çünkü lictor'ların kendini temsile kalkmalarından korkusu yoktu.

Bununla birlikte, tribun'ların kimi zaman halkı nasıl temsil ettiklerini açıklamak için, hükümetin egemen varlığı nasıl temsil ettiğini düşünmek elverir. Yasa, genel istemin kamuya bildirilmesinden başka bir şey olmadığına göre, yasama yetkisinde halkın temsil edilemeyeceği açıktır. Ama yasaya uygulanan bir güç olan yürütme gücünde ise, halk temsil edilebilir. Edilmelidir de. Bu da gösteriyor ki, konu iyice incelendikte, pek az ulusun yasalara sahip oldukları ortaya çıkar. Her ne olursa olsun, şurası da su götürmez ki, tribun'lar hiçbir yürütme güçleri olmadığı için, Roma halkını görevlerinden aldıkları haklara dayanarak değil, senatonun haklarını zorla ele geçirerek temsil edebilmişlerdir.

Eski Yunan'da, halk yapacağı işleri kendi yapardı; durmadan meydanlarda toplanırdı. Yunanlılar yumuşak bir iklimde yaşıyorlardı. Açgözlü değildiler. İşlerini kölelere gördürürlerdi. En büyük sorunları özgürlükleriydi. Aynı kolaylıklarınız yoksa, aynı hakları nasıl elde tutabilirsiniz? Daha

sert bir iklim sizde daha çok gereksinimler doğurur.[34] Genel meydan yılın altı ayı toplanılmaz haldedir. Kısık sesinizi açıkta kimseye duyuramazsınız. Özgürlüğünüzden çok, kazancınızı düşünürsünüz, yoksulluktan korktuğunuz kadar kölelikten korkmazsınız.

Ya, demek özgürlük ancak kölelik sayesinde korunabiliyor, öyle mi? Belki. İki aşırı uç birleşir. Doğada yeri olmayan şeyin sakıncaları vardır; hele uygar toplumunkiler daha da çoktur. Öyle kötü durumlar vardır ki, insan özgürlüğünü ancak başkalarınınki pahasına elinde tutabilir; yurttaşın eksiksizce özgür olabilmesi, kölenin alabildiğine köle olmasına bağlıdır. Sparta'da durum böyleydi, işte. Siz ey zamanımızın halkları! Size gelince, köleleriniz yoktur ama, asıl sizler kölesiniz; kölelerin özgürlüğünü kendi özgürlüklerinizle ödüyorsunuz. Birini öbürüne üstün tutmaktan istediğiniz kadar övünün, bence bu insanlık duygusu değil, korkaklıktır daha çok.

Bütün bunlardan ne herkes köle olmalıdır, ne de kölelik hakkı yerinde bir şeydir demek istiyorum. Bunun tersini ispatlamıştım daha önce. Ben burada yalnız kendilerini özgür sanan zamanımız halklarının niçin temsilcileri bulunduğunu ve eski halklarınsa niçin bulunmadığını anlatmak istiyorum. Ne olursa olsun, bir ulus kendine temsilciler seçer seçmez, özgürlüğünü de, varlığını da yitirmiş olur.

Her şeyi iyice inceledikten sonra görüyorum ki, bundan böyle egemen varlık aramızda haklarını kullanıp durmayacaktır, meğerki site çok küçük olsun. Ama site çok küçük olursa, boyunduruk altına alınmaz mı? Hayır, büyük bir ulusun dış gücü ile küçük bir ulusun kolay yönetim ve düzeninin birleştirilebileceğini aşağıda göstereceğim.[35]

---

34 Soğuk ülkelerde doğululara özgü o lüks ve gevşekliği benimsemek, köleliği kabul etmek, hatta buna onlardan daha kaçınılmazcasına katlanmak demektir.

35 Bu yapıtın sonlarına doğru, dış ilişkileri incelerken konfederasyon konusuna değindiğim zaman yapmayı düşündüğüm şey buydu. Buysa, ilkelerini koymak gereken yepyeni bir konudur.

XVI

Hükümet Kurumu Hiç De Sözleşmeye Dayanmaz

Yasama gücü iyice kurulduktan sonra, sıra yürütme gücüne gelir. Çünkü yalnız özel işlemlerle sürdürülen yürütme gücü, öz bakımından değişik olan yasama gücünü elinde tutabilseydi, hak ve olaylar öylesine birbirine karışırdı ki, hangisinin yasa olduğu, hangisinin olmadığı kestirilemezdi ve böylece özü bozulan politik bütün, çok geçmeden zorbalığın kurbanı olurdu; oysa kendisi zorbalığı önlemek için kurulmuştur.

Yurttaşlar toplum sözleşmesi gereğince birbirlerine eşit olduklarından, hepsinin yapması gerekeni hepsi isteyebilir; oysa hiç kimsenin kendi yapamadığı bir şeyi başkasından istemeye hakkı yoktur. Hükümeti kururken egemen varlığın hükümdara verdiği hak, politik bütünü yaşatmak ve yürütmek için gerekli olan bu haktır işte.

Birçoklarına göre, bu yönetim işi halk ile halkın seçtiği başlar arasında yapılan bir sözleşmedir; öyle bir sözleşme ki, onunla taraflardan birinin ne gibi koşullar altında buyruk vereceği, ötekinin de boyun eğeceği saptanır. Tuhaf bir sözleşme yolu doğrusu. Ama bu görüşün tutar yanı var mı, görelim bir.

Önce, en yüce güç başkasına aktarılamadığı gibi, değiştirilemez de; onu sınırlamak, ortadan kaldırmak olur. Egemen varlığın kendinden üstün bir varlık kabul etmesi saçma ve çelişik bir şeydir. Kendi kendini, bile bile bir efendiye kul etmek, özgür olmanın ta kendisidir.

Ayrıca şurası da apaçık ki, halkın filan ya da falan kişilerle yaptığı bu sözleşme özel bir sözleşme olurdu; onun için de bu anlaşma ne bir yasa sayılabilirdi, ne de bir egemenlik işlemi; dolayısıyla da haksız olurdu.

Bir de şu var: Anlaşmayı yapan taraflar, birbirlerine karşı durumlarında hiçbir güvence bulunmaksızın, doğa yasasının buyruğu altına girerler. Bu da her bakımdan toplum haline aykırıdır: Güce sahip bulunan kimsenin sözleşmeye

uyup uymamak her zaman elinde olduğuna göre, bir adamın bir başkasına: "Canınızın istediğini bana geri vermek koşuluyla size varımı yoğumu bırakıyorum." demesine de sözleşme adı verilebilir o zaman.

Devlette yalnız bir tek sözleşme vardır, o da ortaklık sözleşmesidir. Sadece bu, başka her türlü sözleşmeyi olanaksız kılar. Bunun dışında ne türlü sözleşme yaparsanız, bunu bozar.

XVII

Hükümet Kurumu

Öyleyse hükümetin kurulmasını sağlayan işlemi hangi kavrama göre düşüneceğiz? Önce şunu söyleyelim ki, bu işlem karmaşıktır ya da iki ayrı işlemden oluşmuştur: Yasa koyma ve onu yürütme işlemi.

Birincisiyle, egemen varlık şu ya da bu biçimde bir yöntem kurulacağını karar altına alır ki, bunun bir yasa olduğu açıktır.

İkincisiyle de, halk bu türlü yönetim görevlerini üzerlerine alacak başları görevlendirir. Bu özel bir iş olduğu için bir ikinci yasa değil, belki sadece birincinin bir sonucu ve bir yönetim işidir.

Güçlük, hükümet daha var olmadan bir hükümet işleminin nasıl bulunabileceğini ve egemen varlıktan ya da uyruktan başka bir şey olmayan halkın, bazı durumlarda nasıl hükümdar ya da yönetici olabileceğini anlayabilmektedir.

İşte burada politik bütünün şaşırtıcı özelliklerinden biri daha meydana çıkmış oluyor. Bu özelliklerle politik bütün, görünüşte birbirine karşıt işlemleri uzlaştırır; çünkü bu uzlaştırma, egemenliğin birden demokrasi kılığına girivermesiyle olur; öyle ki, elle tutulur bir değişiklik olmaksızın ve yalnız herkesin herkese karşı yeni bir ilişkisi ile birer yönetici durumuna giren yurttaşlar genel işlerden özel işlere, yasadan yasanın uygulanması işine geçerler.

Bu ilişki değişmesi eylemde benzeri görülmemiş bir düşünce oyunu değildir: İngiltere parlamentosunda her gün rastlanan bir şeydir bu. İngiltere'de Avam Kamarası, bazı hallerde işleri daha iyi görüşebilmek için büyük bir kurultay halini alır; az önce egemen bir kurulken basit bir yarkurul oluverir. Öyle ki, büyük kurultay olarak bir konu üzerinde hazırladığı raporu, Avam Kamarası olarak yine kendi sunar ve bir başka ad altında daha önce karara bağladığı şeyi, bir başka adla yine görüşmeye başlar.

İşte, demokrasi yönetiminin üstünlüğü buradadır: Genel istemin düpedüz bir işlemiyle kurulabilmesinde. Bundan sonra, bu geçici hükümet –kabul edilen hükümet geçiciyse eğer– iktidarda kalır ya da egemen varlık adına yasanın istediği hükümeti kurar ve böylece her şey yoluna yordamına göre yapılmış olur. Yukarıda koyduğumuz ilkelerden ayrılmaksızın hükümet kurmanın, bunun dışında herhangi bir başka yasal yolu yoktur.

XVIII

Hükümetin Zorla Ele Geçirilmesini Önleyen Yollar

Bu açıklamalar XVI. bölümde söylenenleri doğrular ve şu sonucu açıkça ortaya koyar: Hükümet kurma işi hiçbir zaman bir sözleşme işi değil, bir yasa işidir. Yürütme gücünü ellerinde tutanlar da halkın efendileri değil, görevlileridir; halk istediği zaman onları işbaşına getirir, istediği zaman da işten uzaklaştırır. Onların işi sözleşme yapmak değil, boyun eğmektir; devletin kendilerine yüklediği görevi kabul etmekle de, yalnız yurttaşlık ödevlerini yapmış olurlar; koşullar üstünde tartışmaya hakları yoktur.

Demek, halk babadan oğula geçen bir hükümet kurduğu zaman (bu, ister kral soyuna bağlı monarşik bir sınıf olsun, ister bir sınıf yurttaşa bağlı aristokratik bir hükümet olsun), kendini bağlamış olmaz; yönetime sadece geçici bir biçim vermiş olur, o kadar.

Gerçi bu değişiklikler her zaman tehlikelidir; genel yarara aykırı bir durum olmadıkça da kurulu bir hükümete dokunmamalıdır. Ama bu sakınma bir hukuk kuralı değil, bir politika ilkesidir. Devlet askerlik gücünü generallerin eline bırakmak zorunda olmadığı gibi, sivil gücü de başkanlarına bırakmak zorunda değildir.

Yine bu gibi durumlarda, yasaya uygun ve yolunda bir davranışı kışkırtıcı bir kargaşalıktan ve bütün halkın isteğini herhangi fesatçı kalabalığın gürültüsünden ayırt eden bütün formalitelere gereğince dikkat edilemez. Özellikle burada, o iğrenç duruma yasanın esirgemeyeceği en zorlu işlemi uygulamaktan kaçınmamalıdır. Zaten hükümdar da gücünü halka karşın korumada bu zorunluluktan geniş ölçüde yararlanır ve bu gücü zorla almış olduğunu da kimsenin ileri sürmesine meydan vermez. Çünkü sadece haklarını kullanıyormuş gibi davranmasına karşın, bu hakları artırmak ve görevleri yalnız düzeni sağlamak olan halk toplantılarını kamusal dirliği korumak bahanesiyle yasak etmek kendisi için işten bile değildir. Öyle ki, bozulmasına göz yummadığı bir sessizlikten ya da kendisinin kışkırtıp yaptırdığı yolsuzluklardan yararlanarak korkudan ağızlarını açamayanları kendinden yana sayar ve ağzını açacak olanları da tepeler. İşte, önceleri bir yıl için seçilen, sonra görevleri birer yıl daha uzatılan decemvir'ler comitia'ların toplanmasına izin vermeyerek devlet gücünü sonsuzcasına ellerinde tutmaya böyle kalkışmışlardı. Dünyanın bütün hükümetleri, kamu gücünü bir kez ellerine geçirdikten sonra, aynı kolay yoldan egemen gücü de er geç ellerine geçirirler.

Yukarıda sözünü ettiğim sürekli halk toplantıları, bu kötülükleri önlemeye ya da geciktirmeye yarar. Hele bunlar toplanmak için açıkça çağrılmaya gereksinim göstermezlerse. Çünkü o zaman hükümdar yasaları hiçe saydığını ve devlete düşman olduğunu açığa vurmaksızın bu toplantıları yasak edemez.

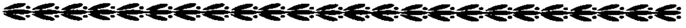
Toplum sözleşmesinin korunmasından başka amaçları olmayan bu toplantılar her zaman iki önerme ile –ortadan kaldırılamayan ve ayrı ayrı oya konan– iki önerme ile açılmalı:

Birincisi: *Egemen varlık hükümetin bugünkü biçimini sürdürmek isteğinden midir?*

İkincisi: *Halk, hükümetin yönetimini bu görevi yüklenmiş olanlara bırakmak niyetinde midir?*

Yukarıda ispatladığım şeyi burada da ispatlanmış sayıyorum: Yani devlet içinde yürürlükten kaldırılmayacak hiçbir temel yasa yoktur; toplum sözleşmesi bile geri alınabilir. Çünkü bütün yurttaşlar toplum sözleşmesini oybirliğiyle bozmak için toplanırlarsa, sözleşmenin yasaya uygun olarak bozulacağından kuşkuya düşülemez. Grotius bile, tek tek her kişinin üyesi bulunduğu devletten vazgeçebileceğini ve yurdundan ayrılarak doğal özgürlüğüne ve mallarına kavuşabileceğini söylüyor.[36] Buna göre, yurttaşların ayrı ayrı yapabildikleri şeyi bir araya gelerek hepsinin yapamamaları çok saçma olurdu.

36 Elbette görevden kaçmak ve yurdumuz bize muhtaçken ona hizmet etmemek için çekip gidilmez. Kaçmak bir suç olur o zaman ve cezayı hak eder; bu bir çekilme değil, görevden kaçma olur.

Kitap IV

I

Genel İstem Yok Edilemez

Bir araya gelmiş birçok insanın, kendilerine bir bütün gözüyle baktıkları sürece, yalnız bir tek istemleri vardır. Bu istem de bütünün gözetilmesi ve herkesin rahatlığı ile ilgilidir. Bu durumda devletin bütün kaynakları güçlü ve yalın; kuralları da açık ve durudur; birbirine girmiş, birbirine karşıt çıkarlar yoktur orada. Ortak yarar her yerde apaçıktır ve görülmek için sağduyudan başka bir şey istemez. Dirlik düzenlik, birlik ve eşitlik, politika kurnazlıklarının düşmanıdır. Dürüst ve basit insanları basit oldukları için aldatmak güçtür. Tuzaklar, dolaplar, birtakım kurnazca bahaneler etkilemez onları. Hatta aldanacak kadar ince değildirler. Dünyanın en mutlu ulusunda küme küme köylünün bir meşe ağacı altında devlet işlerini düzenlediklerini ve her zaman akıllı davrandıklarını gördükçe, kendilerini bunca ustalık ve gizlerle ünlü ve yoksul duruma sokan ulusların inceliklerini küçümsemekten kendini alabilir mi insan?

Böyle yönetilen bir devlete çok az yasa gereklidir. Yeni yasalar koymak zorunluluğu duyulduğu sürece, bu zorunluluğu herkes duyar. Bu yasaları ilk öne süren kimse, herkesin daha önce duyduğu bir gereksinimi dile getirmekten başka

bir şey yapmış olmaz. Başkalarının da kendisi gibi davranacağını iyice anlar anlamaz, teker teker herkesin önceden yapmaya karar verdiği şeyi yasa haline sokmak için artık ne entrikalara, ne de söz ustalığına başvurması gerekir.

Kuramcıları yanıltan şey, gözleri önünde daha başlangıçtan beri yalnız kötü kurulmuş devletler bulunduğu için, bu devletlerde böyle bir düzen sürdürmenin olanaksızlığı olmuştur. Bu kuramcılar, yaman bir düzenbazın, insanın damarına girmesini bilen bir söz ustasının Paris ya da Londra halkına yutturabileceği bir sürü saçmalığı düşündükçe gülmekten alamazlar kendilerini. Oysa bilmezler ki, Cromwell Bern'de olsa, halk kendisini susturur, Cenevreliler de Beaufort dukasına haddini bildirirlerdi.

Ama toplum bağı gevşemeye, devlet gücünü yitirmeye, özel çıkarlar kendilerini duyurmaya, küçük toplumlar da büyükleri etkilemeye başladı mı, ortak yarar değişikliğe uğrar ve birtakım muhalifler çıkar ortaya: Artık oybirliği diye bir şey kalmaz, genel istem de herkesin istemi olmaktan çıkar. Tartışmalar, tartışmalar baş gösterir, en iyi düşünce bile kavgasız gürültüsüz kabul edilemez olur.

Son olarak, yıkılmaya yüz tutan devlet boş ve aldatıcı bir biçim olarak ayakta durduğu, kimsede toplum bağı diye bir şey kalmadığı ve en aşağılık çıkarlar utanmadan o kutsal genel yarar adını aldığı zaman, genel istem artık dilsiz kalır. Gizli etkenlerin güttüğü insanlar, devlet sanki yokmuş, hiç var olmamış gibi, artık bir yurttaş olarak düşüncelerini ileri sürmez, özel çıkarlardan başka amaçları olmayan birtakım haksız kararları yasa diye benimserler.

Genel istemin ortadan kalktığı ya da bozulduğu sonucu çıkar mı bundan? Hayır. Genel istem hiçbir zaman değişmez, bozulmaz; tertemizdir. Ama kendisine üstün gelen başka istemlere bağlıdır. Tek tek herkes kendi çıkarını ortak çıkardan ayrı tutarken bu işi tam olarak yapamadığını görür. Ama tek başına elde etmek istediği yarar yanında, toplumun

uğradığı yıkımdan kendisine düşen payın hiç önemi yoktur gözünde. Bu özel çıkar dışında, genel yararı kendi çıkarı adına, bir başkası kadar canla başla ister. Oyunu para karşılığında satarken bile, içindeki genel istemi söndürmez, sadece yan çizer ona. Yaptığı yanlışlık, sorunun önemini değiştirmesi ve sorulandan başka şeye karşılık vermesidir: Öyle ki, verdiği oyla, "Bu, devlete yararlıdır." diyecek yerde, "Şu ya da bu görüşün kazanması, şu adama ya da şu partiye yararlıdır." der. Böylece genel toplantılarda kamusal düzen yasası, genel istemi gözetmekten çok, ona başvurmayı ve her zaman karşılık almayı sağlamaktır.

Her türlü egemenlik işinde, salt oy verme hakkı üstüne, yurttaşların elinden hiç kimsenin alamayacağı bu hak üstüne birçok düşünceler ileri sürebilirdim. Yine düşüncesini söylemek, ayırıp tartışmak hakkı üstüne, hükümetin hep kendi üyelerine vermeye çalıştığı bu hak üstüne birçok şey söyleyebilirdim. Ama bu önemli konu ayrıca ele alınmaya değer. Burada her şeyi söyleyemeyeceğim.

II

Oylar

Önceki bölümden de anlaşılacağı gibi, kamu işlerinin ele alınış biçimi politik bütünün ahlak ve sağlık durumu üstünde oldukça güvenilir bir ipucu verebilir. Halk toplantılarında ne kadar birlik olursa, yani oylar birliğe ne kadar yaklaşırsa, genel istem de o kadar baskın çıkar; uzun tartışmalar, ayrılıklar, gürültü patırtılarsa, özel istemlerin ağır bastığını ve devletin sonu geldiğini haber verirler.

Bu durum, devletin yapısında iki ya da daha çok sınıf bulunduğu zaman (Roma'da pleb'lerle patricia'lar gibi) o kadar açıkça belli olmaz; çünkü bu iki sınıf arasındaki kavgalar, cumhuriyetin en parlak günlerinde bile, comitia'ları sık sık allak bullak ederlerdi: Ama bu gerçek olmaktan çok, gö-

rünürde kalan bir ayrılıktır; yoksa politik bütünün özüne bağlı bozukluklar yüzünden, devlet içinde adeta iki devlet olur. İkisi için birden doğru olmayan, ayrı ayrı her biri için doğrudur. Gerçekte, en fırtınalı dönemlerde senato işe karışmadığı zamanlar halk sessizce ve büyük bir çoğunlukla oyunu verirdi: Yurttaşların bir tek çıkarı olduğundan, halkın da bir tek istemi vardı.

Çemberin öbür ucunda, oybirliği yeniden ortaya çıkar: Köle durumuna düşen yurttaşlar özgürlüklerini ve istemlerini yitirdikleri zaman böyle olur. O zaman korku ve dalkavukluk oyları alkışa çevirir; artık görüşüp konuşma yok, ya hayran olmak ya da lanet etmek vardır. İmparatorlar döneminde senato kanısını böylesine aşağılık bir yoldan bildirirdi. Kimi zaman bu, gülünç birtakım ölçülü davranışlarla yapılırdı.[37] Tacitus'a bakılırsa, Othon zamanında senato üyeleri Vitellius'a lanetler yağdırırken, bir yandan da –ne olur ne olmaz, başa geçerse, kimlerin neler söylediğini bilmesin diye– korkunç bir gürültü yapıyorlarmış.

Bu çeşitli düşüncelerden birtakım kurallar çıkar ki, genel istemin az ya da çok kolay anlaşılır olmasına, devletin de az ya da çok çöküş halinde bulunmasına bakarak, oyları sayma ve birbiriyle karşılaştırma yollarını bu kurallara göre düzenlemek gerekir.

Özü gereği, oybirliği ile onanma isteyen bir tek yasa vardır: O da toplum sözleşmesidir: Çünkü toplum halinde birleşmek dünyanın en istemli işidir; her insan özgür ve kendi kendisinin efendisi olarak dünyaya geldiği için, her ne bahane ile olursa olsun, hiç kimse onu isteği dışında buyruk altına alamaz. Bir kölenin oğlu da kendisi gibi köle doğar demek, insan olarak doğmadığını ileri sürmektir.

Öyleyse toplum sözleşmesi yapıldığı zaman, ona karşı gelenler bulunursa, onların karşı çıkmaları sözleşmeyi geçersiz

---

37 *Tarih*, I, 85.

kılmaz, bu sözleşmeye girmelerine engel olur sadece: Bunlar yurttaşlar arasında yabancı durumuna düşerler. Devlet kurulduktan sonra orada oturan, sözleşmeyi onamış sayılır; devletin topraklarında oturmaksa, o devletin egemenliğine boyun eğmeyi gerektirir.[38]

Bu ilk sözleşme yanında, çoğunluğun oyu öbür yurttaşların hepsini her zaman bağlar; sözleşmenin gerektirdiği bir sonuçtur bu. Ama bize soruyorlar, "Nasıl olur da bir adam hem özgür olabilir, hem de kendinin olmayan istemlere boyun eğmeye zorlanır; muhalifler hem özgür olur, hem onamadığı yasalara boyun eğer?" diyorlar.

Buna karşılık olarak ben de derim ki, sorunu yanlış koyuyorsunuz ortaya: Yurttaş bütün yasaları, hatta isteği dışında onananları, hatta herhangi bir tanesine aykırı davranınca kendini cezaya çarptıran yasaları bile onamış olur. Devletin bütün üyelerinin değişmez istemleri genel istemdir; üyeler onun gölgesinde hem yurttaştırlar, hem de özgür.[39] Halk kurultayına bir yasa önerildiği zaman, halktan istenilen şey, önermeyi kabul edip etmemesi değil, bu yasanın kendi isteminden başka bir şey olmayan genel isteme uygun olup olmadığıdır: Herkes oyunu vermekle, bu konuda düşüncesini de söylemiş olur ve oyların hesaplanmasından genel istem meydana çıkar. Benim düşünceme aykırı bir düşünce üstün çıkarsa, bu sadece yanıldığımı, genel istem sandığım şeyin genel istem olmadığını gösterir. Benim özel düşüncem üstün

---

38 Bu, özgür bir devlet için söylenebilir; çünkü başka yerde çoluk çocuk, mal mülk, konutsuzluk, gereksinim, zorbalık bir kimseyi istemeye istemeye bir memlekette alıkoyabilir; o zaman da o kimsenin memlekette oturması, başlı başına sözleşmeye ya da sözleşmenin çiğnenmesine razı olduğu anlamına gelmez.

39 Genove'da cezaevlerinin önünde kürek hükümlülerinin zincirleri üstünde *libertas* (özgürlük) sözü yazılıdır. Bu, yerinde ve haklı olarak kullanılmıştır. Gerçekte, her devlette yurttaşların özgürlüğüne engel olanlar kötü kişilerdir. Bütün bu adamların kürek cezasına çarptırıldığı bir memlekette, tam özgürlükten yararlanılabilir.

çıksaydı, istemiş olduğumdan bambaşka bir şeyi yapardım ve asıl o zaman özgür olmazdım.

Gerçi bu, genel istemin bütün özelliği hâlâ çoğunluktadır demeye geliyor ama, çoğunlukta olmadı mı, o zaman insan hangi yanı tutarsa tutsun, artık özgürlük diye bir şey kalmaz olur.

Halk toplantılarında genel istemin yerini özel istemlerin nasıl aldığını yukarıda gösterirken, bu yolsuzluğu önlemenin pratik yollarına yeterince değinmiştim, aşağıda da bundan söz edeceğim. Genel istemi belirtmek için gerekli oyların orantısına gelince, bunun dayanacağı kuralları da söylemiştim. Tek bir oy farkı eşitliği, bir tek muhalif de oybirliğini bozar. Ama oybirliği ile oy eşitliği arasında birbirinden farklı birçok oy dereceleri vardır; bunların her birinde bu oran politik bütünün durumuna ve gereksinimlerine göre saptanabilir.

Oylar arasındaki bu ilişkiyi düzenlemek için iki genel kural vardır: Önce, görüşülen sorun ne denli önemli ve ciddi ise, ağır basan görüş oybirliğine o kadar yaklaşmalıdır. Sonra, ele alınan iş ne kadar çabukluk isterse, oyların bölümünde aranan farkı o kadar azaltmak gerekir. Hemen bir sonuca bağlanması gereken görüşmelerde bir tek oy fazlalığı yeter görülmelidir. Bu kuralların ilki yasalara, ikincisi de işlere daha elverişli görünüyor. Her ne olursa olsun, bir karara varmak için çoğunluğa gerekli olan en iyi oranları bu kuralların birleşimiyle elde edebiliriz.

III

Seçimler

Hükümdarla devlet görevlilerinin seçimine gelince –bunların karmaşık işler olduğunu daha önce söylemiştim– burada tutulacak iki yol vardır: seçim ve kura. Bu yolların ikisi de çeşitli devletlerde kullanılmıştır, bugün de hâlâ Venedik doge'larının seçiminde bunların çok karmaşık bir karışımı kullanılmaktadır.

Montesquieu der ki, "*Kura yoluyla oy vermek demokrasilerin özü gereğidir.*" Kabul; ama nasıl olur bu? Montesquieu yine der ki, "*Kura öyle bir seçim yoludur ki, kimseyi kırmaz; her yurttaşa yurda hizmet yolunda akla uygun bir umut payı bırakır.*" Birer neden olamaz bunlar.

Başları seçmenin bir yönetim görevi olduğuna dikkat edilirse, kura yolunun demokrasinin özüne neden daha uygun olduğu anlaşılır, çünkü demokraside yönetim, işlerin sayıca azlığı ölçüsünde daha iyidir.

Her gerçek demokraside yönetim görevi bir üstünlük değil, pahalıya oturan bir görevdir; öyle bir görev ki, haklı olarak şuna ya da buna yüklenemez. Bu görevi kura düşen kimseye yasa yükleyebilir yalnız. Çünkü o zaman koşullar herkes için bir olduğundan ve seçim de hiçbir insan istemine bağlı olmadığından, yasanın genelliğini bozan hiçbir özel uygulama yoktur.

Aristokraside hükümdarı yine hükümdar seçer; yönetim kendini sürdürür. Oylar ancak orada yerini bulur.

Venedik doge'larının seçim örneği bu ayrılığı ortadan kaldırmak şöyle dursun, onu büsbütün destekler: Bu karışık yol karma bir yönetime uyar, Çünkü Venedik hükümetini gerçek bir aristokrasi sanmak yanlıştır. Orada halkın yönetimde yeri yoksa, soylu sınıfın kendisi halktır da ondan. Barnabote denilen, parasız pulsuz bir sürü soylu hiçbir yönetim görevine yanaşamadı; soyluluk onlara bir şeye yaramayan adlarından, sanlarından ve büyük kurultayda oturmaktan başka bir şey sağlamış değildir. Bu büyük kurultay Cenevre'deki Genel Kurultay'ımız kadar kalabalıktır ama, o ünlü üyelerinin basit yurttaşlarımızdan çok ayrıcalıkları yoktur. İki devlet arasındaki büyük aykırılık bir yana bırakılırsa, şurası su götürmez ki, Cenevre burjuvazisi tamı tamına Venedik'in soylu sınıfının yerini tutmakta, Cenevre yerlisi ve halkı Venedik yerlisi ve halkının, köylülerimiz de topraklarındaki uyruklarının yerini tutmaktadır. Ne yönden bakılırsa ba-

kılsın, büyüklüğü bir yana, devletin yönetimi bizimkinden daha aristokratik değildir. Aralarındaki bütün ayrılık şudur: Ömür boyunca başkanımız olmadığı için, onlar gibi kuraya ihtiyacımız yoktur.

Kura yoluyla seçim. Gerçek bir demokraside az verimli olur. Çünkü demokraside gerek töreler ve yetenekler, gerekse ilkeler ve zenginlik bakımından her şeyde eşitlik olduğu için, filan ya da falan seçilmiş hemen hemen önemsiz kalır. Ama daha önce de söyledim, gerçek bir demokrasi hiçbir zaman var olmamıştır.

Seçim ve kura yolları birleştirilirse, seçim yolu askerlik görevi gibi özel yetenekler isteyen yerlere; kura ise, yargı görevi gibi yalnız sağduyuya, doğruluğa ve dürüstlüğe bağlı yerlere adam bulmak bakımından elverişlidir: Çünkü iyi kurulmuş bir devlette bu özellikler bütün yurttaşlarda bulunur.

Monarşi yönetimlerinde ne seçimin yeri vardır, ne de kuranın. Monark, yasa gereğince tek hükümdar ve tek yüksek görevli kişi olduğu için, vekillerini seçme hakkı yalnız kendindedir. Abbé de Saint–Pierre, Fransa kralına danışma kurullarını çoğaltmasını ve üyelerinin kura yoluyla seçilmesini salık verdiği zaman, bununla yönetim biçiminin de değiştirilmesini salık verdiğinin farkında değildi.

Şimdi, halk toplantılarında oy verme ve oy toplama yollarından söz etmem gerekiyor. Ama belki de Roma politik düzeninin tarihçesi bu bakımdan benim koyabileceğim bütün ilkeleri daha iyi açıklayacaktır. İki yüz bin kişilik bir toplantıda genel ve özel işlerin nasıl incelendiğini biraz etraflıca görmek, aklı başında bir okuyucu için pek de yabana atılır bir şey değildir.

IV

Roma'nın Comitia'ları

Roma'nın ilk günleriyle ilgili hiçbir sağlam belge yok elimizde: Hatta görünüşe göre, bunlar üstüne anlatılanların ço-

ğu da uydurma şeylerdir[40] ve genel olarak ulusların kuruluşları üstüne yazılmış tarihlerin en öğretici parçaları da yok elimizde. İmparatorluklardaki devrimlerin ne gibi nedenlerden doğduklarını görüp yaşadığımız olaylardan öğreniyoruz her gün. Ama artık yeniden uluslar kurulmadığı için, bunların nasıl kurulduklarını ancak görünüşe dayanan birtakım sanılarla açıklayabilmekteyiz.

Yerleşmiş törelerin varlığı, hiç değilse bunların bir başlangıcı, bir kaynağı olduğunu gösterir. Ucu bu kaynaklara dayanan, en yetkili kişilerin doğruladığı ve en sağlam belgelerin ispatladığı gelenekleri en sağlam gelenekler diye kabul edebiliriz. Dünyanın en özgür ve güçlü ulusunun yüksek devlet gücünü nasıl kullandığını araştırırken uygulamaya çalıştığım kurallar bunlardır.

Roma'nın kuruluşundan sonra yeni gelişmeye başlayan cumhuriyet, yani kurucunun ordusu, Albinler, Sabinler ve yabancılardan oluşan ordu üç kola ayrıldı ve bu nedenle bunlara kol (*tribu*) denildi. Bu kollardan her biri on curia'ya, her curia da decuria'lara ayrıldı. Bunların başına geçenlere de curion ve decurion adı verildi.

Ayrıca, her koldan yüz süvarilik ya da şövalyelik *centuri* adı verilen bir birlik çıkarıldı ki, görüldüğü üzere küçük bir kent için pek de gerekli olmayan bu bölümler, başlangıçta ordu birlikleriydi. Ama öyle görünüyordu ki, bir çeşit büyüklük içgüdüsü küçük Roma kentini, önceden dünya başkenti olmaya yaraşır bir düzen sağlamaya doğru götürüyordu.

Bu ilk bölünmeden büyük bir sakınca doğdu çok geçmeden: Albin[41] ve Sabin[42] kollarının hep aynı durumda kalmalarına karşılık, yabancı[43] kollar Roma'ya yerleşen yabancı-

---

40 Romulus'tan türetildiği ileri sürülen Roma sözcüğü Yunanca'dır ve anlamı da güç'tür. Numa sözcüğü de Yunancadır, yasa anlamına gelir. Bu kentin ilk iki kralının yaptıkları işlere böylesine uyan adları önceden almış olmalarına nasıl inanmalı?

41 Ramnenses.

42 Tatienses.

43 Luceres.

ların katılmasıyla durmadan arttı ve çok geçmeden öbür ikisini gölgede bıraktı. Servius'un bu tehlikeli duruma bulduğu çare bölümü değiştirmek, ırk ayrımına dayanan bölümün yerine her kolun kentte oturduğu yerlere göre bir bölüm koymak oldu. Servius, üç olan kol sayısını dörde çıkardı. Bunlardan her biri Roma tepelerinden birinde oturmakta ve o tepenin adını taşımaktaydı. Servius, o günkü eşitsizliğe çare bulurken, ilerisi için de eşitsizliği önledi. Bu bölünmenin yalnız yerlere göre değil, insanlara göre olmasını da sağlamak için, bir mahalle halkının başka bir mahalleye geçmesini yasak etti. Bu da ırkların birbirine karışmasını önledi.

Servius, eski üç süvari centuri'sini iki kat çoğalttı ve aynı adları taşımaları koşuluyla bunlara on iki tane daha ekledi. Bu basit ve iyi düşünülmüş çare ile şövalyeler birliğini hiçbir sızlanmaya meydan vermeden halktan ayırdı.

Bu dört kent koluna, Servius on beş tane daha ekledi. Bunlara köy kolları denildi; çünkü on beş bölgeye ayrılmış olan bu kolları köy halkı meydana getiriyordu. Bunların ardından bir o kadar daha kol kuruldu; sonunda Roma halkı otuz beş kola ayrıldı ve bu sayı cumhuriyetin sonuna kadar değişmedi.

Kent kollarıyla köy kollarının ayrılmasından doğan sonuç, üzerinde durulmaya değer bir sonuçtur. Çünkü bunun başka bir örneği yoktur ve Roma da gerek törelerin korunmasını, gerek imparatorluğun genişlemesini buna borçludur. Kent kollarının çok geçmeden egemenliği, şanı, şerefi kendilerine mal ettikleri sanılırsa da bunun tam tersi olmuştur. İlk Romalıların kır yaşamını ne denli sevdiklerini biliriz. Bu sevgi, köy ve askerlik işlerini özgürlükle bağdaştırmış ve sanatları, zanaatları, entrikaları, zenginliği ve köleliği adeta kentlere sürmüş olan o bilge kuruculardan geçmiştir onlara.

Böylece Roma'nın ne kadar ünlü yurttaşı varsa, hepsi köylerde yaşayıp tarım işleriyle uğraştığı için, cumhuriyetin dayanaklarını köylerde aramak adet olmuştu. Bu durum

en onurlu patricia'ların durumu olduğu için, herkesin saygısını kazandı. Köylülerin çalışmayla geçen sade yaşamları Roma burjuvalarının aylak ve tembel yaşayışlarından üstün tutuldu. Kentte zavallı bir emekçi olmaktan kurtulamayacak bir adam, tarlalarda çiftçilik etmekle saygın bir yurttaş oluyordu. Varron: Yüksek ruhlu atalarımızın kendilerini savaşta koruyan, barışta da besleyen o gürbüz, o yiğit kişilerin yetiştiği yuvaları kurmaları boşuna değildi, der. Plinius da der ki, köy kolları kendilerini kuran kimseler dolayısıyla saygı görür, değerden düşürülmek istenilenler ise, yüz karası diye kent kollarına yollanırdı. Sabialı Appius Claudius Roma'ya yerleşmeye geldiği zaman saygı gördü ve bir köy koluna yazıldı. Bu kol sonradan onun adını aldı. Azatlı köleler de köy kollarına giriyor, kent kollarına girdikleri olmuyordu hiç. Bütün cumhuriyet dönemi boyunca, bu azatlı kölelerden hiçbirinin yüksek bir devlet görevine ulaştığı görülmüş değildir.

İyinin iyisi bir kuraldı bu. Ne var ki, bunu uygulama işinde öylesine ileri gidildi ki, politik düzende değişikliğe ve su götürmez bir kötülüğe yol açıldı.

Önce, censor'lar uzun zaman yurttaşları canlarının isteği gibi bir koldan bir başkasına gönderme hakkını ellerine geçirdikten sonra, birçok yurttaşa istedikleri kola yazılma izni verdiler. Bu izin hiçbir işe yaramadıktan başka, censor'luğun elinden en büyük yetkilerinden birini almış oluyordu. Ayrıca, büyüklerin ve sözü geçen kimselerin hepsi köy kollarına yazılıyordu. Yurttaşlık haklarını kazanan azatlı köleler, aşağı halk tabakasıyla birlikte kent kollarında kaldıkları için, genel olarak kolların yer bakımından da, toprak bakımından da anlamları kalmadı. Ama hepsi birbirine öylesine karışmış oldu ki, kolların üyelerini sicil defterine bakmadan ayırt etmek güçtü. Öyle ki, kol sözcüğünün anlamı mal mülk kavramından soyunup kişisel oldu, daha doğrusu hemen hemen temelsiz bir duruma düştü.

Ayrıca kent kolları daha el altında oldukları için, çok zaman comitia'larda daha güçlü bir durum elde ettiler ve comitia'ları meydana getiren ayak takımının oylarında gözü olanlara devleti sattılar.

Curia'lara gelince, büyük kurucu her koldan on curia çıkardığı için, kentin surları içinde bulunan bütün Roma halkı otuz curia'ya bölünmüş oldu o zaman. Bunlardan her birinin kendine özgü tapınakları, tanrıları, görevlileri, rahipleri, yortuları vardı. Sonradan köy kollarında yapılan *paganalia*'ların bir benzeri olan bu yortulara *compitalia* adı verildi.

Bu otuz sayısı dört kol arasında eşitçe bölünemediği için, Servius son yaptığı bölümlemede bunlara dokunmadı. Kollardan bağımsız kalan curia'lar Roma halkının bir başka bölümünü oluşturdular. Ama gerek köy kollarında, gerek bunları meydana getiren halk arasında curia'lar söz konusu olmamıştı. Çünkü curia'lar baştan başa sivil bir kurum durumuna geldikleri ve asker toplama işinde başka bir yol tutulduğu için, Romulus'un kurduğu ordu bölümlerinin artık bir anlamı kalmamıştı. Böylece her yurttaş bir kola yazılı olmakla birlikte, çoğu curia üyesi değildi.

Servius, yukarıdaki bölümleme ile hiçbir ilişiği olmayan bir üçüncü bölümleme daha yaptı ki, etkileri bakımından bunlar daha önem kazandılar. Servius, bütün Roma halkını altı sınıfa ayırdı; bunu yerlere ve insanlara göre değil, varlıklara göre yaptı. Öyle ki, birinci sınıflar zenginler, sonuncular yoksullar, orta sınıflarsa orta hallilerle doluydu. Bu altı sınıf da centuri denilen yüz doksan üç birliğe bölündü. Bu birlikler, o türlü dağılmışlardı ki, birinci sınıf tek başına hepsinin yarısından çoğunu içine alıyordu. Sonuncu sınıftaysa bir tek centuri vardı. Böylece sayıca en az olan sınıf, yine sayıca en çok centuri'ye sahip oldu. Roma halkının yarısından çoğunu içine almakla birlikte, bir tek centuri sayılıyordu bu.

Halk, bu son biçimin önemini pek anlayamasın diye, Servius ona askerimsi bir hava verdi: İkinci sınıfa silah us-

talarından iki centuri, dördüncü sınıfa da savaş aleti yapan iki centuri koydu. Sonuncu sınıf dışında, her sınıfta gençlerle yaşlıları birbirinden ayırdı, yani askerliğini yapmak zorunda olanlarla, yaşları dolayısıyla ve yasa gereğince askerlik dışında tutulanları. Bu ayırma, mal mülkle ilgili ayırmadan daha çok, sık sık nüfus sayımını gerektirdi. Son olarak, Servius halk toplantılarının Campus Martius'da yapılmasını ve askerlik çağındakilerin buraya silahlarıyla gelmelerini şart koştu.

Sonuncu sınıfta yaşlılarla gençlerin birbirinden ayrı tutulmasının nedeni, bu sınıf halka, yani aşağı tabaka halkına yurt uğrunda silah taşıma onurunun tanınmamasıydı. Aile ocaklarını savunmaya hak kazanmak için insanın evi barkı olması gerekti. Bugün kralların ordularını süsleyen o sayısız dilenci sürüsü içinde, Roma cohorte'larından nefretle kovulmayacak bir tek kişi gösterilemez, hele askerlerin özgürlüğün savunucuları olduğu bir dönemde.

Bununla birlikte, bu sonuncu sınıfta, *prolaetarius*'larla *capiti censi* adı verilenler de birbirlerinden ayırt edildi. Büsbütün parasız pulsuz olmayan bu birinciler, devlete hiç olmazsa yurttaş, sıkışık durumlarda da asker sağlarlardı. Hiçbir şeyleri olmayan ve baş baş sayılan ikincilere gelince, onlar büsbütün yok sayılırlardı. Bunlar arasından asker almaya ilk yanaşan Marius olmuştur.

Bu üçüncü ayırmanın iyiliği ya da kötülüğü üstünde hiçbir yargıda bulunmadan şunu söyleyebilirim ki, bunun uygulanmasını sağlayan tek şey, ilk Romalıların yalın töreleri, çıkar gözetmemeleri, tarıma olan eğilimleri, ticarete ve kazanç tutkusuna olan tiksintileri olmuştur. Her şeyi yiyip bitiren açgözlülük, kaygı, entrika, o durmadan yer değiştirmeler, o sonsuz talih ve varlık değişmeleri içinde, devleti baştan başa altüst etmeden böyle bir kurumu hangi ulus yirmi yıl sürdürebilir bugün? Şunu da göz önünde tutmak gerekir ki, bu kurumdan çok daha güçlü olan töreler ve censor'luk, Ro-

ma'da bu kurumun eksikliklerini gidermiş ve varlığıyla gereğinden çok gösteriş yapan varlıklı kişiler yoksullar sınıfına atılmıştır.

Gerçekte altı sınıf olmakla birlikte, yalnız beş sınıftan söz etmemizin nedeni yukarıda söylediklerimden kolayca anlaşılır. Altıncı sınıf orduya asker, Campus Martius'a[44] da seçmen sağlamadığı ve devlette hemen hiçbir iş görmediği için, pek hesaba katılmazdı.

Roma'nın çeşitli bölümleri işte bunlardı. Şimdi de bunların comitia'larda yaptıkları etkiyi görelim. Yasaya uygun olarak toplantıya çağrıldıkları zaman, bunlara comitia (halk kurultayları) denirdi. Bunlar, genel olarak Roma meydanında ya da Campus Martius'da toplanırlardı. Curia, centuri ve kol bölümlerinden hangisine göre çağrılmışlarsa, ona bakarak *comitia curiata*, *comitia centuria* ve *comitia tributa* adlarıyla birbirinden ayrılmışlardı. Comitia curiata'yı Romulus, comitia centuria'yı Servius, comitia tributa'yı da halk tribun'ları kurmuştu. Yasalar yalnız comitia'da onaylanır, yönetim görevlileri oralarda seçilirdi ancak. Curia, centuri ya da kola kayıtlı olmayan hiçbir yurttaş bulunmadığı için, hiçbiri oy hakkından yoksun bırakılmazdı ve Roma halkı hak bakımından olduğu kadar gerçekten de egemendi.

Comitia'ların yasaya uygun olarak toplanabilmeleri ve oralarda alınan kararların yasa gücü kazanabilmesi için, üç koşulun gerçekleşmesi gerekirdi: Önce, onları toplantıya çağıran birliğin ya da görevlinin bu konuda gerekli yetkisi bulunmalı; sonra toplantı yasanın izin verdiği günlerde yapılmalı; son olarak da fallar elverişli olmalıydı.

Birinci kuralın nedenini açıklamaya gerek yoktur. İkincisi bir düzen işidir: Örneğin, yortu günleri, pazar kurulduğu

---

44 Campus Martius diyorum, çünkü comitia'lar centuri'ler halinde orada toplanırlardı. Öbür iki biçimdeyse forum'da ya da bir başka yerde toplanılırdı. İşte o zaman capitis censi'lerin en ileri gelen yurttaşlar kadar etkileri olurdu.

günler halk toplantıları yapılmazdı. Çünkü o günlerde iş için Roma'ya gelen köylülerin bütün gün meydanda kalmaya vakitleri olmazdı. Üçüncü kural da senatonun gururlu ve kabına sığmayan halkı dizginlemesini ve kışkırtıcı tribun'ların taşkınlığını zamanında yatıştırmasını sağlardı. Ama tribun'lar bu baskıdan kurtulmanın birçok yolunu bulmuşlardı.

Comitia'lar kararına sunulan sorunlar, yalnız yasalar ve başların seçimi sorunu değildi: Roma halkı en önemli yönetim işlerini eline aldığı için, bütün Avrupa'nın yazgısı halk toplantılarında karara bağlanırdı denebilir. İşlerin bu çeşitliliği, halkın karar vereceği konulara göre, bu toplantıların çeşitli biçimler almasına yol açıyordu.

Bu çeşitli biçimler üstünde bir yargıya varmak için, onları birbiriyle karşılaştırmak elverir. Romulus curia'ları kurduğu zaman, senatoyu halk kanalıyla, halkı da senato kanalıyla dizginlemeyi, aynı zamanda ikisini birden avucuna almayı düşünmüştü. Onun için, bu biçimle halka, patricia'lara bıraktığı yetki ve zenginlikleri denkleştirmek amacıyla, çoğunluğun bütün gücünü verdi. Ama monarşi ruhuna uygun olarak, patricia'lara clientes'lerin oy çokluğu üstündeki etkileri dolayısıyla daha büyük yararlar sağladı. İnsana özgürlük veren bu patron-client kurumu politika ve insanlık yönünden eşsiz bir eserdir; onsuz cumhuriyetin ruhuna bu kadar aykırı olan patricia'lık yaşayamazdı. Dünyaya bu kadar güzel örneği vermek onuru yalnız Roma'nındır. Bundan hiçbir zaman bir sakınca doğmadıysa da, ona uyan da olmadı.

Servius'a kadar krallar döneminde curia'lık sürüp gittiği ve sonuncu Tarquinius'un krallığı da yasal sayılmadığı için, krallık dönemi yasalarına genel olarak *leges curiatae* adı verildi.

Curia'lar, cumhuriyet döneminde hep dört kent koluyla sınırlandığından ve yalnız Roma'nın ayaktakımını içine aldığından, ne patricia'ların başı olan senatonun, ne de –kendileri pleb olmakla beraber– varlıklı yurttaşların başında bulu-

nan tribun'ların işine geliyordu. Onun için gözden düştüler ve öylesine alçaldılar ki, comitia'ların yapacağı işleri onların otuz lictor'u yapmaya başladı.

Centuri'lere bölünme aristokrasiye öylesine elverişliydi ki, insan niçin senatonun consul'ları, censor'ları ve başka yüksek görevlileri seçen aynı addaki comitia'lardan her zaman üstün çıkmadığını birden anlayamıyor. Gerçekte, bütün Roma halkının alt sınıfını oluşturan yüz doksan üç centuri'den doksan sekizi birinci sınıfa girdiği ve oylar centuri hesabıyla sayıldığı için, oy bakımından birinci sınıf tek başına öbür sınıflara üstün geliyordu. Bütün centuri'ler söz birliği ettiler mi, artık oy toplama bile sürdürülemezdi. Azınlığın verdiği karar çoğunluğun kararı sayılırdı. Denebilir ki, comitia centuria'larda işler, oyların fazlalığından çok, para pul sayısına göre sonuçlanırdı.

Ama bu aşırı güç iki yoldan yumuşatılıyordu: Önce genel olarak tribun'lar ve pleb'lerin birçoğu, (her zaman varlıklılar sınıfından oldukları için) bu birinci sınıfta, patricia'ların saygınlığı karşısında bir denge oluşturuyorlardı.

İkinci yol da şuydu: Centuri'lere her zaman birinciden başlamak üzere, sırayla oy verdirecek yerde, kura çekiliyordu. Kura hangi centuri'ye düşerse, o tek başına[45] seçim işine başlardı; ondan sonra bir başka gün centuri'ler sınıflarına göre çağırılırdı; bunlar da aynı seçimi yineler ve genel olarak onaylarlardı. Böylece örnek olmanın verdiği güç, sınıftan alınıp demokrasi ilkesine uygun olarak kuraya veriliyordu.

Bu yollara başvurmanın bir başka yararı daha oluyordu: Köylerdeki yurttaşlar, geçici olarak gösterilen adayların işe yarayıp yaramayacağını öğrenmeye vakit buluyor ve oylarını ona göre verebiliyorlardı. Ama işlerin çabuk görülmesi bahanesiyle bu yoldan vazgeçildi ve iki seçim aynı günde yapılmaya başlandı.

---

45 Kura ile seçilen bu centuri, oyuna başvurulan ilk centuri olmak bakımından *praerogativa* adını alırdı. *Preogative* (ayrıcalık) sözcüğü buradan gelir.

Comitia tributa, Roma halkının asıl kurultayı idi. Onları yalnız tribun'lar toplantıya çağırırdı. Tribun'lar bu toplantılarda seçilir, onlar için kamuoyuna burada başvurulurdu. Senatonun orada yeri olmadığı gibi, bunlara katılma hakkı da yoktu. Oy vermedikleri yasalara boyun eğmek zorunda olan senato üyeleri, bu konuda herhangi bir yurttaştan daha az özgürdüler. Bu haksızlık tümüyle yanlış anlaşılmakta ve bütün üyelerinin kabul olunmadığı bir birliğin kararlarını geçersiz saymaya yetmekteydi. Patricia'lar, yurttaş olarak sahip oldukları hakka dayanarak bu comitia'lara kabul olunsalardı bile, herhangi bir kişi durumuna düşeceklerinden, en aşağı prolaetarius'un bir *principes senatus* kadar etki sahibi bulunduğu bu toplantılarda oylamayı pek etkileyemezlerdi. Çünkü bu toplantılarda adam başına bir oy düşüyordu.

Görülüyor ki, bu kadar büyük bir halkın oylarını toplamaya yarayan bu çeşitli bölünmeler, bir düzen oluşturduktan sonra, önemsiz birer kalıp durumuna düşmüyor, her biri kendini destekleyen görüşlerle ilgili birtakım etkilerde bulunuyordu.

Bütün bunları uzun uzadıya anlatmaya kalkışmadan söyleyeyim: Yukarıda söylediklerimden şu sonuç çıkmaktadır: Comitia tributa'lar halk yönetimine, comitia centuria'lar da aristokrasiye daha uygundurlar. Çoğunluğunu Roma'nın ayaktakımının oluşturduğu comitia curiata'ya gelince, bunlar sadece zorbalığa ve kötü niyetlere yol açtıkları için gözden düştüler. Kışkırtıcılar bile niyetlerini fazlasıyla açığa vuran böyle bir araçtan el çektiler. Şurası su götürmez ki, Roma halkının bütün ululuğu comitia centuria'larda kendini gösterirdi. Çünkü yalnız bu kurultaylar tam ve eksiksizdi; comitia curiata'larda köy kollarının, comitia tributa'larda da senato ile patricia'ların yeri yoktu.

Olayları toplama işine gelince, ilk Romalılarda Sparta'daki kadar basit olmamakla birlikte, kendi töreleri kadar sadeydi. Herkes oyunu yüksek sesle bildirir, bir yazman da

bunları kaydederdi. Her kolda oyların çokluğu o kolun oyunu; kollar arasındaki oy çoğunluğu da halkın oyunu belirlerdi; curia'larda ve centuri'lerde de durum aynıydı. Bu oy toplama yolu, yurttaşlar arasında dürüstlük geçer akçe olduğu ve herkes haksız bir düşünceye ya da uygunsuz bir şeye açıkça oyunu vermekten çekindiği sürece iyi idi. Ama halkın ahlakı bozulup da oylar satın alınmaya başlandığı zaman, oy avcılarını yıldırıp dizginlemek ve düzenbazlara ihanet yollarını kapamak amacıyla, oyların artık gizli verilmesi uygun görüldü.

Bu değişikliği Cicero'nun kınadığını ve cumhuriyeti yıkıma götürmekle suçladığını biliyorum. Ama burada Cicero'nun sözlerinin ne denli ağır basabileceğini biliyorsam da, onun düşüncesini kabul edemem: Bana kalırsa, durum bunun tam tersidir. Buna benzer değişiklikler yeterince yapılmadığı içindir ki, devletin çökmesini çabuklaştırmışlardır. Sağlam insanların yiyip içtiği şey hastalara nasıl iyi gelmezse, ahlakı bozulmuş bir halkı, ahlakça sağlam bir halkın yasalarıyla yönetmeye kalkışmak da iyi olmaz. Hiçbir şey bu kuralı Venedik Cumhuriyeti'nin uzun yaşamı kadar destekleyemez. Bu cumhuriyet şimdi bir gölge gibi sürüp gidiyor, çünkü yasaları yalnız kötü adamların işine yaramaktadır.

Gizli oy usulü kabul edilince, yurttaşlara levhalar dağıtılıyordu. Her yurttaş, düşüncesini gizli olarak bu levhalarla bildiriyordu. Levhaların toplanması, oyların sayılması, sayıların karşılaştırılması vb. için birtakım önlemler alındı, formaliteler kondu. Ama bu önlemler, bu işleri gören görevlilerin doğruluğundan kuşkuya düşülmesine engel olamadı.[46] Oy alışverişini, düzen ve dolaplarını önlemek için birtakım yazılı buyruklar yayımlandı. Bunların çokluğu yararsızlıklarını gösterir.

---

46 *Custodes diribitores, rogatores suffragiorum.*

Cumhuriyetin sonlarına doğru, yasaların eksiğini tamamlamak amacıyla, çoğu zaman olağanüstü birtakım yollara başvurmak zorunda kalındı. Kimi zaman birtakım mucizelere başvurulduğu oluyordu; ama halkın gözünü boyayabilecek olan bu önlem, halkı yönetenlere karşı etkisiz kalıyordu. Kimi zaman adaylar birtakım dolaplar çevirmeye fırsat bulamasınlar diye, halk toplantıya çağırılıyordu; kimi zaman da kandırılan halkın kötü bir karar verebileceği anlaşılınca, bütün bir oturum çene çalmakla geçiştiriliyordu. Ama sonunda, şan şeref tutkusu bütün bunları etkisiz bıraktı. İşin inanılmayacak yanı şu ki, bunca kötülükler ortasında, bu büyük halk yığını eski yasalara, tüzüklere dayanarak nerdeyse senato kadar kolaylıkla görevlileri seçmekten, yasaları kabul etmekten, davaları çözüme bağlamaktan, genel ve özel işleri görmekten geri kalmıyordu.

V

Tribunluk

Devleti oluşturan parçalar arasında tam bir ilişki kurulamazsa ya da önlenemeyen bazı nedenler bu ilişkileri durmadan bozarsa, öbür görevlerle birleşmeyen bir özel görevliler bölüğü kurulur ve bu bölük ötekilerden ayrılır, her terimi gerçek ilişkisi içine koyar ve gerek hükümdarla halk, gerek egemen varlık ve gerekse her iki taraf arasında bir bağlantı ya da bir orta terim oluşturur.

Tribunluk adı verebileceğim bu bütün, yasaların ve yasama gücünün koruyucusudur. Kimi zaman Roma'da halk tribun'larının yaptığı gibi, egemen varlığı hükümete karşı korur; kimi zaman bugün Venedik'te Onlar Kurulu'nun yaptığı gibi, hükümeti halka karşı desteklemeye; kimi zaman da Sparta'da ephore'ların yaptığı gibi, her iki taraf arasında denge kurmaya yarar.

Tribunluk siteyi oluşturan parçalar arasında yer almaz: Onun için, ne yasama gücünde payı olabilir, ne de yürütme gücünde; site gücünün çok daha büyük oluşu da buradan gelir; çünkü hiçbir şey yapamadığı için, her şeye engel olabilir. Yasaların koruyucusu olarak, yasaları yapan egemen varlıktan ve onları yürüten hükümdardan daha kutsal ve saygındır. Aynı durum, bütün halkı oldum bittim hor gören şu kurumlu patricia'ların, hiçbir üstünlüğü ve yargı yetkisi olmayan bir halk temsilcisinin önünde boyun eğmek zorunda kaldıkları Roma'da açıkça görülmüştür.

Akıllı, ölçülü bir tribunluk iyi bir devlet yapısının en sağlam dayanağıdır; ama gücü azıcık ölçüyü aştı mı, her şeyi altüst eder: Güçsüzlük onun doğası ile bağdaşamaz ve ne türlü olursa olsun, gücü hiçbir zaman gereğinden az değildir.

Tribunluk, dizginlemekle görevli olduğu yürütme gücünü zorla eline geçirdi mi ve korumak zorunda olduğu yasaları keyfine göre uygulamaya kalktı mı, zorbalığa düşer. Sparta ahlak ve törelerini elden bırakmadığı sürece kendisi için bir tehlike taşımayan ephore'ların o büyük iktidarı, başlamış olan ahlak bozukluğunu hızlandırmıştı. Bu zorbaların öldürdüğü Agis'in öcünü halefi aldı: Ephore'ların suç ve cezaları cumhuriyetin bir an önce yok olmasına yol açtı. Cleomenes'ten sonra da Sparta bir hiç derekesine düştü. Roma da aynı yoldan yok olup gitti: Tribun'ların yavaş yavaş ele geçirdikleri aşırı güç, özgürlüğü korumak amacıyla yapılan yasalar yardımıyla imparatorları korumaya yaradı. İmparatorlar da özgürlüğü ortadan kaldırdılar. Venedik'in Onlar Kurulu'na gelince, halka da, patricia'lara da iğrenç gelen kanlı bir kuruldu o. Bu kurul, yasaları yukarıdan korumak şöyle dursun, yasalar değerden düştükten sonra karanlıklarda kimsenin görmeyi bile göze alamadığı cinayetler işlemekten başka bir işe yaramadı.

Tribunluk da, tıpkı hükümet gibi, üyelerinin sayısı arttıkça etkisini kaybeder. Sayıları önce iki, sonra beş olan Ro-

ma'nın halk tribun'ları, sayılarını iki kat artırmak istedikleri zaman senato buna bir şey demedi. Çünkü onları birbirleriyle dizginleyeceğini kesin olarak biliyordu. Nitekim çok geçmeden dizginledi de.

Böylesine korkunç bir bütünün eline zorla güç geçirmesini önlemek için şimdiye kadar hiçbir hükümetin düşünemediği en iyi çare, iş göremeyeceği zamanları düzenlemektir. Kötülüklerin yerleşip gelişmesine meydan verecek kadar uzun olmaması gereken bu zaman aralıkları, gereğinde olağanüstü komisyonlarca kısaltılabilecek şekilde birtakım yasalarla saptanabilir.

Bu yol bana sakıncasız görünüyor, çünkü önce de söylediğim gibi, tribunluk anayasada yer almadığı için, anayasaya zarar vermeden kaldırılabilir. Bu yol bana etkili gibi geliyor, çünkü yeniden işe alınan bir görevli hiçbir zaman kendinden öncekinin yetkisiyle değil, yasanın kendine verdiği yetkiyle harekete geçer.

VI

Diktatörlük

Yasaların olaylara uymasına engel olan bükülmezlikleri onları kimi zaman zararlı duruma sokabilir ve bunalım geçiren devleti de yıkıma sürükleyebilir. Formalitelerin sırası ve yavaşlığı öyle bir zaman aralığı ister ki, olaylar kimi zaman buna elverişli olmazlar. Yasacının önceden düşünemediği bin bir çeşit olay çıkabilir ortaya ve her şeyin önceden kestirilemeyeceğini bilmek de gerekli bir öngörüdür.

Öyle ise, politik kurumları, etkilerini önlemek yetkisini elimizden alacak kadar güçlendirmek doğru değildir. Sparta bile yasalarını uyumaya bıraktı.

Ama kamu düzenini bozma tehlikesini en büyük tehlikeler dengeleyebilir ancak. Yurdun güvenliği gerektirmedikçe de yasaların kutsal gücünü hiçbir zaman durdurmamalıdır.

Böyle binde bir rastlanan apaçık durumlarda halkın güvenliği özel bir işlemle sağlanır; bu işlem gereğince güvenlik görevi buna yaraşır bir kimseye verilir. Bu görev tehlikenin çeşidine göre iki türlü verilebilir:

Tehlikeyi önlemek için hükümetin çabasını artırmak yetiyorsa, yönetim gücü hükümet üyelerinden birinin ya da ikisinin eline verilir: Böylece yasaların gücüne dokunulmaz, sadece uygulanış biçimi değişmiş olur. Yasa ve mekanizmasının insanların korunmasına engel olabileceği tehlikeli anlarda, her şeyi kesip atan bir baş seçilir ve o yasaları yapar, halkın egemenliğini bir süre durdurur. Böyle durumlarda genel istem kararsız değildir ve şurası apaçıktır ki, halkın en birinci isteği devletin yok olmamasıdır. Yasama gücünün böylece işlemekten alıkoyulması, bu gücü ortadan kaldırmaz: Bu gücü susturan yöneticinin onu dile getirmek elinde değildir; bu gücü baskı altında tutabilir, ama temsil edemez; yasadan başka her şeyi yapabilir.

Roma senatosu, cumhuriyetin esenliğini sağlamak görevini özel bir formülle consul'lara verdiği zamanlar bu birinci yola başvururdu. Consul'lardan biri bir diktatör atadığı zaman da ikinci yola gidilirdi[47]; bu adet Rama'ya Albe'den kalmıştır.

Cumhuriyetin ilk günlerinde sık sık diktatörlüğe başvurulmuştur; çünkü devlet yalnız ana yapısından aldığı güçle tutunacak kadar değişmez bir temelden yoksundu.

O günlerde ahlak ve töreler bir başka zaman için gerekli olabilen birçok şeyi gereksiz kıldığından, diktatörün ne gücünü kötüye kullanmasından korkulurdu, ne de bu gücü diktatörlük sona erdikten sonra elinde tutmaya kalkışmasından. Tam tersine, bu kadar büyük bir güç onu kullanmakla görevli olanlara bir yük gibi gelir ve sanki yasaların yerini

---

47 Bu atamayı sanki bir adamı yasaların üstüne çıkarmaktan utanıyorlarmış gibi, geceleyin gizlice yaparlardı.

tutmak çok çetin ve tehlikeli bir şeymiş gibi, bir an önce bundan yakalarını sıyırmaya bakarlardı.

İşte, ilk zamanlarda diktatörlüğe gelişigüzel başvurulmasını kınayışım, kötüye kullanılmak değil, belki ayağa düşürmek tehlikesindendir. Çünkü seçimlerde, törenlerde birtakım formalite işlerinde bol bol başvurulunca, bu büyük görev, gereğinde yıldırıcı olmaktan çıkıyor ve halk onu artık boş bir formalite olarak görmeye başlıyor.

Cumhuriyetin sonlarına doğru daha ölçülü olan Romalılar diktatörlüğe önceleri ne denli boş yere başvurmuşlarsa, şimdi de nedensiz yere pek başvurmaz oldular. Korkularının yersiz olduğu meydandadır; başkentin güçsüzlüğü, içindeki görevlilere karşı kendi güvenliğini sağlıyordu; bir diktatör bazı durumlarda kamunun özgürlüğünü hiç de tehlikeye atmadan savunabiliyordu ve Roma'nın kölelik zincirleri Roma'da değil, orduda yapılacaktı. Marius'un Sulla'ya, Pompeius'un da Caesar'a pek karşı koymamaları, dışarının gücüne karşı içerinin gücünden neler beklenebileceğini göstermiştir.

Bu yanılgı Romalılara büyük yanlışlar yaptırdı: Örneğin, Catilina işine bir diktatör seçilmemesi bir yanılgıydı; çünkü bu komplo yalnız kentin içini ve en çok İtalya'nın birkaç vilayetini ilgilendirdiğine göre, yasaların diktatöre verdiği sınırsız yetkiyle kolayca bastırılabilirdi; oysa insan ölçülülüğünün beklemeye hakkı olmayan birtakım mutlu rastlantıların bir araya gelmesiyle bastırılmıştı.

Senato bir diktatör seçecek yerde, bütün yetkisini consul'lara bırakmakla yetindi: Öyle ki, Cicero etkilice iş görmek için, önemli bir noktada bu yetkiyi aşmak zorunda kaldı ve önceleri birtakım sevinç gösterileri davranışını onayladıysa da, sonradan yasalara aykırı olarak dökülen yurttaş kanlarının hesabı soruldu ondan, hem de haklı olarak; oysa bir diktatörden böyle bir hesap sorulduğu olmazdı. Ama consul'un pek parlak sözleri her şeyi istediği yana çekti. Kendisi Romalı olmakla birlikte, şanı şerefi yurdun-

dan çok sevdiği için, devleti kurtaracak en haklı ve en şaşmaz yollardan çok, bu işin bütün onur payını kendine ayırmanın yollarını arıyordu.[48] Onun için, Cicero bir yandan Roma'nın kurtarıcısı diye göklere çıkarılırken, öbür yandan yasaları çiğnedi diye haklı olarak cezaya çarptırıldı. görevinden alınışı ne denli parlak da olsa, sadece bir bağışlamaydı bu.

Bununla birlikte, bu önemli görev ne türlü verilirse verilsin, bunun süresini çok kısa tutmak ve hiçbir zaman uzatılmamasını sağlamak çok önemlidir. Diktatörlüğü gerektiren bunalımlı günlerde, devlet çok geçmeden ya kurtulur ya da yok olup gider; sıkışık durum ortadan kalktı mı, diktatörlük ya zorbalığa kaçar ya da etkisiz kalır. Roma'da diktatörler yalnız altı ay için seçildikleri halde, çoğu bu süreden önce görevlerinden ayrılmışlardır. Bu süre daha uzun olsaydı, belki de onu uzatmaya özenirlerdi, bir yıllık sürelerini uzatan decemvir'ler gibi. Diktatör, seçimini gerekli kılan gereksinmeyi karşılamaya ancak vakit bulurdu: Başka şeyler düşünmeye pek zamanı yetmezdi.

VII

Censorluk

Genel istem nasıl yasa ile dile geliyorsa, kamuoyu da censor'lukla dile gelir. Kamuoyu öyle bir yasadır ki, censor'luk onu uygulamakla görevlidir. Censor'un yaptığı, tıpkı hükümdar gibi, yasayı özel durumlara uygulamaktır sadece.

Censor'luk kamuoyunu istediği gibi yorumlayamaz, onu sadece dile getirir; halkın görüşünden ayrılınca da, kararları boş ve etkisiz kalır.

---

48 Cicero bir diktatör ileri sürmekle bunu sağlayacağına güvenemiyordu; ne kendini bu işe atmayı göze alabiliyor, ne de başkasının kendini seçmesini sağlayabiliyordu.

Bir ulusun ahlak ve törelerini, onun değer verdiği şeylerden ayırmak boşunadır, çünkü bütün bunlar aynı ilkeye bağlıdır ve ister istemez birbirine karışır. Dünya yüzündeki bütün ulusların haklarında, beğenilerinde ağır basan doğa değil, kamuoyudur. Halkın görüş ve düşünüşünü yükseltin, ahlakı, töreleri kendiliğinden arınır. İnsan her zaman güzel olanı ya da güzel bulduğunu sever; ama asıl güzel üstüne verdiği yargıda aldanır: Demek, yapılacak şey bu yargıyı düzenlemektir. Töreleri yargılayan onuru yargılar, onuru yargılayan da kamuoyuna dayanır.

Bir ulusun görüş ve düşünüşleri ana yapısından doğar. Her ne kadar yasa, töreleri düzenlemezse de, yasama işi onları doğurur; yasalar gevşediler mi, ahlak ve töreler bozulur; ama o zaman yasa gücünün yapamadığını censor'ların yargısı yapamaz.

Bundan çıkan sonuca göre, censor'luk ahlak ve töreleri korumada yararlı olabilirse de onları yeniden kurma işinde yararlı olamaz. Yasalar güçlüyken, censor'ları göreve koşun; yasalar gücünü yitirdi mi, her şeyden umudu kesmek gerek, yasalar güçlerini yitirdikten sonra hiçbir şeyin gücü kalmaz artık.

Censor'luk ahlak ve töreleri ayakta tutmak için düşüncelerin bozulmasına engel olur, akıllı uygulamalarla doğruluklarını sürdürür, kimi zaman da, henüz kesinleşmemiş olanları saptar. Düellolarda yardımcı bulundurma alışkanlığı (ki, Fransa krallığında aşırıya vardırılmıştı) bir kral buyruğundaki şu sözlerden ötürü ortadan kalktı: *Yardımcılar getirmek alçaklığında bulunanlara gelince...* Halkın yargısından önce verilmiş olan bu yargı, birden halkı da aynı yola götürdü. Ama yine kral buyrukları düellonun da bir alçaklık olduğunu bildirmeye kalkınca, halk onlara aldırış etmedi; çünkü aslında çok doğru olmakla birlikte, halkın düşüncesine uymayan bu karar üstünde halk yargısını çoktan vermişti.

Bir başka kitapta[49] demiştim ki, halk oyu hiçbir baskıya uğramadığından, onu temsil amacıyla kurulan mahkemelerde baskı izi bulunmamalıdır. Bugünkü uluslarda tümden kalkmış olan bu önlemden Romalıların ve onlardan daha çok Lakedemonyalıların büyük bir ustalıkla yararlanmış olmalarına ne kadar hayran kalınsa yeridir.

Ahlakı bozuk bir adamın Sparta kurultayında iyi bir düşünce ileri sürmesi üzerine, ephore'lar buna aldırmadan aynı düşünceyi erdemli bir yurttaşa söylettiler. Bu iki adamdan hiçbirini övmeye ya da yermeye kaçmaksızın, birisi için ne onur, öbürü içinse ne onur kırıcı bir şeydi bu! Sisamlı[50] birkaç sarhoş, ephore'ların mahkemesini kirlettiler: Ertesi gün bir kararname ile Sisamlıların her çeşit ahlaksızlık yapmalarına izin verildi. Gerçek bir cezasızlık bunun yanında bu denli etkili olamazdı. Sparta bir şey için, dürüsttür ya da değildir dedi mi, artık Yunanistan onun yargılarına dil uzatmazdı.

VIII

Toplum Dini

Başlangıçta insanların tanrılarından başka kralları, dine dayanan yönetimden başka yönetimleri yoktu. Tıpkı Caligula gibi düşünmüşlerdi ve o zaman için düşünceleri yerindeydi. İnsanın, benzerini kendine efendi diye kabul edebilmesi ve bunun yararlı olacağı umuduna kapılabilmesi için, düşünce ve duygularında uzun bir değişiklik olması gerekir.

Her politik toplumun başına bir tanrının konulmuş olması, ortaya ulus sayısı kadar tanrı çıkmasına yol açmış-

---

49 *M. d'Alembert'e Mektup*'ta uzun uzadıya üstünde durduğum konuya bu bölümde sadece şöyle bir değiniveriyorum.

50 Bir başka adalıydılar onlar; dilimizin nezaketi adlarını söylememe engeldir. [Çevirenin notu: Chio Adası.]

tır. Birbirine yabancı ve hemen her zaman düşman olan iki ulus, uzun süre aynı varlığı efendi olarak tanıyamamışlardır: Birbiriyle çarpışan iki ordu da aynı başın buyruğunda olamazlardı. Böylece ulus ayrılığından çoktanrıcılık doğdu, bundan da, aşağıda anlatılacağı üzere, dinsel ve toplumsal hoşgörüsüzlük doğdu ki, bunların ikisi de aynı kapıya çıkar.

Eski Yunanlıların kendi tanrılarını barbar uluslarda da bulma merakı, kendilerine bu ulusların doğal efendileri gözüyle bakma eğiliminden geliyordu. Ama bugün türlü uluslardaki tanrıların aynı olduğunu ileri süren derin bilgi çok gülünçtür; sanki Moloch, Saturn ve Chronos aynı tanrıymışlar, sanki Fenikelilerin Baal'i, Yunanlıların Zeus'u ve Latinlerin Jupiter'i aynı olabilirmiş ve sanki çeşitli adları olan düşsel varlıklar arasında ortak bir şey bulunabilirmiş!

Paganlık döneminde her devletin kendine özgü dini ve tanrıları olduğu halde, nasıl oluyor da din kavgaları yoktu diye soracak olanlara derim ki, her devlet kendine özgü hükümeti ve dini olduğu için tanrılarını yasalarından ayırt etmezdi de ondan. Politik savaş aynı zamanda dinsel savaştı; tanrıların etki alanları ulusların sınırları dışına taşmazdı. Bir ulusun tanrısı, öbür uluslar üzerinde hiçbir hakka sahip değildi. Paganların tanrıları kıskanç değillerdi hiç: Dünya egemenliğini aralarında paylaşırlardı. Musa'nın kendisi ve Yahudiler İsrael tanrısından söz ederken bu düşünceye uyarlardı kimi zaman. Gerçi Yahudiler, yerini alacakları Kenanilerin, o yıkılmaya mahkûm, yerden yere kovulan Kenanilerin tanrılarını yok sayarlardı. Ama dil uzatmaları yasak edilen komşu ulusların tanrılarından bakın nasıl söz ediyorlardı: Jephtah, Ammonitlere şöyle diyordu: "Tanrınız Chamos'un malının mülkünün sahipliği size düşmüyor mu haklı olarak? Muzaffer tanrımızın edindiği topraklara aynı hakla biz de sahi-

biz."[51] Bana kalırsa, Chamos'un haklarıyla İsrael tanrısının haklarını açıkça bir saymaktı bu.

Ama önce Babil, sonra da Suriye krallarının buyruğu altına giren Yahudiler, kendi tanrılarından başka tanrı tanımamakta ayak diredikleri zaman, bu davranış yenene karşı başkaldırma sayıldı ve başlarına, tarihlerinde okuduğumuz ve Hıristiyanlıktan[52] önce eşine rastlanmayan zulümler geldi.

Her din onu kabul eden devletin sadece yasalarına bağlı olduğundan, bir ulusa dinini değiştirtmenin yolu onu sadece boyunduruk altına almaktı; bu yeni dinin rahipleri fatihler oluyordu; dinini değiştirme zorunluluğu da yenilenlerin alınyazısı olduğundan, bu konuda söz etmeden önce işe yenmekle başlamak gerekiyordu. İnsanlar tanrılar uğrunda savaşmaz, Homeros'da olduğu gibi, tanrılar insanlar uğrunda savaşırlardı; herkes kendi tanrısından utku ister ve tanrının utkusunu yeni sunularla öderdi. Romalılar bir yeri almadan önce, tanrıları oradan ayrılmaya çağırırlardı; Tarentialıların öfkeli tanrılarına dokunmamalarının nedeniyse bunları Roma tanrılarına bağlı ve onlara saygı göstermekle görevli saymalarıydı. Romalılar yendikleri uluslara yasalarını bıraktıkları gibi, tanrılarını da bırakırlardı. Yenilenlerden istedikleri, çoğu kez Capitole'ün Jupiter'ine bir çelenk koymaktı.

Kısaca, Romalılar imparatorlukları ile birlikte dinlerini ve tanrılarını yayıp, yendikleri ulusların çoğu kez dinlerini ve tanrılarını kabul ettikleri ve hepsine yurttaşlık hakları sağla-

---

51 *Nonne ea quae possidet Chamos deus tuus, tibi jure debentur*? Vulgate'de böyle yazılıdır. Rahip Carrieres bunu şöyle çevirmiş: "Tanrınız Chamos'un malına mülküne sahip çıkmaya hakkınız olduğuna inanmıyor musunuz?" Yahudice metnin nasıl olduğunu bilmiyorum, ama görüyorum ki, Vulgate'de Jephtah tanrı Chamos'un haklarını kesin olarak tanıyor ve Fransızca çevirmeni, Latince metinde olmayan *size göre* sözünü kullanarak bu tanımayı hafifletiyor.

52 Phocialıların *kutsal savaş* dedikleri savaşların bir din savaşı olmadığı açıktır. Amaç, dinsizleri hak yoluna getirmek değil, dine aykırı davranışları cezalandırmaktır.

dıkları için, bu geniş imparatorluğun halkı yavaş yavaş her yerde, aşağı yukarı birbirinin aynı bir sürü din ve tanrı edindi; işte böylece paganlık da bütün dünyada tek ve aynı din olarak tanındı.

İsa bu koşullar altında gelip yeryüzünde din krallığı kurdu: Bu, din sistemini politik sistemden ayırarak devleti tek güç olmaktan çıkardı ve Hıristiyan ulusları durmadan altüst eden iç bölünmelere yol açtı. Öbür dünya krallığı düşüncesini, bu yeni düşünceyi hiçbir zaman kafası almayan paganlar Hıristiyanlara hep gerçek asi gözüyle baktılar; onlara göre, Hıristiyanlar görünürde uysaldı, ama gerçekte bağımsızlıklarını kazanıp egemen olma ve güçsüzken boyun eğer gibi göründükleri gücü kurnazca ellerine geçirmek fırsatını kolluyorlardı. Hıristiyanlara yapılan işkencelerin nedeni buydu işte.

Paganların korktukları başlarına geldi. Her şeyin rengi değişti, o alçakgönüllü Hıristiyanlar ağız değiştirdiler ve çok geçmeden o sözde öbür dünya krallığı gözle görülen bir başın yönetiminde, bu dünyada en amansız bir zorbalık oluverdi.

Bununla birlikte, her zaman ortada bir hükümdar ve toplum yasaları bulunduğu için, bu iki güçten, yargılama bakımından, sonsuz bir anlaşmazlık doğdu ve bu Hıristiyan devletlerde her türlü iyi politika olanağını ortadan kaldırdı; öyle ki, artık kimse krala mı, yoksa papaya mı boyun eğeceğini kestiremez oldu.

Ama birçok ulus, hatta Avrupa'dakiler ve Avrupa çevresindekiler eski düzeni elde tutmak ya da yeniden kurmak istedilerse de bunu başaramadılar; Hıristiyanlık ruhu her şeyi sardı. Kutsal töre hep egemen varlıktan bağımsız kalmış ya da yeniden bağımsız olmuş bir devletle hiçbir zorunlu ilişki kurmamıştır. Muhammet'in pek sağlam görüşleri vardı; politik sistemini iyi temellere oturttu ve kurduğu hükümet kendinden sonraki halifeler zamanında biçimini sürdürdüğü sürece tam bir birlik içinde kaldı, onun için de iyi bir hükümet oldu. Ama Araplar gelişip edebiyat sever, uygar, yumuşak ve gevşek in-

sanlar oluverince, barbarlar boyunduruk altına aldı onları: O zaman iki güç arasında parçalanma yeniden baş gösterdi. Hıristiyanlardaki kadar göze batmamakla birlikte, Müslümanlar arasında, özellikle Şiilerde vardı bu anlaşmazlık; hele İran gibi devletlerdeyse kendini duyurmaktan geri kalmıyor.

Biz Hıristiyanlar arasında, İngiliz kralları kendilerini kilisenin başı saydılar, çarlar da öyle; ama bu sıfatla kilisenin başı değil, daha çok onun aracı oldular; onu değiştirmekten çok, korumak yetkisini elde ettiler; kilisenin yasacıları değil, hükümdarları oldular. Rahipler her nerede bir birlik durumuna gelmişlerse, yurtta hem efendi kesilmişlerdir, hem yasacı.[53] Demek, başka yerde olduğu gibi, İngiltere ve Rusya'da da iki güç, iki egemen varlık vardır.

Bütün Hıristiyan yazarlar içinde, hem derdi, hem devayı görüp kartalın iki başını birleştirmeyi salık vermek cesaretini gösteren yalnız filozof Hobbes olmuştur. Ona göre, her şeyi politik birliğe götürmek gerek. Çünkü politik birlik olmadan ne devlet iyice kurulabilir, ne de hükümet. Ama Hobbes ister istemez gördü ki, kendi sistemi Hıristiyanlığın ağır basan havasıyla bağdaşamıyordu ve rahibin çıkarı her zaman devletinkinden daha güçlü idi. Hobbes'un politik sisteminde tiksinti uyandıran şey, ondaki yanlış ve korkunç şeylerden çok, haklı ve doğru olanlardır.[54]

---

53 Şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, rahipler sınıfını bir bütün haline getiren şey, Fransa'da olduğu gibi, resmi kurullar değil, kiliselerin inanç birliğidir. Communion ve aforoz, rahipler sınıfının toplum sözleşmesidir; bu sözleşmeyle ulusların da, kralların da efendisi olurlar hep. İnanç birliğinde olan rahipler, isterlerse dünyanın ayrı uçlarında olsunlar, birbirlerinin yurttaşıdırlar. Bu buluş, politikada eşi bulunmaz bir başarıdır. Pagan rahipler arasında buna benzer bir şey yoktur; zaten bu yüzden değil mi ki, hiçbir zaman sınıf haline gelememişlerdir.

54 Örneğin, Grotius'un kardeşine yolladığı 11 Nisan 1643 tarihli mektuba bakın, bu bilgin kişinin *De Cive* adlı yapıtında neyi beğendiğini, neyi beğenmediğini görürsünüz. Gerçi hoşgörülü davranıp, yazarın iyi yanına bakarak kötü yanını bağışlar görünüyor ama, herkesten onun kadar bağışlayıcı olması istenemez ki!

Öyle sanıyorum ki, tarihsel olaylar bu açıdan incelenirse, Bayle'in ve Warburton'un birbirine karşıt düşünceleri kolayca çürütülebilir. Bayle hiçbir dinin politik bütüne yararlı olmadığını, Warburton da tam tersine, Hıristiyanlığın politik bütün için en sağlam dayanak olduğunu ileri sürmektedirler. Bunlardan birincisine karşı, temelinde din olmayan hiçbir devlet kurulmadığını; ikincisine karşı da Hıristiyan yasasının gerçekte devletin güçlü yapısına yararlı değil, zararlı olduğunu ispatlayabiliriz. Söylemek istediklerimi iyice anlatmak için, dinin konumla ilgili olan dumanlı kavramlarını biraz daha açıklamam gerek.

Toplumla ilgisi bakımından hem genel, hem özel olan din, bir de insanın dini ve yurttaşın dini diye de ikiye ayrılabilir. Birincinin tapınağı, sunağı, törenleri yoktur; yüce Tanrı'ya salt içten bir tapınıştır ve yüksek ahlak ödevleriyle sınırlıdır; bu din, İncil'in esinlendiği temiz ve sade din, gerçek tanrıcılık, doğal Tanrı hukuku diyebileceğimiz şeydir. İkincisi ise, bir tek memlekette geçer ve o memlekete tanrılarını, ermişlerini, koruyucu meleklerini sağlar; onun da dogmaları, ayinleri, yasalarla belirtilen dış törenleri vardır; onu kabul eden ulustan başkası onca imansızdır, yabancılar barbardır. Mihrapların ötesinde insanlar için ne hak tanır, ne ödev. İşte, ilk kavimlerin dinleri böyleydi; bu dine de toplumsal ya da pozitif din hukuku diyebiliriz.

İnsanlara iki çeşit yasa, iki baş, iki yurt veren, birbirine karşıt görevler yükleyen, aynı zamanda hem dinli, hem yurttaş olmalarını engelleyen daha tuhaf bir üçüncü din vardır. Lamaların, Japonların, Roma kilisesine bağlı Hıristiyanların dini böyle bir dindir. Bu sonuncuya papaz dini denebilir. Bundan karma ve toplum yaşamına uymayan bir çeşit hukuk doğar ki, bunun adı yoktur.

Politik bakımdan incelenince görülür ki, bu üç çeşit dinin kendilerine özgü eksiklikleri vardır. Hele üçüncüsü o kadar açıkça kötüdür ki, bunu ispatlamaya kalkışmak boşuna va-

kit kaybetmek olur. Toplumsal birliği bozan her şey kötüdür; insanı kendi kendisiyle çelişme durumuna koyan kurumların hiçbiri beş para etmez.

İkinci din şu bakımdan iyidir: Tanrı sevgisini yasa sevgisiyle birleştirir ve yurttaşlara yurda karşı aşırı bir hayranlık aşılayarak devlete hizmet etmenin, devletin koruyucusu Tanrı'ya hizmet olduğunu öğretir. Bu, bir çeşit teokrasidir; onda kraldan başka fetvacı, yöneticiler dışında da rahip yoktur. O kadar. Yurdu uğrunda can vermek şehit olmaktır; yasaları çiğnemek dinsizlik; bir suçlunun üstüne herkesin lanetini çekmek, onu tanrıların öfkesine kurban etmek demektir: *Sacer esto.*

Ama yanılgı ve yalan dolan üzerine kurulu olan bu din, insanları aldattığı, çabuk kanan, kör inançlı kişiler durumuna soktuğu ve gerçek tapınmayı birtakım boş törenlere boğduğu için ayrıca kötüdür. Yine kötüdür, çünkü tekelciliğe ve zorbalığa kaçarak, bir ulusu can kıyıcı ve hoşgörüsüz yapar; öyle ki, o ulus artık asıp kesmekten başka bir şey düşünmez olur ve kendi tanrılarına inanmayanları öldürmekle kutsal bir iş yaptığına inanır. Bu da böyle bir ulusu öbür uluslarla doğal bir savaş durumuna, kendi güvenliğine çok zararlı bir duruma sokar.

Geriye kala kala insan dini ya da Hıristiyanlık (bugünkü Hıristiyanlık değil, ondan bütün bütün ayrı olan İncil dini) kalıyor. Bu kutsal, yüce ve gerçek din sayesinde aynı Tanrı'nın kulları olan insanlar birbirlerini kardeş bilirler: Ve onları birleştiren toplum ölümle bile dağılmaz.

Ama bu din, politik bütünle hiçbir özel ilişkisi olmadığı için, yasaların kendi varlıklarından aldıkları tek gücü yine yasalara bırakır ve onlara yeni bir güç eklemez ve bu yüzden özel topluluğun en büyük güçlerinden biri etkisiz kalır. Ayrıca, yurttaşları devlete yürekten bağlayacağı yerde, onları dünyanın başka şeylerinden ayırdığı gibi, devletten de uzaklaştırır. Toplum ruhuna bundan daha aykırı bir şey bilmiyorum.

Gerçekten Hıristiyan olan bir halkın, insan kafasının düşünebileceği en olgun toplumu kuracağını ileri sürüyorlar. Bu düşüncede bir tek güçlük, hem de büyük bir güçlük var bence: O da şu ki, gerçek Hıristiyanların kuracağı bir toplum artık bir insan topluluğu olamaz.

Hatta bence böyle bir toplum bütün yetkinliğine karşın, ne en güçlü toplum olur, ne de en sürekli. Yetkinleştikçe bağlantıdan yoksun kalır. Onu kemiren kurt, yetkinliğinin ta kendisidir.

Herkes ödevini yerine getirecek: Halk yasalara boyun eğecek, başkanlar doğru ve ölçülü olacaklar, askerler ölümü hiçe sayacaklar, ne kendini gösterme olacak, ne de lüks. Bütün bunlar pek iyi, ama işin ötesine bakalım.

Hıristiyanlık tümüyle ruhani bir dindir, öbür dünya işleriyle uğraşır; Hıristiyanın yurdu bu dünyada değildir. Ödevini yapar gerçi, ama gösterdiği özenin başarısına ya da başarısızlığına hiç mi hiç bakmadan yapar onu. Elverir ki, kendi kendini kınayacak hiçbir şeyi olmasın; bu dünyada her şey yolunda gidiyormuş ya da gitmiyormuş, umurunda değildir. Devlet gelişme halindeyse, halkın mutluluğundan yararlanmaya pek cesaret edemez; yurdunun şanıyla övünmekten korkar; devlet yok olmaya yüz tutarsa, kullarının tepesine inen tanrı eline rahmet okutur.

Toplumun dirlik içinde olması ve dengesinin sürüp gitmesi için yurttaşların hepsinin iyi Hıristiyan olmaları gerekir; ama kazara gözü yükseklerde bir tek kişi, bir tek ikiyüzlü adam, diyelim bir Catilina, bir Cromwell bulundu mu, bu adam hiç kuşkusuz yurttaşlarının hakkından gelir. Hıristiyan iyilikseverliği, insanın benzeri için kötü şeyler düşünmesine izin vermez. Böyle bir adam birtakım hilelerle yurttaşlarını buyruk altına almanın ve devlet gücünün bir parçasını eline geçirmenin yolunu bulur bulmaz, saygı görmeye başlar. Tanrı ona saygı gösterilmesini istiyordur. Çok geçmeden büyük bir güç kazanır, Tanrı ona boyun eğilmesini istiyordur. Bu

gücü elinde tutan adam onu kötüye kullanıyorsa, Tanrı kullarını cezalandırmak için, başlarına bir bela salmış demektir. Devlet gücünü zorla eline geçiren böyle bir adamı kovmaya vicdan el vermez: Çünkü bunu yapmak için zor kullanmak, kan dökmek gerekecektir, oysa Hıristiyanlığın yumuşaklığıyla uzlaşır şeyler değildir bütün bunlar; hem bu acılarla dolu dünyada insan köle olmuş, özgür olmuş ne önemi var, en önemli şey cennete gitmektir. Olacağa boyun eğmek de cennete gitmenin yollarından biridir.

Yabancı bir devletle savaş mı oluyor, yurttaşlar nazlanmadan savaşmaya giderler; hiçbiri kaçmayı aklından bile geçirmez; hepsi de ödevini yerine getirir, ama utku tutkuları yoktur; yenmekten çok ölmesini bilirler onlar. Yenmişler, yenilmişler umurlarında değildir. Onlara neyin gerektiğini ulu Tanrı onlardan daha iyi bilmez mi? Gururlu, coşkun ve ateşli bir düşmanın onların bu kahramanlığından ne kolay yararlanacağını bir düşünün! Bunların karşısına yurt sevgisi, şan şeref tutkusuyla yanıp tutuşan şu cömert ulusları getirdiniz; Hıristiyan cumhuriyetinizi Sparta ya da Roma'nın karşısına çıkardınız diyelim: Sofu Hıristiyanlar daha akıllarını başlarına toplamaya kalmadan yenilecek, ezilip darmadağın olacak ya da düşmanlarının kendilerini adam yerine koymaması sayesinde canlarını kurtaracaklardır. Fabius'un askerlerinin ettiği yemin tam benim istediğim gibi bir yemindi; ya ölür ya yeneriz diye değil, muzaffer döneceğiz diye yemin ettiler; yeminlerini de tuttular. Hıristiyanlar hiçbir zaman böyle bir yemin edemezlerdi; bu onlara Tanrı ile boy ölçüşmek gibi gelirdi çünkü.

Ama Hıristiyan cumhuriyeti derken yanılgıya düşüyorum: Bu iki sözcük birbiriyle uzlaşamaz. Hıristiyanlık kölelik ve bağlılık öğütleri verir sadece. Bu dinin havası zorbalığa o kadar elverişlidir ki, zorbalık her zaman yararlanır ondan. Gerçek Hıristiyanlar köle olmak için yaratılmışlardır; bunu bilir ve üzülmezler, bu kısa yaşamın onlarca pek az önemi vardır.

Hıristiyan askerler iyinin iyisidir diyorlar bize. Hayır, değildirler diyorum ben de: Bir örnek göstersinler bana. Ben Hıristiyan orduları diye bir şey tanımıyorum. Haçlı Seferleri'ni gösterecekler örnek olarak. Haçlıların değeri üstünde tartışmadan önce şuna değineyim ki, Hıristiyan değildiler, papanın askerleri, kilisenin yurttaşlarıydı onlar; askerler onun ruhsal ülkesi için çarpışırken, kilise ne yapıp yapıp bu ülkeyi dünyaya yerleştirmiştir. İyi düşünülecek olursa, bu bir çeşit paganlıktır: İncil ulusal bir din kurmadığına göre, Hıristiyanlar arasında hiçbir din savaşı olamaz.

Pagan imparatorlar zamanında, Hıristiyan askerler yiğit kişilerdi; bütün Hıristiyan yazarlar böyle olduklarını yazıyorlar. İnanıyorum onlara: Pagan askerlere karşı bir onur yarışmasıydı bu. İmparatorlar Hıristiyan olur olmaz, bu yarışma ortadan kalkıverdi ve haç kartalı kovunca, Romalılara özgü o gözü peklik de yitip gitti.

Ama politik düşünceleri bir yana bırakıp, hukuk alanına dönelim ve bu önemli nokta üstünde ilkelerinizi koyalım. Toplum sözleşmesinin egemen varlığa uyrukları üzerinde tanıdığı hak, daha önce de söylediğim gibi, kamu yararının sınırlarını hiçbir zaman aşmaz.[55] Demek, uyruklar egemen varlığa yalnız kamuyu ilgilendiren düşüncelerinin hesabını vermek zorundadırlar. Onun için, her yurttaşın kendine görevini sevdirtecek bir dini olması devlet için çok önemlidir; ama bu dinin dogmaları devletle üyelerini, bu dinden olduğunu açıkça söyleyen kimsenin ahlakı ve başkalarına karşı yerine getirmek zorunda olduğu ödevler bakımından ilgilen-

---

55 Marquis d'Argenson der ki: "Cumhuriyette herkes başkalarına zarar vermeyen şeyleri yapmakta tamamen özgürdür." İşte değişmez sınırlama bundan daha iyi tanımlanamaz. Bakan olmasına karşın, gerçek bir yurttaş duygusuyla yurdun yönetimi üstünde doğru ve sağlam görüşü olan, ünlü ve saygın bir adamın anısını saygıyla anmak için, ara sıra halkın pek bilmediği bu elyazmasından birtakım parçalar vermekten alamadım kendimi.

dirir ancak. Ayrıca, herkes canının istediği görüşü benimsemekte özgürdür; egemen varlığın bunu bilip öğrenmeye hakkı yoktur: Çünkü öbür dünyada hiçbir yetkisi olmadığı için, uyruklarını orada bekleyen şey onu ilgilendirmez, elverir ki, bu dünyada iyi birer yurttaş olsunlar.

Demek, sadece toplumla ilgili bir inanç belirtisi vardır; bunun maddelerini saptamak egemen varlığın hakkıdır; bunlar din dogmaları gibi değil, insanları uzlaştırıcı duygulardır; bu duygular olmadıkça, ne iyi bir yurttaş olunabilir, ne de sadık bir uyruk.[56] Egemen varlık kimseyi bunlara inanmaya zorlayamamakla birlikte, inanmayanları devlet sınırları dışına sürebilir, dinsiz diye değil, toplum yaşamına elverişsiz diye; yasaları ve doğruluğu içten sevmeye ve gereğinde ödevi uğrunda yaşamını hiçe saymaya yetersiz bir adam diye. Bu dogmaları herkesin önünde kabul edip, bunlara inanmıyormuş gibi davranan kimseyi ölümle cezalandırmalıdır; suçlarının en büyüğünü işlemiştir çünkü: Yasalara karşı yalan söylemiştir.

Toplum dininin kuralları yalın, az sayıda, açıklamalara ve yorumlara yer vermeyecek kadar belirli olmalı. Her şeye gücü yeten, akıllı, iyiliksever, her şeyi önceden gören, yardımsever bir Tanrı'nın varlığı, doğruların mutluluğu, kötülerin ceza görmesi, toplum sözleşmesinin ve yasaların kutsallığı. İşte, olumlu dogmalar! Olumsuzlara gelince, ben de onları bire indiriyorum: O da hoşgörüsüzlüktür ki, hesaptan çıkardığımız dinlere girer.

Toplumsal hoşgörüsüzlükle dinsel hoşgörüsüzlüğü birbirinden ayıranlar bence yanılıyorlar. Bunlar birbirinden ayrılmazlar. İnsan cehennemlik saydığı kimselerle ba-

---

56 Caesar, Catilina'yı savunurken, ruhun ölmezliği düşüncesini kurmaya çalışıyordu. Cato ile Cicero bunu çürütmek için, onun sadece bir yurttaş gibi konuştuğunu ve devlete zarar getiren bir düşünceyi savunduğunu göstermekle yetindiler. Gerçekte, Roma senatosu tanrıbilim sorunu üstünde değil, asıl bu sorun üstünde yargısını verecekti.

rış halinde yaşayamaz; onları sevmek, onları cezalandıran Tanrı'dan nefret etmek demektir; bunları ya kesin olarak imana getirmek ya da tedirgin etmek gerekir. Bu hoşgörüsüzlüğün kabul edildiği yerde toplumsal bir etki olmaması düşünülemez.[57] Etki olunca da, egemen varlık artık egemen varlık değildir, dünya işlerinde bile: O zaman gerçek efendiler, rahipler, krallar da sadece onların görevlileri olur.

Şimdi salt ulusal bir din olmadığı ve olamayacağı için, başka dinleri hoş gören kimse, bütün dinleri hoş görmelidir; elverir ki, dogmalarında yurttaşlık görevlerine aykırı bir şey bulunmasın. Ama kilise devlet, kral da papa olmadığı sürece *kilise dışında kurtuluş yoktur* diyen kimse, devletten kovulur. Böyle bir dogma, ancak bir din yönetiminde iyi olabilir. Ondan başkalarıysa zararlıdır. Kral IV. Henry'nin Katolikliği kabul etmesi üstüne gösterilen nedenlerin her dürüst insanı, özellikle kafası işleyen her hükümdarı bu dini bırakmaya zorlaması gerekirdi.

---

57 Örneğin, evlenme medeni bir sözleşme olduğu için sonuçları medenidir; bunlar olmazsa toplumun yaşaması bile olanaksızdır. Diyelim, rahipler sınıfı bu sözleşmeyi yapma hakkını yalnız kendine mal etti (ki hoşgörüsüz bir dinde bu hakkı ister istemez zorla alır), kilisenin gücünü bu bakımdan öne sürüp, hükümdarınkini etkisiz bırakmış olmuyor mu bu davranışıyla? Apaçık meydanda değil mi bu? O zaman hükümdarın, rahipler sınıfının kendisine bırakacağı uyruklardan başka uyruğu kalmayacaktır. Şu ya da bu mezhepten olmalarına, şu ya da bu din geleneğini kabul edip etmemelerine, kendine az ya da çok bağlı olmalarına bakıp, kişileri birbirleriyle evlendirip evlendirmemekte özgür olan bu topluluk, miraslara, görevlere, yurttaşlara, hatta devlete istediği gibi el koymuş olmayacak mı? Artık piçlerden kurulu olduğu için devlet de yaşayamaz olacaktır. Ama buna diyecekler ki, yasalara, yargıçlara başvurulur. Rahiplerin dünyalığına el konur. Ne çıkar bundan! Biraz yüreği değilse bile, aklı olan papaz, sizi bırakır yapasınız; bütün bunları sessiz sessiz seyreder ve yine de dizgini elinde tutar. Çünkü bir bütünü eline geçireceğini kesin olarak bilen bir insanın o bütünün bir parçasından vazgeçmesinde büyük bir özveri yoktur bence.

IX

Sonuç

Politik hukukun gerçek ilkelerini koyduktan, devleti kendi temeli üzerine oturttuktan sonra, sıra onu dış ilişkilerinde desteklemeye gelir ki, bu da devletler hukukunu, ticareti, savaş ve fetih hukukunu, birleşmeleri, konuşmaları, antlaşmaları vb. içine alır. Oysa bütün bu konular benim dar görüşümü aşar; amacımı daha yakın alanlara yöneltmem gerekirdi.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778): Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*'den* Emile*'e,* İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı*'ndan* İtiraflar*'a, insanlık tarihinde çığır açan Aydınlanma düşüncesinin en önemli romantik düşünür-yazarıdır.* Toplum Sözleşmesi*'yse (1762) yayımlandığı günden bugüne toplumların bir arada yaşayışlarına ilişkin en temel düşünce yapıtlarından biri olma özelliğini sürdürmektedir.*

Vedat Günyol (1911-2004); Kültür tarihimizin Tercüme Bürosu ruhunu, sonraki dönemlerde yayıncısı olduğu Yeni Ufuklar dergisi ve Çan Yayınları'yla sürdüren en önemli kişilerinden biridir. Rabelais'den Rousseau'ya T. More'dan M. Gandhi'ye uzanan çevirilerinin yanısıra, kendi denemeleri de yirmiyi aşkın kitapta toplanmıştır.

KDV dahil fiyatı
10 TL